حضور فیض معمور عالیجناب رفعت مآب نواب مدار سالار جنگ بہادر جی سی ایس آئی دام اقبالہ

عنوانِ طریقۂ حدیقہ۔

موضحات

خاصہ تالیف طریقہ

اعنی شرح حدیقۂ لطیفہ ریختۂ خامۂ معجز نگار

حضرت نواب مستطاب معلی القاب اریکہ آرای جاہ و حشمت

غواص بحر عرفان شناور قلزم حقیقت و طریقت مولائی مطاعی نواب

مرزا علاؤ الدین احمد خان بہادر دام اقبالہ فرمانفرمای لوہارو

المتخلص بہ علائی مدظلہ العالی جکیدۂ کلک حقایق نگار قدوة

الاصفیا زبدۂ ارباب حق و یقین خدا شناس خدا آگاه خدا

جوی خدا گوی یگانہ دان یگانہ بین مولانا بالفضل

اولنا مولوی محمد رکن الدین صاحب قادری الحصاری

لازالت شموس فضلہم طالعة

بالدوام۔

منطبعۂ مطبع فخر المطابع لوہارو با اہتمام مرزا عبد القادر بیگ صاحب تحصیلدار لوہارو

سبب تالیف

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ تعالی شانہ وہو وراء الوراء والصلوٰۃ والسلام علی سیدنا خیر الوراء وآلہ الاتقیاء ورحمت اللہ علی جمیع الاولیاء والاصفیاء والعرفاء۔ اما بعد چنین گوید فقیر محمد رکن الدین قادر حصاری کہ فقیر حدیقۂ سنائی مینوشت چون در صحت اکثر الفاظ شبہ واقع میشد و بسیاری از ابیات را مطلب واضح نمیگشت بخدمت شریف جناب عالم باعمل وفاضل بی بدل صوفی صافی مشرب فیضمآب معلّی القاب نواب محمد علاء الدین احمد خان صاحب بہادر سلمہ اللہ تعالی المتخلص بہ علائی حاضر شدہ صحت الفاظ وحلّ مطالب ابیات مشکلہ نمودہ مطمئن میشد۔ روزی کارکنان مطبع را فرمودند کہ ہمین وقت کاپی حدیقۂ حضرت سنائی را نوشتہ حاضر کنید تا حلیۂ بصحت آراستہ و بہ تحشی پیراستہ منطبع گردد و مشتاقان کلام حضرت سنائی را حظّی وافر نصیب گردد و باعث احیاء نام حضرت

حکیم رحمۃ اللہ تعالی علیہ شود ہنگام صحت بعض بعض ابیات مشکلہ را خود
شرح میفرمودند برای استفادہ فقیر نیز حاضر میشید و طالب شرح اکثر ابیات
میگردید فرمودند کہ مطالب این شعرہا کہ شما طالب ہستند آسان است
عرض کردم بیشک بر ہمچو فاضلی کہ حضور اند آسان تر گر بر ہمچو ما مشکلترا ست
عرض فقیر را قبول فرمودند بعد ازان حل ہر شعری کہ میخواستم بتوضیح
وتفصیل و تطبیق آیات و احادیث آشکار و روشن میساختند ہمان
تقریر را از کاپی نویس بر حاشیہ حدیقہ مینویسانیدہ ایم - سبحان اللہ
چنین شارح حدیقہ بعد سنای کسی نشدہ و نخواہد شد اگر خواہد شد
تلمیذ یا دزد مطالب ہمین سلطان الشاعرین خواہد بود - اگر کسی انگشتی برین شرح نہد
و یا نہ پسندد حاسدی خواہد بود یا کم مایہ از علم و فضل کہ فہمش برموز و مطالب
صوفیانہ او نمیرسد آن بیچارہ از عقل دور معذور و آنرا از حسد دیدہ کور -
سلطان الشاعرین در حقیقت حدیقہ مردہ را زندہ ساختہ و متروک را مروج کرادہ ست
از نویسندگان کم علم کہ بالکل غلط و بی اعتبار شدہ بود از سر نو بپایہ صحت رسانیدہ اند
و در احیاء نام حکیم معین و مددگار حضرت سنائی شدہ اند ذالک فضل اللہ یؤتیہ
من یشاء و اللہ ذو الفضل العظیم ع آنرا کہ بداد ند بداد ند بداد ند

التوضيح في سبب تاليف الطريقة
على الحديقة من الهام الكامل

الجامع الفاضل الاديب اللبيب والعالم العارف
الصوفي الصافي الحكيم الاريب اشجع القوم السابق
الكرم الباذل الشهير الحبر النحرير ميرزا محمد
صف شكن خان بهادر خال صاحب الطريقة دام الله
على مدارج العز والاقبال
ومتعنا الله بفضائلهم
والكمال

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي خلق الانسان
والنطق له اللسان وعلمه البيان وشرح له الصدر وجعله
مخزن العرفان وجعل قلوب المؤمنين العارفين معدن
اسرار القدس والايقان ونور مشكوة صدورهم
بمصباح الايمان والصلوة والسلام على سيدنا ونبينا
محمد النبي الامي الذي خصه الله بختم الرسالة

وجعله افصح العرب والعجم وعلّمه الله ما لم يعلم آتاه
جل قدره
جوامع الكلم وسبّح الحجر في يده وكلّم سيّد الرسل
وهادي السبل الذي اوتي له الحكم والحكم وعلى آله الذين
كانوا شموس سماء الهداية في الخلائق وافضل الناس
في العالم واصحابه الذين كانوا خير الامّة امروا بالمعروف
ونهوا عن المنكر وفضّلوا على جميع الامّة بالخير
والفضل الاتم * فبعد * اني كنت في الوطن
كرجل الزمن في المضائق الشديدة والمحن العديدة
فورد في قلبي وخطر ارادة السفر لعلّ يكون لي وسيلة الظفر
وسبب دفع الكلفة والضرر فالهمني الملهم ان
اسافر من ثمّه للقاء الامير الكبير الى قصبة لوهارو
دار امارته ورياسته وملك حكومته وسياسته فسافرت
كانّ نهضت من وطن الاقامة الى دار السلامة
فبعد قطع المراحل وطيّ المنازل فزت في بلدة رياسته
وامارته فوجدتها معمورة عن عمارة وهنا سمعت عن

حال الامير انه من كونه على السنة رعيته بالعدل والانصاف والمروة ومحمودا ومشكورا بالنصفة والفتوة فحمدت الله جل قدره حمدا وافيه وشكرت الله جل عظمته شكرا كافيه ان اوصلني بالخير والعافية ولقيت من الامير ايته اعظم شانا واكرم احسانا واشرف نسبا وافضل حسبا واعلم علما واحسن عملا واصدق بيانا واجمل جمالا ومنظرا واكمل منزلة وقدرا اكرمه الله جل شانه على امثاله واقرانه فى الزمان واعزه الله وفضله فضلا وعلما على الدوران والمكرم والمعظم بالفضل والعلم والمحترم بين العوام والخواص بالسخاء والحلم احسن الله جل قدره خلقه كما احسن خلقه بين الانام وشرفه على جميع اهل الزمان جودا ومروة كشرافة الجمعة على سائر الايام واصطفاه بين الخلائق بمحامد الاخلاق واجتباه بمحاسن الشفقة والوفاق فى الافاق الذي اسمه مشهود كالشمس فى رابعة النهار فى البلاد والامصار فخر الدولة نواب محمد علاء الدين احمد خان صاحب بهادر اطال الله جل قدره عمره

وازاد الله قدره و یزید اقباله و مرتبته یوما فیوما الی یوم القرار
جل جلاله
و افاض الله علی العالمین احسانه و برّه الی ما کان الشمس مضیئا
فی السّماء و الماء فی الابحار و الانهار فسّر خاطري بلقائه
و رؤیة جماله و انشرح بالي و فرح قلبي بدرك فضله و جدته
عالما کاملا فی العلم الحکمة و علم الادب و ماهرا في فن التصوف
و الهندسة و فی الشعر و فن الفارسي و لغة العرب و واقفا بعلم
الحدیث و الفقه و الاصول و فارس مضمار المعقول و المنقول
لا شك انه ذی المفاخر العلیة و المناقب البهیة فاذا
وجدته فی حالة الامارة و کثرت مشاغله فی النظم و
نسق الملك و تمشیة امور الانتظام و امضاء الاوامر
و النواهی و الاحکام و انتساق المهام متوجها فی امر الغریب
و شغل العجیب اعنی رایت کتابا بین یدیه و صرف توجهه الیه
و هو حدیقة حکیم سنائی الذي کان معروفا و معتبرا فی الحکماء
و اعرف فی العرفاء فی العارفین المتقدمین لا یقدر احد من
یستطیع
اهل العلم ان یفهم متبادرا معناه و رموزه و مراداته و لا

احد ان يدرك في بادي النظر غوامض مطالبه واشار اليه وهو
اي النواب المتخلص بالعلائي مصروف في كتابة شرح مقاصده
والفاظه ومعانيه وحل معضلاته ومشكلاته ومراداته التي
ما فيه ويقول شرحه بدون التامل والتدبر والخوض والتفكر
كان المصنف بنفسه يبين ما اربه وينحل اغلاقه ومطالبه الى ان
فرغ من شرح باب الاول ما كان فيه من ابيات السهل والمشكل
والاشعار المدقق المأول فعجبت انه كيف شرح بان ما تدبر
فيه واوضح مقاصد الحديقة كالسنائى وما تفكر فيه فاشتاق
قلبي ان النظرة فنظرت بما شرح وقال ورايت ما اقتصر فيه وما اطال
فاذا لاحظته وطالعته دريت وعلمت انه شرح شرحا عجيبا
وبين بيانا غريبا وما ترك لفظا الا شرحه وحرفا الا اوضحه
وتبينه وسلك في حل مقصده مسلكا ما سلك احد من السلف
ولا من الخلف اي كشف الغطاء عن صود معناه ورفع الحجب
عن اشكال اشكاله وتبين مقصد السنائى كما هو وحل اعضاله
فعند ملاحظة هذه الشراح لا يقال الا تائيد الروح المصنف

یعنی سنائی ام سنوح خرق العادة او ظهور الکرامة عن الشارح
اعنی العلائی لعمری الآن من رویة الشرح یعلم ان هذا الحدیقة
صار بستانا دیانا لسیر العارفین وحدیقة بستانا وبسیما
مفرحا للناظرین وسلما للعروج علی سقف المقامات العالیة
وبرهانا مسلما لاثبات مقالات الصوفیة الصافیة وینبغی
ان یقال بعد النظر فی الشرح الحدیقة ان الحدیقة قبل هذا
کان دررا مکنونا فنثره وکان کنزا مخفیا فنشره وعطر مشام
العارفین من روائحه الشرح صدور الشائقین من فوائحه
واستیقن بحول الله وقوته ان هذا الشرح بهذا العنوان
اذا تم وعلی هذه الطریقة لکل الحدیقة اذا ختم فیکون
هذا الشرح کاسمه طریقة مستقیمة ونمیقة انیقة لاصحاب
التصوف موصلا الی الحقیقة والغرابة ان الشارح قلیل
الفرصة من شواغل المهمات الریاسة ومشاغل العدالة
والسیاسة فمقاله فی هذا الباب لابد ان یقال انه من
کراماته ام حدة رایه وسلاقته ام تبحره فی کل العلوم

وجميع الفنون ولاكنّ عندي هٰذا الكلّ من المتخيّلات
غيرُ انه في هٰذا الامر مؤيّدٌ من الله جل شانه العليم ومُلهَمٌ مِنَ
القادر الحكيم وانّه هداه الى سبيل الرّشاد ووفّقه بالخير
والسّداد وارجوا من الله جل قدره القدير ان يُتم هٰذا الشرح ويصله الله جل شانه
بالخير الى الاتمام ويختمه الله جل قدره بفضله وكرمه بحسن الاختتام
وانّي الملقّب بصف شكن خان يغفر الله جل شانه
ذنوبه وستر عيوبه كتبتُ
هٰذا السطور في حالة قصر ع
في تسطير عبارة العربيّة
كأهل العرب وعدم
مهارتي في فن الانشاء
على طريق اهل
الأدب فالظنّ
انه لا يكون خاليا عن الخطاء فمن الناظرين العفو والصفح
والعطاء والحمد لله وله الثناء وله العظمة وله الكبرياء *

عنوان

بطرز مثنوی چکیدهٔ خامهٔ معجز نگار

حضرت مولائی علائی مدظله العالی که بامداد

ضمیر صافی وخاطر صفا تخمیر بی مدد شرحی وکتابی

وعاری از شگرفی طراز دامن صفحه ونگار رخسار گشته معد

آغاز شرح مطالب قدسیهٔ حدیقهٔ شریفه

لاادری

در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند
آنچه استاد ازل گفت همان میگویم

للمولانا العلائی الشارح لابیات السنائی

جلوه چهان فیض حق اندر قلم
خامهٔ ایجاد وشکنی کرده ساز

شعشعه انداخته تا در کلم
طبع باعجاز فرو خواند راز

نقش نخستین که دلاویز رفت — طبع بران نقش چنان تیز رفت

کز اثر فیض سروش ست این — نی ز خطا بلکه ز هوش ست این

گفتن ناگفته که مشکل بود — از اثر فکرت کامل بود

لیک بود بستن عقد گهر — از گهر سفته بسی نغز تر

خفتن گوینده ازان شد که من — زنده کنم نام بهر انجمن

طرز نوی بین که درین رهگذر — ریخته‌ام الماس دگر بر اثر

تا نشود کار به پوینده تنگ — تا نه برد جاده ز جوینده رنگ

بر اثر خضر سفرسای گام — تا نشوی خواجه خضر احترام

خاتم اگر زینت خنصر بود — نیست نگین کاردی ابتر بود

گنج اگر چند بود در نهان — محرم ره شو که بیابی نشان

من که درین راه بسر تاختم — وقت گرانمایه درین باختم

همسفرم خود دل من بود و بس — راهنمون جز دل من هیچکس

با دل و با دیده شدم عذرخواه — مرحله چند نوشتیم راه

تا بسر گنج بهم اوفتاد — چشم بآرام گهم اوفتاد

بخت بیاورد و سپردم کلید — پیر خرد جست و بدادم نوید

جان بدلم مژدهٔ دولت رسانند — هم دل و هم دیده بفرقم فشانند
خامه برقص آمده اندر بنان — رقص قلم برده ز ناهید جان
شوق بیاراست پر و بال خویش — طبع فروماند ز اشغال خویش
تازه شده جان به نسیم الست — خاطر و دل رفت خرد گشت مست
نفی سوا نقش ضمیر او فتاد — عرش که نظاره مسیر او فتاد
غیر جز از هستی موهوم چیست — گوی ز موجود که معدوم چیست
قطره بدریا نشود چون شود — کم نفزون رفت چو افزون شود
دیده که نور از رخ خورشید یافت — صیقلی خویش شد و دید یافت
غیر مبین غیر مباش از خدای — غیر نگر غیر شود وای وای
آتش رخشنده چه داری هوس — خیز و سپندی کن و دریاب بس
گر تو چو پروانه بسر تاختی — جان بسر شعله همی باختی
سوز نهانی ز پرش دم زند — شمع صفت کار تو برهم زند
هستی پروانه به شمع است و بس — محرم این راز جز او نیست کس
هان نرهی تا تو ازین دامگاه — راه نیابی بسر گنج شاه
چونکه سر شعله زبانم گرفت — رفت و ادب دست در عنانم گرفت

عیب بر آئینه پسند سیاه | باش وز آئینه سیاهی مخواه
گفتهٔ من گر نه پسند آیدت | نکته نه در دل خرد افزایدت
ورز علائی نه پذیری سخن | رو تو ازین بیش ستیزه مکن
مان بو حکل هیچو خرای شوم خام | دادمت از گنج نشان والسلام

در تبیین
آغاز کار در تفسیر باب اوّل حدیقه و توضیح اختتام
نخلبندی مقاصد تحمید و توحید از طریقه از نتایج فکر
حضرت نوابی مولائی مولنا علائی
مدظلّه العالی

قطعه

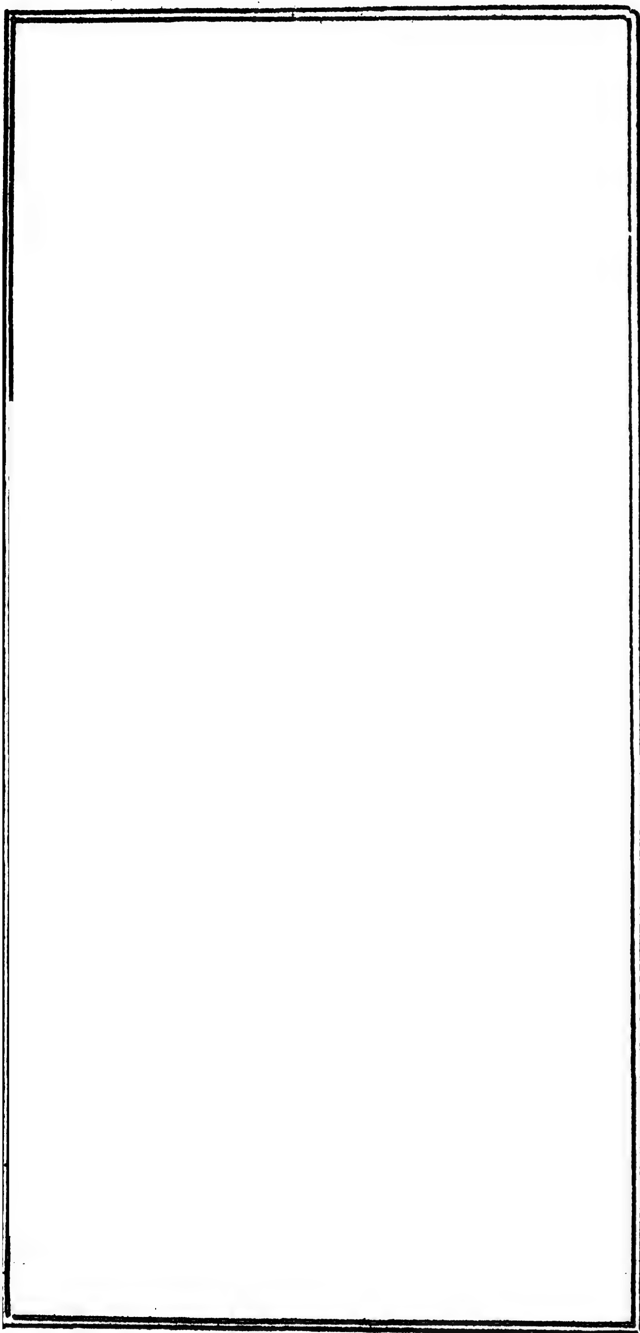
کلک معنی تراز جادو فن | رشحهٔ یافت چون ز جام الست
در رهِ حمد سر بسجده نهاد | دِل بشرح حدیقه اندر بست

نقش ۲۱ و شش ز اسپیران بوق
مهر اندر بره به زر بخشی
بست و پنجم ۲۵ ز ماه فروردین
آن بد آغاز کار در تقویم
مهر در کام شیر و مه در دلو
عام صفر و جمادی الثانی
سال شاهنگان آن ز روز بهرامی

در صفر چون مه ۱۴ دو هفته نشست
مه برون کرده از ترازو دو دست
خامه زاب سیاه شد سرمست
و رز انجام پر نسیم این است
چاک مرداد ۲۴ ماه در پیوست
هر ده صد شصت و ده به آخر گشت
که علائی ز مشک سائی رست

می باقی ز دست ساقی خواست
شعله در جان زد و قدح بشکست

تم



من الوقایع البدایع — الاشارة بالبشارة

نحن نقص علیک احسن القصص

بسم الله عالم السر والخفی جل شانه

ای درون وبرون تو معمور + بر زبان همه تو مذکور + حمد تو ورد جمله جانداران نام تو بخشش
گنهگاران + پادشاهی عطاکن شاهی + زیر حکمش ز مهر تا ماهی + هر وجودی که هست شد موجود
همه را ذات پاک اوست وجود - بود او بود اول و آخر - مظهر اوست باطن و ظاهر
خدای که هست سر همه او و هرچه هست همه از وی - حمیدیکه از هرچه ستایند فزون - و وحیدیکه از آنچه اندیشند برون
پیداکن وجود از عدم بزرگی بخش بنی آدم پذیرنده دعا برآرنده مدعا اول بی ابتدا - آخر بی انتها
مرا که هیچ نیم چه مجال که حرفی ز دفتر ثنایش گویم جز آنکه سر نیایش بدرگاه مصطفوی سوده وسیله نجات بگفتن نعت جویم
زبان تا بود در دهان جاگیر ثنای محمد بود دلپذیر حبیب خدا اشرف انبیا که عرش مجیدش بود متکا
سوار جهانگیر یکران براق که بگذشت از قصر نیلی رواق - نبی الثقلین امام الخافقین افضل المرسلین
شفیع المذنبین خاتم النبیین ه محمد کازل تا ابد هرچه هست بآرایش نام او نقش بست رسولی که ناکرده قرآن
درست - کتب خانه چند ملت بشست هزاران هزار درود نامحدود و صلوات و سلام
لایحصی ولایحد ولایحصر ولایعد بر روان پاکش و بر تمامی تابعان فرمان برانش خصوصاً بر آل اطهار و
یارانش تا قیام قیامت باد - موجب تسطیر این سطور بخامه می‌سپارد که درین روزها می

فرخ فال نواب عالی وقار رئیس نامدار سخن سنج سخن پیرا یه بی نی غلطم سخن را ازو بلند پایه
سخن فهمی که علّو فهمش آنچه از سخن فهمان کسی بخوض بسیار هم فهمیدن نتواند بمشعله داری
ذهن نقّاد و طبع وقّاد بیک نظر باوّل مرتبه بر منتهای مطلبش میرسد و والا دانشی که مضمون
هر عبارت مغلق و مأوّل که عقول مشکل کشای دانشمندان پس از تفحّص بسیار هم در حلّ آن عاجز ماند
بی تامّل و تعمّق نظر چنان بیان نماید که مقصد و مطلب اصلی آن همان باشد - بدایت او بکلام
نهایت فهم سخنوران بلند مقام - اوّل او آخر هر منتهی - بخدا معلوماتش ظلّ علم یزدانی -
و والله مفهوماتش پرتو الهام ربّانی - برین خدائی که ابا عن جدٍّ امارت دنیوی را هم باو
عطا فرموده - متّصف بصفات در اماثل و اقران نموده امیر عالی مرتبت خدا ترس
خدا پرست خدا دوست کریم و جواد جوانمرد خوش گو خلیق و نیک نهاد نواب مستطاب معلّی القاب
میرزا محمد علاءُ الدّین احمد خان صاحب بهادر لازالت شمس حیاته و اقباله طالعة و نجم جلالته علی
مفارق العالمین ساطعة - امیری که کارش همه با ارباب صدق و صفاست و گفتارش
جمله پسندیدهٔ عرفا شوقش بدیدن کتابهای صاحبدلان و ذوقش بملاحظهٔ کلام کاملان
عمرش دراز و بخت بلند یاور و دمساز باد بحرمت النبیّ و آله الامجاد آمدم برین که درین
ذوق و شوق کتابی پر از گهر ابدار طریقت و لآلی شاهوار حقیقت مصنّفهٔ حکیم غوّاص بحر توحید
و معرفت الهی حکیم مجد الدّین سنائی معروف بحدیقه که در حقیقت حدیقه ایست پر از گلهای
رنگارنگ حقایق عرفانی پیش نظر والایش بود که ناگاه از عالم غیبی بالهام لاریبی
بگفتن شرحش ملهم گردید - المنّة لله که بحسن سعی طبع رسایش نوبت ختم شرح باب اوّل
آن رسید - حبّذا شرح انشراح بخش صدور و حقایق گنجور و تشریح بیانش نور افزای

دلهای معرفت معمور - فصاحت عبارتش فصاحت دل فصاحت - و توضیح مطالبش
و ضاحت نفس و ضاحت - الغرض پس از تصحیح و تنقیح چون خاطر گرامیش آنرا
مطبوع ناظرین والا دستگاه و خداجویان معرفت دستگاه دید عزم طبع آن
منقوش طبع عالی فطرتش گردید تا همچو نور کوه طور باطراف عالم رخشد قصہ کوتاہ
عزم طبعش همان و انطباعش همان همینکه طبعش باهتمام تمام صورت اتمام گرفت
از انجا که مطبوعیت خاصان حق خبری از مقبولیت بارگاه مطلق میدهد و سعی
هیچ خیر سگال رایگان نمیرود و بزیره خدا جل شانہ نہ آنست که جزای آن منحصر
بر عقبی ست بلکه در دنیا هم بمنطوق لازم الوثوق لهم البشری فی الحیوة الدنیا
و الآخرة خوش خبری هاست و ان الله لا یضیع اجر المحسنین بران گواست به ظهور معنی
این آیه دافیه کریمه زبانی جناب کمالات انتساب معرفت قباب عارف بالله مصداق اولئک هم
المتقون و مبشر بان اولیاء الله لاخوف علیهم ولا هم یحزنون رموز دان رموز حقانی خزینه دار اسرار
عرفا عالم باعمل عارف اکمل عامل باحکام شریعت غرا مقتدای اصفیا نعمان ظاهر جنید باطن شناور بحر
واعبد ربک حتی یاتیک الیقین حضرت شاه مولنا رکن الدین حصاری کان ظلاله دایماً مبسوطاً علی
المفارق المعتقدین المسترشدین الی یوم الدین نبیره معرفت و نبیره قطب عصر خویش قص خاتم اولیای
صفا اندیش محب رب جلیل مظهر خلت خلیل حضرت شاه اسمعیل قدس الله سره العزیز که در ان
ایام وارد و قت و برکت فزای قصبه لوهارو بودند بلکه اکثر اوقات هنگام گفتن شرح تشریف ارزانی داشته
برکتهای و سعادتها مجلس مے افزودند دریافت شد که جناب مولنا در حالت منام بفحوای حدیث
لم یبق من النبوة الا المبشرات و المبشرات الرؤیاء الصالحة - مشرف بدیدن رویای صالحه صادقه

که بلحاظ صاحبدلی و صفای باطن و سیر مقامات عالیه آن نوّم اعینهم شیاری با خدا و حضار چند به از بیداری
ما و شما توان شمرد و مانند خواب عوام متخیل بخیالات و وساوس تسویلات محتمل الاضغاث معاذ الله گمان نتوان برد گردیدند
و خوابی بشارت افزا دیدند المنة لله و قت ترد د رویای صادق قریب صبح صادق که محل ورود تجلیات
و نزول انوار و برکات حضرت واهب العطیات است بود بعینه کما هو آن خواب بشارت مآب را بهمان عبارت که مولانا بدست
مبارک خود مزین بکتابت فرموده لطف فرموده اند بلا تغیر و تبدل الفاظ در تحریر می آرد و بنابر استفاده
و افاده ناظرین حقیقت آئین مینگارد وهو هذا قریب صبح صادق بخواب دیدم که چند مردم از صالحین
بلباس سفید که بعضی از ان بلباس اهل عرب بودند و بعضی بلباس عجم در مطبع تشریف آوردند ما جمله کسان برای تعظیم شان
برخاستیم یکی را از ایشان پرسیدم که از کجا آمده اید فرمود برای استدن شرح حدیقه که نواب علاء الدین تصنیف نموده
آمده ایم تا در حضور خاتم المرسلین خوانده شود عرض کردم که حضرت را چگونه خبر شد فرمودند سنائی صاحب خبر داده اند بس
دالان رفته اجزای شرح را برآوردند یک کس از انان پارچه سفید را بر هر دو دست خود گستردند و اجزای شرح را دران
پارچه سفید پوشیده و بر سر خود نهاده رفتند الحمد لله علی ذلک رکن الدین الملتمس بن حقیر پر تقصیر آلوده رنج و محن المعروف
بمرزا صف شکن که گناهانش از حضرت حق آمرزیده باد و خامه نگارش بخیر شواد مضمون خواب بشارت مشحون را بی تصرف خود در
الفاظ و حروف و عبارات مکتوبه ارشاد کرده جناب مولانا قلمبند ساختم و بدرج کردن آن پرداختم تا در بیان خواب کی بینی رسند
و کسی حرف نگیرد و انگشتی ننهد نعم شرحی که ذکرش تا ملاء اعلی رود و مقبول ربانیان بارگاه عرش اشتباه جناب مصطفوی میشود
الحق صحیفه ایست که بدولت اخلاص و خلوص دلی بحضرت ملم بزلی در گفتن شرح حدیقه سنائی نصیب این شارح یعنی نواب کامیاب
المتخلص بعلائی که ذکر اوصاف نیکش بالا گزشت شده در اخلاف و اسلاف بحق دیگری رونداده باشد - برین مژده گر جان
فشانم رواست - که این مژده روشن کن جان هاست - خداوند تعالی ببرکت قبول رسول مقبول شارح این حدیقه را از
محبت خود محمود و در مرضیات خویش ثابت قدم و مسرور و بهره ور دارد مع فرزندان و برادران از دنیا و دین بهره ور و مستعد دارد

و در هر چه اراده کند بمرادش فایز گرداند و از طول عمر و ترقی اقبال و افزونی جاه و دولت بهره کامل با عافیت شامل بخشد و این شرح را بالخیر و خوبی و حسن اختتام باتمام رساند بمنه و کرمه

افادات خاصّه

یا فتّاح

صفحهٔ اوّل — ای درون پرور و برون آرای ای خرد بخش و بی خرد بخشای

درون پرور — مراد از درون دلِ عارف است که بمعرفت حق پرورش یافته و خرد نه خرد ظاهر — و نه عقلی که افادهٔ صنعت و حرفت کند — و این است عقل معاش — و آن خردی که بیگانه فهم است آنست عقل معاد — و عقلِ عارف یعنی آن باشد که پرورندهٔ باطن و آرایندهٔ ظاهر نباشد مگر صانع بی همتا — چه صانع را در تمام مصنوعات اگر کمالی حاصل باشد جز این که ظاهر پیکر آراید — نتواند که در باطن چیزی بکاهد و بیفزاید — و امّا این صفت در صنعت کمال خاصّهٔ ذاتی باشد که صانع حقیقیش نامند — همان جان یا داری و از راه نزدی که پرورش درون مراد از عطیّه ایست که از فضل محضهٔ خویش در افراد انسانی که بهترین موجودات و مصنوعات و مفیض و واسطهٔ ظهور نفس کل است بعطای ادراک و تعقّل و حسنِ سیرت و تخیّل بخشیده —

و تشریف گرانمایه اِنّی جاعِلٌ فِی الاَرضِ خلیفه — که در سورهٔ بقره واقع است یافته — و برون آراستن ظاهر است که بنظر خوبی حرکات و شمائل فرموده — و این هم خاصّهٔ ترکیب انسانیت که کمال حسن و صورت را در ما و طین که مایهٔ تخمیر این طلسم شگرف است به تناسب اعضا چنانکه از دیاد و انتقاص را در حجر و صنعت نظر به تکمیل آن راه نباشد جلوه گر ساخته — نه بینی که خاکی پیکر تیره سرشت بجمالی که دانی و بهاری که بینی توامندی نظاره و نظر است — و از ینجا است که زمرهٔ لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم شوره در دلها انداخته و این در سورهٔ تین واقع است

اگرچه تقویم مراد از احسن حالات و اوضاع است که شعار باشد امّا کیفیتی دارد که حاوی جمیع صفات حاصلهٔ انسانیت بجامعیت که آن دثار است و معنی مصرع ثانی خود پیدا است که در جمیع موجودات فروغ نورانی که آمیغی درخشانی است و فیض آن در جزو و کل صورت و معنی جاری و ساریست و آن خرد است که شمع الٰهی تعبیر بدان میرود بهیچ یکی از مصنوعات جز بشر موجودات عطا نشده - امّا بر بخیر دبخشودن خاصهٔ ذات منعمی است کریم که بر خوان نوالش نیک و بد بهره اندوز آیند و نعمتها ربایند کامها رانند و کارها سازند - چه بخشودن بمعنی رحمت آوردن است بخشای صیغهٔ امر از بخشودن و اینجا بترکیب فاعلی واقع شده ۰ بنادان آنچنان روزی رساند که دانا اندران حیران بماند مصر

صفحه ا عرش با فرش جزو مبدعست الخ - امام برحق پیشوای مطلق فلذه کبد بتول سبط رسول سادس آل عبا جعفر صادق امام الاصفیا علیه و علی جده و ابیه السلام فرمود هذه قبة الناس و لله قبب کثیرة - چنانکه حکیم خود درجای میفرماید ست آسمانهاست در ولایت جان - کارفرمای آسمان جهان - پس ظاهر است که از عرش تا فرش از مبدعات اوتعالی شانه جزو یست از کل - عقل با روح شتابنده یکی است از بارگاه او بسوی عالم و این هم عقل است که تابع روح باشد و آنست عقل عرفا نه مراد از عقل که تابع نفس است و آنست عقل جهلا که مائیم اگر از حق نگذریم ما وشمائیم مصر -

صفحه ا نامهای بزرگ محترمست الخ - و این باعتبار خواص اسماست - نه مگر از من جهت دانسته باشی اگر گاهی بربند کیری یکی از آن توانسته باشی چه اکثر بطریق اعمال و اشغال بکار آیند و منفعتها بخشند چنانکه فرمود علیه الصلوٰة والسلام تفکروا فی اسماء الله و آلاء الله و لا تفکروا فی ذات الله مصر

صفحه ۳ کفر و دین هردو در رهت پویان الخ - اختلاف کفر و دین آخر بیکجا میرسد

خواب

خواب یک خوابست باشد مختلف تعبیرها — وجای گفته شوریده باشد که در معنی سفته سه در حریم والحق
که دشمنی کفر و دین چرا است + از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است — حسن دهلوی گوید کافران
سجده که در پیش بتان میکردند + همه سوی تو بود و همه رو سوی تو بود مصه

صفحه ۳ — لا هو هر دو زان سرا بهی الخ سرای بهی عبارت از مرتبه اطلاق است که سلب
و ثبوت دراینجا نا معتبر باشند و بحضرت غیب هویت معتبر گردد که مرتبه عمائست پس ظاهر است
که لا هو جیب و کیسه تهی آیند چه آن مرتبه گنجایش پذیر نفی و ثبوت نیست و جز احدیت نامی ندارد
کما قال النبیّ صلعم اذا سُئل این ربّنا قال فی عماءٍ فوقه هواءٌ و تحته هواءٌ
چنانکه حکما بر آنند که لا بشرط شیئ و شیئ بشرط لا باشد سه ای ز وهم غیر غوغا در جهان انداخته
گفته خود حرفی و خود را در گمان انداخته سه

صفحه ۳ هر کجا عارفیست در ره فرش سالی و این تلمیح است بارشاد راستی بنیاد شناور بحر عرفان
تابنده گوهر معدن صدق و ایقان جناب علی مرتضی امام اوّل علیه السّلام که فرمود سلونی
عمّا دون العرش و این منزلت خاص است که غیر چون اوی را حاصل نشود مصه

صفحه ۳ واهب عقل و ملهم الباب ابداع ایجاد شی از لا شی و نزد حکما ایجاد شیئ
بلا مادّه و مدّت و اختراع ایجاد مطلق و انشا هم برین منوالست سه

صفحه ۳ دل عقل از جلال او خیره الخ مراد از عقل عقل کل و عقل اوّلست و آن جبرئیل است جلال
یا فلک الافلاک و عقل حقیقت انسانی را گویند بدانجهت که مفیض و واسطه ظهور نفس کل است
و آنرا اینجا بنام تعبیر رود عقل کل — قلم اوّل — روح اعظم — و امّ الکتاب — و از روی
حقیقت که هست آدم عقل کل است — و حوّا صورت نفس کل — امّا بر مذهب فلاسفه جوهر مجرد با
از مادّه که عقل کل نامند — و بر مذهب صوفیّه کرام نورانیت حقیقی که در آئینه پیکر حضرت ختمی مآبی

جلوه‌گر آمده یا روحی که بهترش معلن بباشد چنانکه فرمود - اوّل ما خلق الله نوری - و هم جای فرموده اوّل ما خلق الله الروح و جای فرموده اوّل ما خلق الله القلم ۱۲

صفحه ۲۸ - نفس در موکبش گرد وزیست الخ - موکب سواران مجموعه خاص که در زبان فرنگی اردل گویند - و نیز احتشام و آئین سواری سلاطین - امّا گرد وز کمربند است که در اصطلاح اهل هند پیٹی خوانند - و عرب آنرا نطاق گویند ۱۲

صفحه ۲۸ - نیست از راه عقل و وهم و حواس الخ حواس خمسه ظاهریست که سامعه و باصره و ذائقه و لامسه و شامه باشند - آی تا عقل و وهم و حواس آله حق نشود و مرتبهٔ قرب فرایض سالک را حاصل نگردد - از راه عقل و وهم و حواس خدای شناس نمیتواند شد - چه دران مرتبه حق فاعل است و بنده آله او و دران صورت بمقتضای فاعلیت حق تعالی شناسای کنه خود خواهد بود - پس لازم آمد که از راه اینها جز خدای هیچکس خدای شناس نیست و آنزمانه خود اینها بدل شوند و باین طریق از راه اینها خدا شناسی حاصل آید و ما یزال عبدی [۱۲]

صفحه ۲۸ هرچه را هست گفتی ازبن و بار الخ هان یاد داری که هست آمیغی کیست - و موجود حقیقی تعالی شانه الله اکبر سبحان الله عما یصفون - باقی هستها هستی موهوم هستند پس هرچیز را که از اصلی و فرعی هست - آی هست او از مجردات مادیات باشد هست گفته باشی صد بدا که او را شریک سبحانه تعالی دانستی - باید که ازین مقدمه باهشن باشی - و معنی اوّل او لتزانکه از هستی حق تعالی شانه هرچیز را شهود خود ساختی - و در تصور و تعقل در آوردی و باین طریق او را هست دانستی مر او را شریک گفتی چه حق تعالی غیر آنست و بوجهی من الوجوه کنه ذات او متعقل و متصور نیست کما قال امام الخامس باقر علیه السلام کلما میزتموه باوهامکم فهو مخلوق مثلکم مردود الیکم ۵ هرچه اندیشی پذیرای فناست * آنچه در اندیشه نآید

یتقرب الی بالنوافل حتی احببته فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به وبصره الذی یبصر به ویده التی یبطش بها ورجله التی یمشی بها ۲

آن محمد است - و فخر بشر امام رسل حضرت ختمی پناهی علیه الصلوة و السلام فرمود - و انه لیغان علی قلبی و انی لاستغفر الله کل یوم سبعین مرة - و آنی که عصمت نبی ثابت است اما آنچه اشیاء راستی بنیاد بدان رفت که استغفر الله کل یوم از آنست - که در آنی و در لحظه آنی از حقیقت انوار ذات بحت بشهود حضرت ختمی پناهی میگشت و نظر بآن پرستش میفرمود - اما در پرده دیگر در آن دیگر از نور جلالی ذاتی مکشوف میشد و تجلی نوری بالاتر از ان مرتبه مشهود جناب وی میگشت - که بتوقف در مقام اول عبادتی که بمقتضای شناخت نشاء اول کرده بود بعد از انکشاف مقام ثانی از ان استغفار میکرد - و از اینجاست که تجلیات حق عز و جل هم مکرر و هم نهایت پذیر نباشد - و این حالت مخصوص این نشاء است و تا ابد الاباد حال بر همین منوال خواهد رفت هر گاه نبی صادق را با همه قربتی که دارد حال این باشد و در مقامی و مرتبه قرار نگیرد دیگر اگر از هستی حق هر چه متعقل و متصور گرداند شریک دانا باز گفته باشد زنهار گرد این خیال نگردی و حق تعالی را آنچه در تصور و تعقل آید غیر آن شمر لانه وراء الوراء ثم وراء الوراء ثم وراء الوراء شعر

صفحه ۱۴ عشق را داده هم بعشق کمال الخ پیداست که عشق از امور نسبی است طرفین را لازم باشد نه یکطرف را چنانکه گفته اند ~ تا که از جانب معشوق نباشد کششی * کوشش عاشق بیچاره بجای نرسد - محرم اسرار قدوسی راز دار دفتر مثنوی جلال الدین رومی میفرماید ~ لیک عشق عاشقان تن زه کند * عشق معشوقان خوش و فربه کند - باید دانست که از عشق دو جای دو نام رفت مراد از عشق اول عشق عاشق است و مراد از عشق ثانی عشق معشوق - چه عاشق را بیکشش معشوق در عاشقیت کمال بهم نرسد - و اگر گوئیم که مراد از عشق اول عشق است - و از عشق ثانی ذات باری عز اسمه بوده - چنانکه عراقی رحمه الله در لمعات عشق را بذات

عشق را بذات حق سبحانه تعالی تعبیر کرده میتوانیم گفت که این صفات کامله را بذات مقدس خود
کمال بخشیده اما اطلاق عشق حقیقی وقتی میشود که بذات حق سبحانه تعالی متعلق باشد نه بغیر
اما معنے مصرع ثانی اینست که عقل را که مفتاح اغلاق ابواب ظاهر و باطن است بهمان عقل پابند ساختن
چه عقل در وادی نظر و استدلال افتاده است و همان استدلال عقلیه پای او شده —
استدلالیان چوبین بود + پای چوبین سخت بی تمکین بود — و این کلیه ایست در تفرقهٔ حال
عشق و عقل چنانکه گفته که حق تعالی عشق را مکمل بعشق ساخته — ای عشق را بنفس عشق کمال داده
و این کمال رتبه عشق است که در تکمیل خود محتاج بغیر نیست و خود نفس او متمم خود اوست —
اما عقل را بعقل عقال کرده چنانکه از معقولات محدوده گام فرا پیش نمیتواند نهادن
نه قادر بر تکمیل است و نه خود کامل قادر و از ینجاست که تفاوتی در رتبه عشق و عقل بهم رسید مص
صفحه ۵ عقل حقش بتوخت نیک بتاخت + عجز در راه او شتافت شناخت — کما قیل العجز عن
الادراک ادراک — اما در نسخهٔ مطبوعه بمبئی این شعر را چنان یافتیم — عقل حقش بتوخت نیک
بتاخت + عجز در راه او شناخت شناخت — عقل حقش بتوخت معنے آنست که عقل حق معرفت او را
چنانکه امکان عقلی بود بگذارد اگرچه بجای نرسید که می بایستی رسید اما گوئیم که نیک بتاخت
و خوش بتاخت ولیکن عجز در راه او از ضعفی که داشت سخت خویشتن را شناخت چنانکه
در خویش زور شناسائی کامل نیافت پس او را شناخت — از عجز مورد رحمت و موصل
به قرب گشت کما قیل الحیرة فی المعرفة معرفة مص
صفحه ۵ بدلیلی عقل کی شاید الخ دلیل عقلی غیر لفظی مص
صفحه ۵ ای شده در نهاد خود عاجز الخ تو که در علم خود زبون باشی الخ چون ندانی سر شناختن الخ
معنے دو بیت اول که از مضمون من عرف نفسه فقد عرف ربه ناشی است ظاهر است —

معنی بیت ثالث آنکه ذات مقدس الٰهی را چنانکه حق معرفت است و بدلایل عقلی و نقلی
متحقق شده نتوانی شناخت پس لباختن او را چون توهم کنی — و بعقل خود طریق شناخت
او را بنوعی معقول سازی و حال اینست که ذات او تعالی شانه غیر شئ و صوریست که تو سازی
و اگر ساختن را بمعنی صنع [illegible] شود می باید گفت که کسی اگر بتوان شناخت صنع او را
که درخور تقدیس و تنزیه اوست چون توهم توان نمود — چه بسیاری از مصنوعات او مجهول
الکیفیت واقع شده و علم [illegible] محیط آن نمیتواند بود مصـ

صفحه ۶ غایت عقل در رهش حیرت الخ تلمیح است به رب زدنی تحیراً فیک باید دانست که راز دان
اسرار قدس حضرت ختمی پناهی صلی الله علیه و سلم با همه علو مراتب صوری و معنوی بکمالات خاصه
مختصه ظاهری و باطنی در نهایت حال زدنی تحیراً فرموده باشد عقل در راه معرفت حق تعالی
جز حیرتی بیش نخواهد بود — چه عقل در دبستان عرفان که مختص ذات انبیاست جز نوآموز
طفلی بیش نیست نکته یاب این قدسی نگارش علائی در مصرع ثانی بجای عقل در نسخه خلق
هم دیده میتواند شد که لفظ غیرت را اسنادی بدان رود باین معنی که تا غیرت اصل مایه طینت
و سرمایه جبلت نباشد به پرستاری احد صمد درخور نه افتد — و بر سبیل حصر و انحصار در عقیده
عامل بمؤدای ایاک نعبد و ایاک نستعین نمیگردد چه قایل بتعدد آلهه شدن یا مخلوقی را که قادر
بدفع مضار از خود نباشد مثل آفتاب یا بت پرستیدن از کمال بیغیرتی و ننگ و شرم بی ناموسی است
چه بساوقت نیّر عالم آرائی غبار زده کسوف و خسوف میگردد — و پامال ذرات و سحاب میشود
و نمیتواند که چنین مضرتی از خویشتن دفع سازد و بر چنین منوال است صنم و وثن که جماد محض است
و در حقیقتِ لا ینفعکم شیئاً داخل و ازینجاست که انبیا علیهم التحیه و الثنا که یگانه شناسان بحقیقت اند
و حاملان احکام شریعت ناموس عالم اند — و بریدِ بارگاه صمدیت جبرئیل امین ناموس اکبر را

همین غیرتست که معنی این مراتب شده و راضی نمی به پرستش هیچ خودی نگشته و از بیجاست
که از توفیقات ازلی و هدایت لم یزلی در پرستش بیچه به معبود حقیقی برده و داند که ذات مقدسی است
که بی مثل و مانند و بیچگون و بیچون و بی شبه و بی نمون است و اگر اسناد بخالق کنیم غیرت را میتوان گفت
که ان سعداً لغیور و انا اغیر من سعد والله اغیر منی منظهر و صفات حق است پس
هر غیرتی که در افراد انسانی ودیعت شده پرتو غیرت نوری خواهد بود که جانم فدایش باد
شه زان سبب عالم غیور آمد که حق - برد در غیرت برین عالم سبق - او چو جانست و جهان چون کالبد
کالبد از جان پذیرد نیک و بد - اگر غیرت حق در رفع مظنونات فاسده و تخیلات باطله و تسویلات
لاطائله معاون مومن و پرستار خاصه بارگاه صمدیت نشدی کدام یک از ینها بر جاده استقامت
راسخ قدم بوده و از شرک و کفر مصئون ماندی - و غیرت بمعنی جهل است و این جهل خود جهل در ادراک است
که عین ادراک است شعر

صفحه ۶ - آن احدی که عقل داند و فهم - وان صمدی که حس شناسد و وهم - هان و هان دانسته باشی
که حق عز و جل واحدِ عددی نیست چه واحد عددی محصور است و متناهی و ذاتِ بحت منزه است
از حصر و تناهی - چنانچه احمد ابن یحیی رازی را پرسیدند که احاد جمع احد است گفت معاذ الله
احد را جمع کجا باشد - و اگر باشد جمع واحد باشد بدانکه احد یگانه است در ذاتِ خویش و ذاتی است
در یگانگی باهم سرشته که از یکی جدا نتوان کرد - چرا که در آن مرتبه لحاظ صفاتی نباشد و بعضی
بحسب لغت در معنی احد و واحد تفرقه نکرده اند اما برخی معنی احدیت که سلب اعتبارات است
در معنی احد نهاده اند - و معنی واحدیت که به ثبوت اعتبارات است در معنی واحد اعتبار نموده اند
و این است تفرقه اگر بپنداری - صمد در لغت اطلاق کرده شود بر چیزی که او را جوف نباشد
چنانکه گویند المصمود لیس بمجوف یاد دارم که روزی در صحبت ادیب لبیب فاضل اریب جامع معقولات

وفلسفه فخر الاعصار افتخار الادوار مولانا بالفضل اولنا مولوی فضل حق که جالیش بمینو باد
جا داشتم یکی از طلبا که در نظریات و طبعیات طبع ارجمند و نظری بلند داشت - از معنی
صمد پرسید فرمود که صمد را در هندی ٹھوس باید دانست و آن چیزی باشد که نه از و کاستن
و کشیدن توانیم - و نه در و فزودن و دمیدن دانیم - اما صمد بمعنی ملاذ و ملجا آمده چنانکه
الله الصمد و لیکن حاصل معنی صمد که در ان اقوال متعدده بر زبان رفته بی نیازیست و صمدیت
بی نیازیست مرکز دایرهٔ حقیقت قطب سماء تحقیق عارف کامل واصل شیخ عربی رحمه الله
در آخر فصوص الحکم در فص حکمه صمدیه در کلمهٔ خالدیه فرموده - و این است غایت غیر مشهور و نادر
چه از وجود پیغمبری که فیما بین فترت آخر مبعوث شده باشد کسی کم اطلاع دارد - و همی که
سر دفتر ارباب تحقیق است فرماید - که بعد از رفع روح پاک و کلمة الحق عیسی ابن مریم علیه
و علی نبینا السلام و پیش از بعث و جلوه آرائی انوار قدس بذات مقدس حضرت ختمی پناهی
خالد ابن سنان در بلاد عدن بشرف نبوت اختصاص رفت چون او علیه السلام مظهر اسم
صمد بود و نزد کربات ملتجی میشدند قوم بسوی او در مهمات مختص شد حکمت صمدیه بکلمه او -
و او علی نبینا و علیه السلام چون اطلاع یافت که حضرت خاتم انبیا را بمقتضائی - ما ارسلناک الا
رحمة للعالمین بدعوت کافهٔ امم مبعوث گردانند و عموم خلایق بشرف متابعتش از تیه غوایت
و ضلالت بسر منزل هدایت رسند از حضرت عزت استدعا نمود که او را از اثر دعوت عامه
حظ وافر باشد و قبض روحش به اجل مسمی نموده آید و بعد از اماتت احیا کند تا عامه را از
برزخ که میان دنیا و آخرت است و برائی العین مشاهده کرده انبا و اخبار نماید چه عامه
انقیاد میکنند انبای انبیا را در احوال برزخ ما بین الموت و البعث مثل انقیاد ایشان
مر انبای کسی را که خبر دهد بعد از موت و تاثیر مثل این حالت در ایمان عموم خلق ادخل و اطبع

واو علیه السلام اظهار نبوت در دنیا نکرد کما قیل لما قال خالد علیه السلام فی قومه صمداً
محتاجاً الیه ملجأ لهم یستندون الیه فی کل حاجة وکان مظهراً للاسم الصمد وذاکراً ربه
بالاحد للصمد خصصت حکمة الصمدیة بکلمته اما حکمت خالد ابن سنان کما قال شیخ العربی
فانه اظهر بدعواه النبوة البرزخیة فانه بعد ما ادعی الاخبار بما هنالک الا بعد الموت
وخالد ابن سنان در عدن بوده او یکی از چهار کس است که مابین جناب مسیح ع وحضرت
ختمی پناهی علیه الصلوة بوده واو اظهار کرده بدعوی نبوت برزخیه ای احوال برزخ را
که درمیان دنیا وعالم آخرتست وخالد دعوی نکرد اخبار احوالات عالم برزخ را
مگر بعد از موت - از جهت آنکه تا زمانی که کسی درین عالم است از احوال آنجا می اخبار
نتواند کرد واو خواسته بود که بر سبیل بصیرت وبینائی اعلام کند فامر ان ینبش عنه
ویسأل فیخبر ان الحکم فی البرزخ علی صورة الحیوة الدنیا پس امر کرد اتباع خود را انکه بعد
از رفتنش از دنیا قبر او را بشگافند واز وی سوال کنند پس او خبر میکند از احوال برزخ که حکم
برزخ مثل حکم حیوة دنیاست واصلا تفاوت نیست در تألم وتلذذ وشقاوت وسعادت
گویند دختر خالد بخدمت حضرت ختمی پناهی آمد جناب وی علیه السلام ردای مبارک خود بگسترد
واو را بر ونشاند وفرمود یا بنت نبی اضاعه قومه وحضرت ختمی پناهی سورهٔ اخلاص
برخواند او گفت که پدرم این سوره را بسیار میخواند - پس ازانست که حکمت صمدیه را بکلمهٔ خالدیه
تخصیص رفت وفرمود علیه السلام انی اولی الناس بعیسی ابن مریم فانه لیس بینی وبینه نبی
اینجا مراد از نبی پیغمبریست داعی خلق بسوی حق صاحب الشریعة المستقیمة - بعضی برآنند
که در زمان خالد ع آتش عظیم از مغارهٔ پدید آمد که هر زرع وزروع همه پاک بسوخت وقوم جادادند
وآنچه بود از مال ومستور ومکله همه با آتش فارفت قوم بخالد آمدند فرزندان را وصیت کرد

که من

که من بدرون این مغاره میروم تا آتش نکشم شما باید که سه شبانروز از جای نجنبید و بعد از ان
مرا اندکی کنید تا سالم بیرون آیم — و اگر پیش ازین ندا زنید مرا سالم نیابید — این بگفت
و در مغاره نهاد هنوز دو روز و دو شب نگذشته بود که ابلیس ایشانرا از راه برد و اضطرابی
در قوم پدید آمد — وصیت او را باختند — و سوی مغاره تاختند و همه یکباره ندا در دادند
و صیحه زدند خالد از ان مغاره برون آمد امّا الم بر سر مبارکش از صیحهٔ ایشان پدید آمده بود
با بی دانشان عتاب نمود که چرا وصیت را رائیگان گذاشتند آخر بود که چون من بمیرم
مرا دفن کنید و تا چهل روز بر سر خاکم منتظر نشینید و پس از ان بر در چهلم قطیعی ای رمه گوسپند
که مقدّم آن حمار نیز باشد اعنی کروه دم بریده محاذی قبر من بایستد آنگاه قبر را بشگافید
و مرا بیرون آرید تا آنچه برائی العین از احوال قبر و برزخ از یقین و رویت مشاهده رفته است
با شما گفته باشم — این بگفت و جان داد و چنانکه گفته بود کردند و خواستند که قبر او را بشگافند
و او را از زمین برکشند عیالش بر آن راضی نشدند و بحمیّت جاهلیّت دمیّت پدر را ضایع کردند
تا ابن المنبوش نباشند — چه دران زمان نبش و حفر قبر عار داشتندی — هم

صفحه ۶ نه فراوان نه اندکی باشد الی دانی که بسبب مظاهر ذات و اسماء و صفات از تنزلات
و تعیّنات متکاثره فراوانی و تکاثر در ذات حق عزّ و جلّ بهم نرسیده است و پیش از ظهور خلق
و خلق آفرینش قلّتی در ذات پاک نبوده است الآن کما کان و کان کما الآن امّا یکی اندر یگی
آنست که عدد یک را که فراوانی و قلّت در وگنجایش پذیر است چه از بیشی و دو برا اضعاف و تضعیف
و قلّت او در تقسیم و تنقیص با همه اگر در یک ضرب کنند یک حاصل شود پس احدی
و آن یکی که نه در وهم آید و نه در عقل گنجد بعد از ظهور در مظاهر که عین مظهر است و مغایرتی ندارد
چگونه تعدّد و تکثّر در وی میتواند گنجید و آن یکیست که وجود ممکنات از روی سریان از

از عالم واحد عددی در اعداد ظهور کرده وذاتش بکثیر نگرائیده چه وجود حقیقی همان احدیت
وجود ممکنات همه موهوم کل شیء ما خلا الله باطل باید دانست که همان وجود مطلق است
که در مظاهر خود بر سبیل عینیت ساری وجاری است — چنانچه محدث دهلوی فرماید ؎ ساری
نموده در همه اعیان چنان عیان — کز غایت ظهور نهانست در نهان * پیش از ظهور بود و
وماکان شیء معه * بعد از ظهور هست علی ما علیه کان * از نام واز نشان که تواند نشان دهد * گویا
حقا از نام ونشانست بی نشان * نزدیک عارفان محقق محقق است * کو عین عالمست ولیکن ورای آن
سیفی بخویشتن نسبت هستی گمان تست * ای وای بر کسی که بماند درین گمان * آن وهان اگر اشفته سری
از خویشتن بیخبری بگزارش مطلبی بلند که درگره از معانی باشد زبان بکشاید وآنچه از حقایق
سرودنی نیست سراید نه دانم تا چها بر جانش از تیره دلان کوته نظر افتد چه اسم اگر از حسن مسمی
خبر ندهد — نامی است بی نشان ونشانی است نام را ننگ دانسته باشی که سر خطابم بکیست
بیا تا بنمایم که این ستیزه با نفس خویشتنم هست چه نگارش شرح حدیقه وتفسیر مطالب ارجمند تصوف
وسلوک که سر علوم جان روشن دلی است در صورت ظاهر با من هیچ میرز هیچدان که از قلت بضاعت
ننگ خویشتنم مناسبتی دارد که کفر را با دین وفسق را با ورع هست — ندانی که مردی ام
لشکری پیشه ؏ — فن آبای من سلحشوریست) پیداست که ناشناسائی را با همه بیگانگی از
معرفت وعرفان آشنائی چه — ونابینائی را با همه تیره کاریهای دنیا با تصوف وسلوک
شناسائی چه — مگر سبب این پرواز بی هنگام وترکتاز بیهوش دلگرمیهای لطف حضرت
مولنای حصاریست یگانه بین یگانه جوی یگانه پسند یگانه گوی رکن الملة والدین که برکات
انفاس حضرتش شبهای تار اندیشه مرا مشعله دار هست ورنه ؎ من زکجا وین پر وبال از کجا
من که وتعظیم جلال از کجا — لیکن باید دانست که تا حرفی چند از نکات توحید وسوا از وحدت وجود

بتصریح نسروده باشیم حاشا اگر زنگ کدورت تیره هوائی مذاق و غبار جهل از چشم بصیرت
و مرآت ضمیر زدوده باشیم - بدان و بشنو که وجود در جهان یکیست که **واحد** در اعتبارات
و احد در شمار و اوست واجب الوجود و وجود واجب و هر چه جز او دانی و بینی
و خواهی و داری و گوئی و جوئی و شنوی و شماری ماسوا است و نقوش ماسوا را عکوس دانند
و عکوس را ممکن الوجود خوانند و ازینجاست که گفته اند ۵ هر چند ازوئیم و لیکن همه او نیم
مانندهٔ بیلی که تراشیده ز عاج است + اما در عالم اعتبار واجب الوجود را در اصطلاح عرفا بمنزلهٔ ذات بحت
تعبیر کرده اند **تعین اول وحدت است و تعین ثانی را نام احدیت** -
و تعین ثالث را نشان بتعین روحی رفته و **تعین رابع** را مثالی گفته اند **و تعین خامس**
جسدیست که ما در و بوده ایم و این است عالم آب و گل و این است حجاب اکبر دل
و این است در معرفت حق چون شد پای در گل ای مشکل هزار مشکل زنهار هشدار که تعین اول
که وحدت است بعلم اجمالی اعتبار رفته - و تعین ثانی که احدیت است بعلم تفصیلی نام گرفته
و این است تعین ثانی که باعیان ثابته و حقایق ممکن نام بر آورده - و این است تعین ثانی
که سر از برقع علم تفصیلی برون کرده و خویشتن را بحقایق ممکنات فرا نموده - اما تعینات
ثلثهٔ باقیه که **روحی و مثالی و جسدیست** عبارت است از عکوس حقایق و اعیان -
و ازینجاست که تعین اول و تعین ثانی را در مرتبهٔ وجوب در آرند و آنرا علم محضه دانند
چه آن عبارت باشد از علم اما تعینات ثلثه را تعینات خارجیه گویند چه آن عکوس باشند
نه ذات واجب و نه عبارت از علم واجب و این تعینات خارجیه را که **روحی** و
مثالی و جسدیست در مرتبهٔ امکان بگشتند چه این عکوس باشند نه ذات و علم
و این تعینات امکانیه که تعینات خارجیه بوده اند در ترتب آثار و تکلیف احکام ثواب

وعقاب محل افتاده اند - که جایگاه باشد - واما جایگاهش گویند ومورد خوانند نه مرادست
از اعیان ثابته - چه اعیان ثابته عبارت از علم است - وآن از ذات واجب جدا نیست
بخلاف تعینات امکانیهٔ خارجیه - چه آن عبارت از علم وذات واجب نیست بلکه
از عکوس مفهوم ومعتبرات - لفظ همه اوست ازینجاست که باعتبار اعیان ثابته وحقایق
ممکنات گفته اند - که حقایق ممکنات اشارت بصور علمیه باشد - نه این است که موجودات
خارجیه عین واجب باشند تعالی شانه عما یقولون اما مسود اوراق گوید
ترسان و درین راه بوید لرزان ؎ عالم از شور وشر عشق خبر هیچ نداشت + فتنه انگیز
جهان غمزهٔ جادوئی تو بود - بار خدایا بجان من چرا آویزند بموسی کلیم ؑ چرا نستیزند
که رمز اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ از جان پر شور وزبان پر زور هیچگونه خاست -
بیا تا راحت نمایم و بنشین تا جایگاهت افزایم ؎ گرچه خورد یم نسبتی است بزرگ
ذرهٔ آفتاب تابانیم - وهم ازینجاست که تعینات خارجیه در مرتبهٔ امکانیه نهاده شده اند
وذات واجب تعالی را با صفات او در مرتبهٔ وجوب ثابت کرده اند چنانچه در تفصیل
این اجمال پیشوای اهل حق ویقین نکته سنج اسرار آن واین غریق لجهٔ عرفان جنید ثانی
امام ربانی مجدد الف ثانی که معاصر شیخ عبد الحق دهلویست رحمهم الله در مکتوبات خویش
فرماید که اکثر صوفیه علی الخصوص متأخران ایشان ممکن را عین واجب تعالی دانسته اند
وصفات وافعال آنها عین صفات وافعال او تعالی انگاشته اند ومیگویند والله
همه اوست ثم بالله همه اوست - ومقتدای ایشان درین باب کشف وشهود است
شیخ اکبر شیخ الشیوخ شیخ الطریقه محی الملة والدین صاحب فصوص که به شیخ عربی
نام بر آورده واز طبقهٔ ثالثهٔ متأخرین صوفیه است آنچه درین مسئله از روی تحقیق

وتدقیق

و تدقیق که لمعات انوار نهانخانهٔ ضمیر صافی اوست و هم از روی کشف و شهود که بارقهٔ اسرار فیوض آمیغی است از خامه و خاطر ریخته آنست که اسما و صفات واجب تعالی با ذات حق تعالی در عینیت سر شوده اند و همچنان در خویشتن عین یکدیگر نیز بوده پس در آن موطن اسمی و رسمی و تعددی و تکثری پیدا نیست و چون تفرقهٔ اسم و رسم از میان خاست تباین و تمایز کجا باشد اما غایت ما فی الباب اسما و صفات و شئون و اعتبارات در حضرت علم شر تباینی و تمیزی گرفته اند از روی اجمال و هم از روی تفصیل اگر تمیز اجمالیست همانا معتبر خواهد بود به تعین اول و اگر تفصیلی است مسمی به تعین ثانی توان شد. پس تعین اول وحدتست و آنست حقیقت محمدی و تعین ثانی احدیت باشد و اینست حقائق سائر ممکنات و این حقائق را خود عین ثابته باید پنداشت و این هر دو تعین علمی که وحدت و احدیت است در مرتبه وجوب بثبوت شتافته اند و لاجرم بوئی از وجود خارجی نیافته اند بالجمله در خارج غیر از احدیت موجود نیست و این کثرت مشهوده که در چشم اعتبار بخارج سجد عکس اعیان باشد که اعیان ثابته مراد از وست و از اینجاست که ترتب آثار ثواب و عقاب ابدی بر آن توان داشت و پنداشت. اما خود کثرت عکوسیه در خارج بر سه نوع قسمت پذیرفت قسمت اول تعین روحی است و ثانی مثالی و ثالث جسدی که بشهود و شهادت تعلق دارد و همین است تعینات خارجیه که در مرتبهٔ امکانیه مثبت نموده اند و عبارات تنزلات خمس همین تعینات بیگانه بوده. پس هرگاه در علم و خارج غیر از ذات واجب و اسما و صفات واجب که عین ذات اند چیزی ثابت نشده باشد و صور علمیه عین ذی صورت است نه اشباه آن و نیز صور منعکسه اعیان ثابته را عین آن اعیان گفته آید نه امثال آن ناگزیر ناگزیر حکم باتحاد رود و چون متحد شود همه اوست گفته آید و انا الحق از جان سر زند

سه آن راز که در سینه نهانست نه وعظ است - بر دار توان گفت بر منبر نتوان گفت -

اعلم ان الاول ما حصل به الفردیة انما هو بعینه الثابتة لان اول ما فاض بالفیض الاقدس من الاعیان هو عینه الثابتة والاول ما وجد بالفیض المقدس فی الخارج من الاکوان روح المقدس کما قال اول ما خلق الله نوری فحصل بالذات الاحدیة والمرتبة الالٰهیة وعینه الثابتة الفردیة الاولی ولذلک قال الشیخ الاکبر وانما کانت حکمته فردیة لانه اکمل موجود فی هذا النوع الانسانی ولهذا ابدأ بدا الامر وختم وکان نبیا وآدم بین الماء والطین ثم کان بنشأة العنصریة خاتم النبیین

سه در دیده و دل از دل و از دیده جدائی * بجائی و چون می نگرم در همه جائی -

اما در وجود دیگری سریانش نرفته که احتمال تعدد و تکثر باشد - لا وجود الا الله و لا موجود الا الله کل شیئ ھالک الا وجھه والیه ترجعون - محمود کاشی رحمۃ اللہ علیہ که شیخ وقت است در ترجمہ عوارف فرماید که بجای ھالک یھلک نگفت تا معلوم شود که وجود همه اشیا در وجود او امروز ھالک است نه در مستقبل از روی تخصیص اما حوالہ مشاھدۂ این حال بفردا متعلق بآنست که در حق محجوبان است کما قال عز وجل انھم یرونه بعیدا و نراہ قریبا - ع باوجود تو ز من آواز نیاید که منم

صفحہ در دوئی جز بدو سقط نبود الی جز بحق و بدو یعنی بحق و تائید او در دوئی سقوط نشود و یا نگوئیم که در دوئی جز بدو یعنی جز اثنین سقط نباشد چه دوئی باعث سقط شده -

و در مصرع ثانی یکی بیا و عربیست که افادۂ معنی مصدری دهد - ای یک بودن وحدہ لا الٰہ الا ھو صمد

صفحہ ید او قدرتست وجہ بقاش الیٰ اشارتست بآیۂ ید اللہ فوق ایدیھم - بر دود

سورهٔ فتح در باب - وجه بقائش اشارتست به اینما تولّوا فثمّ وجه اللّٰہ - بیاوُ در بقر چوں
چہ یبقیٰ وجہ ربّک ذو الجلال والاکرام - نزول عطائش اشارت ست
بحدیث حضرت ختمی پناہی صلی اللہ علیہ وسلم - کما قال ینزل ربّنا تبارک وتعالیٰ
کُلّ لیلۃ الی السماء الدّنیا حین یبقیٰ ثلث اللّیل الآخر ثمّ یقول من
یدعونی فاستجب لہ من یسئلنی فاعطیہ ومن یستغفرلی
فاغفرلہ حتی ینفجر الفجر -

صفحہ ۷ - قدمیش جلال قہر وخطر - الخ اشارت ست بہ یضع الجبار قدمہ
فیہا فیقول قط قط فہنالک تمتلی - ومراد از قدم جماعتی باشند کہ
حق سبحانہٗ تعالیٰ مقدّم ساختہ برای دوزخ ایشان را از شرار خلق خود - چنانچہ مومن مقدّم ست
بسوی خلد ونعیم - وگفتہ اند کہ وضع قدم بر شئی عبارت ست از ردع وقمع - وگویند
مراد از و تسکین فوران وست - چنانچہ گفتہ شود بمقام ابطال امری - وضعتہ
تحت قدمیّ - ورجل عبارت ست از زجر و این از جملہ متشابہات ست وگویند
کہ جماعتی ست آمادہ برای دوزخ چنانچہ میگویند رجل جراد ای جماعۃ - امّا مصرع ثانی
اشارت ست بمضمون این حدیث کہ فرمود قلب المؤمن بین الاصبعین من
اصابع الرحمن ان یشاء لاثبتہ وان یشاء لازاغہ - امّا مراد از اصبعین صفات
جمال وجلال ست یعنی دل مومن میان دو صفت ست از صفات متقابلہ از قبض وبسط و فرح
وغم و ہدایت وضلالت اگر خواہد تعالیٰ شانہٗ ثابت دارد آن دل را بر ایمان و ہدیٰ
و اگر خواہد مائل گرداند از ایمان بسوی ضلالت وغویت - و باز دارد از طریق
ارشاد و ہدایت - اللّٰہمّ اہدنا الی سواء السبیل ووفقنا لمرضاتک

فانک تضل من تشاء وتهدی من تشاء وانت العزیز الحکیم - سعد

صفحه ۷ باوجودش ازل بر نیامد الخ ازل لا بدایة له زمانی است که وجود زمانیت درو نباشد - هم از فهم وقیاس دور - وهم بر دامان خیال دراز تر - نه زمان ابتدا پذیر - و نه زمان انتها توز - پس میفرماید که ازل باهمه شانیکه دارد با ذات حق تعالی شانه بر نیامده است بر نیامدن عجز کنایه از قرب زمان باشد که تعیش ابتدای در وراه یابد اگرچه بنظر به پیش آمدن خود رایگانی داشت اما نسبت بوجود حق که ازلش خود ازلیست دیر مده و میتواند شد که ازل مراد از قدم زمانی باشد مصه

صفحه ۷ - کی مکان باشدش زبیش و زکم الخ بامکان آفرین مکان چه کند الخ مکان بمعنی پراه باشد و مکان در جای بمعنی مکان بحکم عقل نمیباید گفت که مکان مکان داشته باشد چه مکان را مکان بودی بایستی آن مکان را که مکان مکان بودی و هم مکانی و هم چنین هم جرا گوییم برو تا مکانی که بوئی و تا زمانی که جوئی آخر خبر از این که امکنه غیر متناهی لازم آید دگر بدست چه افتد و این باطل است پس ثابت شد که مکان را مکانی نیست اما قدرت کامله ایزدی مقوم اوست چون محقق گشت که مکان را مکان نباشد پس هرزه چه ستیزی با آنکه مکان آفرین را خود مکان چون باشد و بیت دوم خیابان بند گلهای این معنی است چه مکان عبارت از سطح باطن حاوی است که مماس باشد او را سطح ظاهر محوی چنانکه مذهب مشائین است یا بعد مجرد که مذهب اشراقین است نه بعد مفروض که مذهب متکلمین است -

صفحه ۸ - رقم عرش بهر تشریف است الخ یعنی تشریف عرش و تعریف کعبه و تعریف و تنکیر متقابل باشند و مراد ازین تعریف اگرچه تعین است اما نه تعین ذات و نه بدین معنی که کعبه متقاضی تعین ذات بحت تواند شد بل ازین تعین جهتی تحقیق تعینی است که جهت عبادت را مراد باشد چه نسبت که در کعبه و صاحب کعبه دایر است نسبتی است که درمیان عبد و معبود و عبادت دایر باشد و این تخصیص از روی مصلحت است و مصلحت شرعی آنکه که در نفاذ امر و انقیاد آن از جانب عبد سعادت مومن و شقاوت منکر پیدا شود -

و این پیدائی تفرقهٔ حق و باطل را آئینه دار آید ورنه — کافران سجده که در پیش بتان میکردند + همه سو همه تو
بود و همه سو همه تو بود —

صفحه ۸ — لامکان گوی حاصل دین است + سر بجنبان که جای تحسین است — الحق این مصرع که حکیم رود
نازشی دارد ازدن چنان عالی واقع شده — که اگر دست و پا زنیم و جهیم و خیزیم هم جای تحسین باشد چه جای سر جنبانیدن
و این از آن است که در رمز حکیم نکتها پیچیده چه ثواب اعمال صالحه و آن چه از مثوبات در حسنات واقع شود
نماید که اِلَیهِ یَصعَدُ الکَلِمُ الطَّیِّبُ وَالعَمَلُ الصَّالِحُ یَرفَعُهُ — بفرمای که اگر صعود
و رجوع به لامکان نیست آخر قرارگاهش کجاست مگر در خانهٔ آونگی آویخته باشی و آبروی معنی فهمی ریخته
باشی — باش که حاصل دین گفتن لامکان را کمال تحسین است و تحسین کمال — من و خدا حکیم که خدا ایش
با او باد چوگان زد و گوی برد —

صفحه ۹ — یوم نطوی السماء رو برخوان — اشارت است بآیهٔ کریمه — یَومَ نَطوِی السَّمَاءَ
کَطَیِّ السِّجِلِّ لِلکُتُبِ که در سورهٔ انبیا واقع است —

صفحه ۹ — ها و هو را میان و نیم زنند — باید دانست که ما سوا شناسان یگانه بین که پروانهٔ انوار
ذات اند چون دم از نور خالص که ذات است زنند نخست ها و هو را پی کنند که این ها و هو برای تعیین
مشار الیه بکار آید و پیداست که ذاتِ بحت بهیچ اشاره مشار و با ادات التعریف معروف نشود
چه ادات در مرتبهٔ غیبت هویت مذکور شود نه در حضور — و از اینجاست که این مرتبه گنجائی فکر ادات ندارد
و از اینجاست که قطع این اشارات لازم افتاد — با سر زلف تو مجموع پریشانی خویش + کو مجالی که یکایک
همه تقریر کنیم —

صفحه ۹ — دهر فی قالب قدیمی او + طبع فی باعث کرمی او — در نسخهٔ مطبوعه که از بمبئی یافتیم این شعر را بطرزیکه
نوشته اند دیده ایم باید دانست که دهر عبارت است از نسبت امور متکثره ثابتهٔ قدیمه با امور متغیره

مانند نسبت عقول با فلاک و زمان امر نسبت که نسبت کرده آید بسوی وی امور حادث را چنانکه گوئیم که فلان حادثه در زمان فلان واقع شد پس مراد آنست که قدم او از ان عالم نیست که تعبیر آن بدهر کنیم۔ و کیمیا و طبیعی نیست که ورا اختیار او باشد و بحسب طبیعت بی اختیار از و صادر شود بل اختیاری است چه کردگار در افعال خویش فاعل است مختار۔ آنچه خواست کرد و بیارد آنچه نخواست نکرد و بکاست۔ و این است ابطال مذاهب باطله فان شاء فعل و ان شاء ترک سبحانه تعالی عما یقولون علواً کبیراً۔

صفحہ ۹ ۔ عقل باشد بخلط و وہم محیط الہ میتواند شد که از خلط مراد اخلاط اربع ہم باشد۔ چه ترکیب آن بکسر و انکسار و جود دیگر عنصریست که مرئی باشد و آنست کثیف و مشهود۔

صفحہ ۹ ۔ زرق و تلبیس مخرقه نخرد۔ مخرق بالکسر دره که از کرباس بپیچند و بکبی زنند و شمشیر چوبین۔

صفحہ ۱۰ ۔ از درو نگاشت صنع الہ۔ مراد از درون روح است و جیکه سترش گوئیم۔ و روحی که چیست نتوانیم گفت اگر گوئیم همین قدر گوئیم که امر ربانی است و ہم خوانیم که قلب انسانی است۔ امّا نه مضغه صنوبری۔ بلکه مکانی در باطن که قرارگاه مکین است۔ جانم فدای مکین باد۔ و این دو را می گفتیم و دانستی که روح و قلب است مجرد از مادّه باشد زرد و سپید و سرخ و سیاه مراد از اخلاط اربع باشد که اصل مادّه ترکیب عنصریست۔ زرد صفرا سپید بلغم۔ سرخ دم و خون۔ سیاه سودا که بدترین اخلاط است

صفحہ ۱۱ ۔ کینه برامد و زپرده مدر۔ کینه دوختن یاد آمو شو متفلاسفه و حکما گرو شدن۔ پرده دریدن خاک بر سر ایمان ریختن۔ کاسه لیسیدن باقوال اهیه حکما مبتلا شدن۔ عشوه خریدن تقلید گروه باطله کردن چنانکه جامی گفته اند ۵ دل منور کن بانوار جلی + چند باشی کاسه لیس بو علی۔ و این از شیخ بهاء عاملی است رحمه الله تعالی که فخر المتاخرین و افتخار المتقدمین بود۔ و نان و حلوا از وشهرتی دارد ———— اصل جناب وی از جبل عامل است

کا ۱۲

که از مضافات شام است - و آنکه گویند اصفهانی ست غلط است - و پایه رفیع او را سنجید باشی
اگر بکلام او رسیده باشی و گرنه باید رباعی رویت که زباده لاله می رویدازو + از تاب شراب ارغوی رویدازو
دستی که پیاله از دست تو گرفت + گر خاک شود پیاله می رویدازو +

صفحه ۱۱ - نیست گوئی جهان زشت و نکو الخ همه زو یافته نگار و صور الخ - این بحث اختلاف
عقاید است - چرا که متکلمین و علماء ظاهر بوجدت وجود اقرار ندارند - امّا جهان زشت و نکو
عالم آب و گل و عالم جاوید است - مراد آنست که این هر دو عالم نیست جز از و یعنی خبر ناشی از و
کما قال عزّ و جلّ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ و هم گفته اند که راجع باوست تعالی شانه
کما قال عزّ و جلّ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ - و یا گوئیم بدل که جز ملک و کما قال فی محکم
کتابه وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ - یا دانیم که بوسیله امر و ایجاد کما قال عزّ و جلّ
وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ - بلکه خود اوست چه نزد اهل تحقیق عالم تعینات و تنزلات
ذات واجب الوجود است و مظهر عین مظهر - هیولانی اصل ای مادی لا اصل مستعد للاتصال
والانفصال بالذات - ای آنچه منسوب ست بماده و هیولا از عالم اعراض و کیفیات جسمانی و پیکر که
از صورت ترکیب دارد -

صفحه ۱۱ - سوی حق شاہراه نفس و نفس - الخ مراد از نفس نفس ناطقه - و نفس دم است -
و آن دم پاک که بنفس را لی تعبیر آن رود چنانکه گفته اند - إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ
الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ - از ینجاست که تکمیل نفس ناطقه - و صعود انفاس پاک منحصر ست در آئینه دل
زدودن و آن میسر نیاید - الّا بصیقل ریاضت و مجاهده و دوام ذکر و آگهی ؎
ای بیر عشق صحبت یوسف رخی طلب + باشد که باز همچو زلیخا جوان شوی +

صفحه ۱۲ - گرچه در آئینه بشکل توئی + آنکه در آئینه بود نه توئی - این شعر را در نسخه مطبوعه بمبی

بدین طور یافته ایم - و معنی آن ظاهر است - بجان دژم چه ستیزه روا داری - برو و بکار خویش باش مص

صفحه ۱۴ - آئینه و صورت از سفر دور است - الخ در چاپ بمبئی این شعر را چنین یافتیم و معنی آن پیداست

صفحه ۱۴ - تو نه بینی جز از خیال و حواس - الخ - باید دانست که آنچه قابل اشارت حسّی است اگر قسمت پذیر نیست - آنرا نقطه اعتبار کنند - و اگر بجهتی قسمت پذیرد آنرا خط گویند - و هرچه بدو جهت قسمت گیرد آنرا سطح دانند - و پیداست که چون در معرفت این جزئیات که از جمله مدرکات حواس است زبون باشی - بخیال و حواس عارف کردگار چون باشی - و باید دانست که اصل علم خویطری که مراد از مبادی علم هندسه باشد همین خط و سطح و نقطه بوده -

صفحه ۱۴ - تو درین راه معرفت غلطی - الخ - در بطی بای خطاب است - میفرماید که قیل و قال که وارحال است سال و مه غلط رفته وار معرفت و راه حق خبری نگفته حدیث فریاد بط عموماً - گویند که در قرارگاه بطان روبهی در افتد مستور - و بوته از برگ و گیاه برکند - و در برکه اندازد - تا قافله سالار بطان که قراول و تیاقی ایشان باشد فریاد برآورد و ایشان بران فریاد بی هنگام روی در هم کشند - و روبه یکی را از ایشان برباید تا پندارند که فریاد ایشان بی سود بود - و اینجا صلی ۵ ای خوشا حالت آن نفس که دریای حریف + سر و دستار نداند که کدام اندازد + و این حکایت صید روبه است که بر کنار غدیری که مسکن بط ماست آمده چند دفعه بوته خار در آب اندازد - بطان فریاد برآورند چون به بینند که خار است آسوده گردند - و این حیاله چند کرت چنین نماید - تا بکلی آنها غافل شوند - و صدای آب و بوته را محض وهم خود پندارند - و دیگر بصدا و آنچه در آب است متوجه نشوند آنگاه روبا بوته در دهان گرفته خود در آب در آید -

وآین ها را صید بکنند مصم

صفحہ ۱۲ - یوسفو از فرشته نیکوتر - الخ رسم است که چون دیو لا د مصقول نظر کنی چہرہ و رُو مانند دیو ناخوش نماید -

صفحہ ۱۳ - ہرچہ رُوی دلت مصفا تر - الخ پس این شعر را چنین یا فتیم - چون ز راست فروشش بود اخلاص گشت بوبکر در تجلّی خاص اشارت ست بحدیث حضرت ختمی پناہی کہ از جمع الجوامع منقول ست كَمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا اَبَا بَكْرٍ اَعْطَاكَ اللهُ رِضْوَانَ الاَكْبَر - قَالَ وَمَا رِضْوَانُ الاَكْبَر يارسول الله فَقَالَ اِنَّ اللهَ يَتَجَلّٰى لِلْخَلْقِ عَامَّةً وَيَتَجَلّٰى لَكَ خَاصَّةً -

صفحہ ۱۳ - ہر یکی صورت محالی ہست ÷ دل و جان در پی خیالی ہست - خیال قوتیست کہ بر عکس از مدرکات محسوس ست - و بر حسّ مشترک نشیند - صورت آن از خیال مصور گردد وآین از حواس باطنی ست مصم

صفحہ ۱۴ - گفت شکلش چنانکہ مضبوط ست ÷ راست ہمچون عمود مخروط ست عمود مخروط خر کشیده و دراز روی - و اہل ہندسہ جسمی را دانند - کہ طرفی ز و بنقطہ منتہی شود و طرفی از و بسطح و محیط او سطح مستدیر باشد مصم

صفحہ ۱۵ - وان یکی استوا و عرش و سریر ÷ کرده در علم خویشتن تقریر - استوا قرار گرفتن و چیره شدن و بتمامی رسیدن - و نیز خطی ست مفروض - کہ سرش از قطب شمالی پیدا ست - و سر دیگر بقطب جنوبی پیوندد - و این خط درمیانۂ فلک گزرد - امّا درینجا از روی اقتباس ست کہ فرموده اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى کہ در سورہ طٰہٰ واقع است امّا باید دانست کہ استوا حق نہ استوا لغوی ست - بلکہ بمعنی استیلاے حق است -

که اضافی بایدش گفت - و آن استیلا - استیلاء حق باشد عزّ وجلّ بر سائر مخلوقات -
امّا نسبت استوا بتخصیص بعرش که رفته - بوجه عظمت فلک اطلس ست که بی عقل بهم او را عقل کل
وعقل اوّل دانند و این در عظمت و بزرگی در تمامی ممکنات نام آور ترست مراد آنکه رحمن مستولی بر
فلک الافلاک که مستولی ست بر جمیع موجودات و این آیه و آیات دیگر که بعضے ازان در ابیات
ماقبل و مابعد در محلش مذکور شده و خواهد شد مثل وَجَآءَ رَبُّكَ وَاِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ
وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ وَيَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ - وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِيْنِهٖ
وَيَا حَسْرَتَا عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِيْ جَنْبِ اللّٰهِ - وَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ
وَخَلَقْتُ بِيَدَيَّ اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ واز حدیث قوله عليه السلام لِلْجَارِيَةِ الْخَرْسَآءِ
اَيْنَ اللّٰهُ فَاَشَارَتْ اِلَى السَّمَآءِ فَلَمْ يُنْكِرْ فَحَكَمَ بِاِسْلَامِهَا - وَاِنَّ اللّٰهَ يَنْزِلُ اِلَى السَّمَآءِ
الدُّنْيَا - وَاِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُوْرَتِهٖ اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ متمسّک مجسّمه است -
که میگویند حق سبحانه تعالی جسم ست و بدین آیات و حدیث از روی نقل استدلال کنند -
امّا دلیل عقلی آنکه - صانع عالم به ضرورت عقل می باید - که موجود در خارج باشد و هر موجود
در خارج یا متحیّز است یا حال در متحیّز - و صانع عالم نمیتواند بود که حال در متحیّز باشد
چه لازم می آید احتیاج صانع بمحل - و این منافی وجوب ذاتی است - پس ناچار میباید که متحیّز باشد
و متحیّز بالذات نمیباشد مگر جسم - ای یار خدا یا گردم اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ بر نه آریم
اگر فرمائی گلو فشاریم - باید دانست که در ردّ دلیل عقلی اینها جواب اینست که این بدیهه وهم است
نه عقل - و حکم وهم در معقولات باطل ست و مردود وجه کلیّت کبرا که هر موجود در خارج
یا متحیّز است یا حال در متحیّز ممنوع ست - امّا از روی نقل در تردید آن جواب اینکه
این ادلّه سمعیّه ظنیّه اند که معارض اند مر ادلّه عقلیّه قطعیّه را - و در مادّه بی جسم

وبیچون وبیچگون بودن حق تعالی شانه و دلیل سمعی ظنی هرگاه معارض باشد با دلیل قطعی عقلی
پس مؤول ظنی دو نوع باشد یا واجب التأویل است یا واجب التفویض مصر

صفحه ۱۵ - وان دگر را سخن ز قعد و جلس + بسته بر گردن از خیال جرس - اشارتست
به کریمه تبشیر إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ
که در سورهٔ قمر واقعست بحسب معنی ظاهر باغ و روضه و نهر را دانسته باشی اما بقول بعضی
نهر بمعنی وسعت و فراخی و روشنی است و مراد و مقصود ازین اوضاع و نعمای که ظاهر کرده شده
مقامیست در زیر ظل پادشاهی که جان عالم قدسیش باد و آن توانائیست مذکور در هر لسان و معبود
در هر مکان که بهر اعتبار از خلوص اگر خوانی دانی و هم ندانی خود خوانی مصر

صفحه ۱۵ - وجه گفته یکی اگر قدمین + کس نگفته ورا که مطلب این - در نسخه مطبوع بمبئی و دیگر
نسخه های قلمی این شعر را چنین یافتیم - وجه گفته یکی دگر قدمین + کس نگفته ورا که مطلب این -
آیه که در ماده وجه و حدیثی که در خصوص قدمین وارد است گفته آمدیم برو و دریاب مصر

صفحه ۱۷ - دو ده عالم یکی کند صادق + سه سه منزل یکی کند عاشق + غرض از سرعت سیر
سالک در اثنای از عالم دو اسبه تاختن و در راه دو منزل را یکی کرده بر سر ملت جان تاختن تا باشد که از دو عالم
دنیا و آخرت یا عوالم اربعه که ناسوت و ملکوت و جبروت و لاهوت است مراد باشد مصر
اما سه منزل منازل عشرست - اول توبه و بیرون کشیدن خود از مظالم نفس - دوم صبر و شکر - سوم
خوف و رجا - چهارم درویشی و فقر و ورع - پنجم صدق و وفا و اخلاص - ششم محاسبه و مراقبه
که منزل بلندیست عارف سالک را - هفتم تفکر و تدبر - هشتم توحید و توکل - نهم محبت و شوق
دهم یاد کردن مرگ و آن یقین نام است و استوای ایمان و زینت ترک - یا مراد باشد از اطوار سبعه
که پنج از ان بعالم امر متعلق بود - قلب - روح - سر - خفی - اخفا - اما دو بعالم ماده

مراد توان داشت در ینصورت بیان حال صادق و عاشق و تفرقه حالت هر دو هم میشود کما لا یخفی
علی الفطن العارف در ینصورت مرتبه صادق ارفع از عاشق و علو مرتبه صدیق ظاهر که صدیق
از مرادان و محبوبانست و عاشق از مریدان و محبانست ـ سعم

صفحه ۱۸ ـ عقل وامانده اندرین درماند + زانکه درماند هر که زین وماند + ای عقل دانده باعتبار
صفت موصوف آی عقل که دانا و توانا بر کارهاست اندرین مراتب از حفظ و مرقبت درماند چه خوارق
و معجزات آن باشد که خارق و معجز عقل باشد و عقل در ادراک آن وامانده شود ـ مصرع ثانی
علت ثبت مصرع اول را ـ چه بر درماندن عقل و به کنه ذات نرسیدن امریست معین تیر کسیکه
عاشق یہ نمیتوان بود یقین که در دانستن همچو امور درماند ـ مصر

صفحه ۲۲ ـ سبب هدیه ایادی او + نفس را مهتدی و هادی او + هدیه تحفه و نعمت و ارمغان
آیادی جمع ایدی و ایدی خود جمع ید باشد درینحالت ایادی جمع الجمع باید خواند اما نفس
جان و دل است و آهنگ و شوق پس مهتدی که صیغه اسم فاعل است بمعنی مهتدی الیه مفعول است
واقع شود تا می تواند که معنی مصرع را آبی و رنگی به تکلف بدست آید و از ینجاست که حذف
ایصال از جمله محسنات کلام آمده ای جبیری که هدایت کرده میشود نفس را بسوی او ـ والا معنی
صاف و روشن پیداست که مهتدی بمعنی هادی و هادی مترادف مهتدی واقع شده و نیز حسنی دارد

صفحه ۲۳ ـ حضرتش را زمهر ماده و نر + بی نیازی ز شیر پیغمبر + مگر این شعر رمزیست
برد مذهب معتزله و متابعان ایشان کلهم فی النار و رد بعضی از حکما که در ترکتاز تحقیق
عقل را باخته اند چون فلاطون و ارسطاطیس که ایشان ارسال رسل را ابراز د سبحانه تعالی
لازم میدارند و نتایج و ثمراتی که در عالم از وجود انبیا علیهم التحیة والثنا مرتب شود بواسطه آنها
ظاهر شدنی نه انگارند و دانند که این امور از جمله واجبات و فرایض حق است و این خود غلط باشد

چه بر ذات توانای واجب بود چو که زمام یَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ
أُمُّ الْكِتَابِ بکف اختیار او باشد امثال چنین امور از روی مصالح و ارادت می قوان شمرد
نه از رنگیدن و اجابت اعاذنا الله ضعف قادر بر کمال در پیرامن خیال گزشتن خود کفر ست و اینجا
که در اصول چون بحث از عدل رفت اهل سنت از گوشه بام وجوب عدل بر ذات پریده اند و فرقه
اثنا عشریه آنرا از فرائض و اصول ایمان پنداشته اند سے خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم
کاین همه نقش عجب در گردش پرکار داشت —

صفحه ۲۳ - کرده اند بهر رهبری شش سیر + گربه را نی سگے را پیر + شش میر اینجا
اصحاب کهف اند ایشان از بزرگان شام و یمن بوده اند و هفتم ایشان شبان زاده است که در ایمان
با ایشان موافقت ورزد چنانچه در کتاب آسمانی و تفاسیر قرآنی هم بکنایت و هم بصراحت ازان سخنها
رفته کما قال عز و جل وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ اجمال این ست که
جباری از ملوک شام که از شام سیاه تر رای داشت دقیانوس نام بود در دار الملک سوس و افسوس
که دم أَنَا وَلَا غَيْرِي برآوردی و خود را از تیره رایی که داشت صمد و بی نیاز دانستی این
اکابر زادگان در خدمت آن فرومایه کمر بر میان بسته اند تا از شر جبار امین رهند گویند که وقتی
ایشان بحضرت وی بپای ایستاده اند که دو گربه را جنگ در دیر تن هم پیوست تا از فراز بام
بر سر و پیشگاه آن دل سیاه افتاده اند رسیدن گربه بر سر او همان بود و رفتن هوش از سر آن جبار
جبان همان - ایشان چون تماشای استیلای ترس و مخافت بر ذات او دیدند باندیشه بر داختند
چنانکه بمشعله داری توفیق و پشت گرمی فکر رسا که نصیب باد بر این اتفاق ساختند که کسیکه
از گربه دل برهم زند و آشوبد خدای توانا چون می تواند شد دل از طاعت عبادت آن فرومایه بجود آی
که نه خدای بود بر داشتند و پا به صحرا گزاشتند تا آنکه به شبانی در خوردند و ماجرا فرا پیش نهادند

وی که صادق بود موافق افتاد روی به ایمان آورد و از من مپرس که گوی برد. بالاخره هم
این جبار بدکردار به غاری خزیدند که حیز هم تمام است و کوه را ناخلوس می گفتند — سگی
که رفیق طریق شبان بود در قفای ایشان نگذاشت تا با ایشان در غار درآمد و سر راه دشمن بگرفت
و بنشست و آن سگ را قطمیر گویند باقی بطون کتب آئینه دار است اگر پیش ازین که گفتم کسی
طلبکار است پس چون اصل مایهٔ توفیق و نورافشانی هدایت جنبش دم و سر گربه برخاسته است
در مصرع ثانی گربه را نبی زآن فرموده چه معنی نبی اینجا از روی توضیح لغت است که خبر دهنده
ترجمهٔ آن باشد و سگ را پیر گفتن هم ازین رو صورت بست که همرفقت یاران کهف و جام
در پیوست اما اگر این مصرع را بقصهٔ دیگر تعبیر کنیم می تواند شد چه در نفحات جامی مذکور است
که امام الاصفیا شیخ اخی فرج زنجانی را گربه بوده است که چون اهل صفا نماز گزاردی چنانکه
حافظ شیراز از روی لطافت و ظرافت که شعرا را باشد جای میفرماید — ای کبک خوش خرام
کجا میروی بایست + غره مشو که گربهٔ عابد نماز کرد + مقرر بود که این گربه تا بامدادان
درویشان و مهمانان را به در خانقاه فراهم دیدی بانگ به عدد ایشان زدی تا خادم شیخ
بر بانگ او کاسه پر از آب به هر بانگ که عدد احباب باشد در دیگ ریختی تا بخشش یاران بر وقت
معین با ایشان شد روزی خادم به تفحص یاران خانقاه بر خاست و ساز و برگ مهمانی بر بانگ
گربه بساخت اما اختلافی در بانگ و عدد هم رسید گربه برآشفت و خادم بشگفتی رفت
تا گربه بجای مهمانان رسید و هر یکی را از ایشان بو کردن گرفت و هم در آن حالت بر یکی از ایشان بول انداخت
گویم که آبروی خویش ریخت چون جستند یافتند که وی مومن و یگانه نبود بل کافر و از دین بیگانه بود
شمس شیرازی خوش گفته — یار مردان خدا باش که در کشتی نوح + هست خاکی که
به آبی نخرد طوفان را + و هم نقل است که روزی خادم خانقاه دیگ بر آتش نهاده بود

و شیر انداخته تا شیر بای پز د خود جای رفت و دیگ را بی نگهبان گذاشت تا آنکه سیاه ماری
از راه دود وان در دیگ افتاد گربه که شیر غلام شن باد گرد سر دیگ می گشت و بانگ می زد
امّا خادم که غافل از ماجرا بود خبر نداشت سخت بر خاشی در میان گربه و خادم غافل هم بود
خادم چشمی بینا و دلی دانا نداشت همچنانکه گربه را زبانی گویا نبود گربه چون دید که حال چنانست
خویشتن فدای یاران کرد و خود را در دیگ گرم انداخت تا جان باخت دیگ را
بر آوردند و شیر را برون کشیدند یافتند که ماری بزرگ سیاه در دیگ افتاده ست
ولنعم ما قیل ع ای پیر عشق صحبت یوسف رخی طلب + باشد که باز همچو زلیخا جوان شوی
امّا سگی را پیر اشارت باشد از سگی که منظور نظر شیخ کبری شیخ نجم الدین نیشاپوری
رحمة الله علیه گویند که روزی شیخ سعد حموی را بخاطر گذشته ست که مگر اثر صحبت
هم چیزی ست و آیا کسی باشد که در سگ صحبت وی اثر کند. شیخ کبری که پیشوای اُمت
و اُوستاد حموی ست بنور کرامت و مکاشفه آن اندیشه را دریافت برخاست و
بر در خانقاه خرامید تا دیدند که از بازار سگی بر در خانقاه ایستاده ست شیخ نظری
که جهان سوز داز جان سوخته بر و انداخت تا کارش تمام شد تیر نظر داد طلبگار
نهادش گشت نصیبی داشت که به کسان هم نصیب باد سگ فریاد بر آورد و بیخود
در حیرت رفت شتافت و راه گورستان گرفت روز و شب در صحرا بودی
و سر بر زمین سودی دیده اند که چندین از سگان پیرامن او گشته اند و ذات او تنها
نگذاشته امّا بهر از ادب خموش نشسته و دهن بان از فریاد و حرکت پیش وی بسته
تا روزگاری در آن برین بماند و مُرد. الله الله ع تا نفخت فیه من روحی شنیدم شد یقین
بر من این معنی که ما زان وئیم او زان ماست + مصر

صفحه ۵۵م - دست او بهچو چشم بینا شد + تاج بر فرق آل سینا شد + آن بمعنی اہل و قبایل اینجا مراد از آل سینا کسانیکه جهت رؤیت بمعیت حضرت کلیم علیه السلام بر طور رفته اند و جان باختند مصر

صفحه ۵۷م - کن دو حرفست بی نوا هر دو + هو دو حرفست بی هوا هر دو + ذات او سوی عارف عالم + برتر از کیف و کم و از هل و لم - در ابتدا به تنزیه ذات حضرت عزت فرماید که امر کن آنچه مسموع شده دو حرف بی نوا خالی از صوت باشد و مراد ازین کلمه کلام نفسی است که تحقیق آن در حق قدیم بودن کلام الله در کتب مبسوطه واقع شده از قبیل صوت و حرف نتوان پنداشت و هو که ضمیر نیست موضوع جهت اشارت عینیت چنانکه مرجع صفات ذات است جمیع اسماء حق بحساب جمل کبیر راجع بآن شود دو حرف بی هوست یعنی بی افتادگی و هوا در نهایت علو حقیقة یا معرا از هوا و هوس چرا که اگر شمه از هوس و هوا در نفس باقیست بحقیقة آن اشاره نمی تواند رسید رومی فرماید ؎ تا هوا تازه است ایمان تازه نیست + کان هوا جز قفل آن دروازه نیست اما ذات مقدس باری نزد کسی که عارف و عالم است به ذات و علوم ربانی برتر و بری از کیف و کم و هل و لم بود چه مقولات تسعه عرض و کیفیات جسمانیست و بس نه ذات مقدس بحث تعالی الله عما یقولون مصر

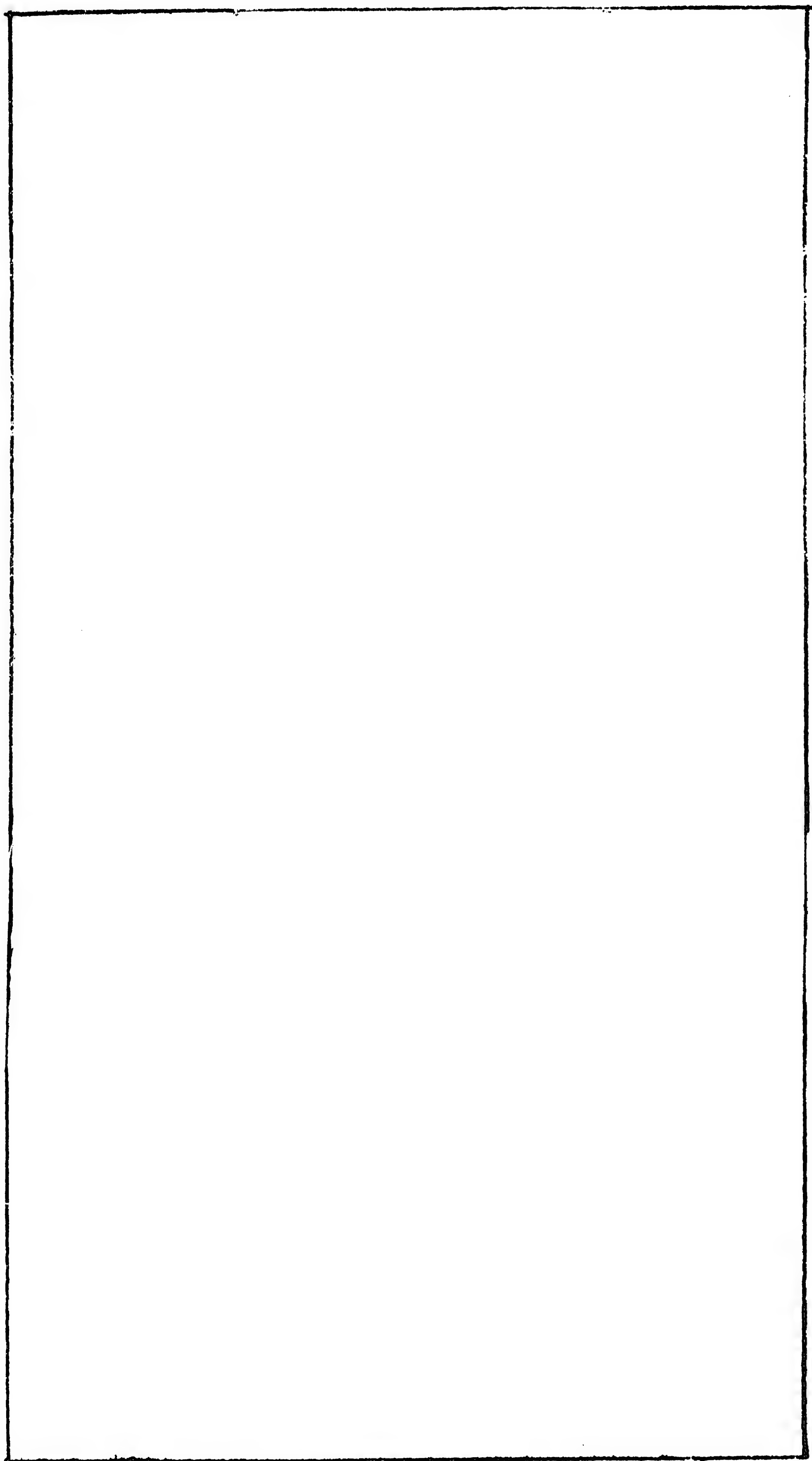
صفحه ۵۸م - در چنین عالمی که روشن دو + زشت باشد تو او بوی او تو + گر نگوی بدو نکو نبود + ور بگوی تو باشی او نبود + گر ندانی ز دین تهی باشی + ور بگوی مشبهی باشی + چون برون از کجا و چون بود او + گوشه خاطر تو کی شود او + گویم این چار بیت چار رکن تنزیه و تقدیس حضرت عزت است جلت اسمائه میفرماید که در چنین عالمی که مجازست و دو رو دارد و اقتضای دوی کند زشت باشد که تو او باشی و او تو یعنی با این هستی عاریتی و عدم رفع انانیت

دعوی وحدت وجود و معرفت ذات کنی معاذ اللہ اگر نگوئی به او یعنی قایل بوجود وجب نشوی وہستی او را بیک نحوی و رنگی ثابت نکنی خوب نیست و بکفر گرائی واگر این اگوئی وابات ہستی حق کنی او حق نباشد بل تو باشی یعنی ہر چہ در حق قرار دہی آن وجود تو باشد نہ او چرا کہ ہر چہ متصور معقول او او نیست تعالیٰ شانہٗ وراء الوراء ثم وراء الوراء ھو اللہ الذی لا الہ الا ھو واگر این کہ خدائی ہست ندانی و در عقل خود معقول نسازی از دین تہی باشی۔ واگر گوئی مشتبہی باشی چہ حق جل و علا ہیچ اشارت مشار نشود کہ بہر چہ سوی او اشارت کردہ آید تشبیہی پیدا شود فتم الافادات وقد فرغنا من تفسیر الکلام و نؤمن باللہ و نحمدہ و نشکرہ و نستعینہ و نستغفرہ و نتوکل علیہ اللھم اعطنا شوقا الی لقائک واجعلنا متوجھا الی جنابک ۔ اللھم اجعلنا انسین بک مستوحشین عن غیرک راضین بقضائک صابرین علی بلائک متلذذین بذکرک فرحین بکتابک مناجین بک فی اناء اللیل واطراف النھار والسلام وھو خیر الکلام حررہ علاء الدین المستھام حفظہ اللہ عن شر النفس والظلام وشر الغی والملام باسمک یا علام بمنک یا منعام ٥

قطعہ

بماند سالہا این نظم و ترتیب	ز ما ہر ذرہ خاک افتادہ جایے
غرض نقشیست کز ما باز ماند	کہ ہستی را نمی بینم بقایے
مگر صاحبدلی روزی برحمت	کند در حق این مسکین دعایے

تمام شد



وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی

بتائیدات حکیم علی الاطلاق مثنوی ثریّا نثار از ارشادات طیبات ثمه
سلطان العارفین افضل المتقدمین سرشار رحیق عرفان امام الامم
صفی الشعرا حکیم مجد الملة و الدین آدم الثنائی رحمة الله علیه الموسوم

حدیقه سنائی

حسب فرمایش امیر ابن الامیر سر آمد کملای روزگار
فخر اعصار داد وار فیضمآب مستطاب معلی القاب ممدوح
مصطفی که الشیخ حبیب الله نواب مرزا محمد علاء الدین احمد خانصاحب
بهادر فرمانده ریاست لوهارو لازالت شموس دولته و فضله
طالعة بالدوام در مطبع فخر المطابع لوهارو در شهر صفر ۱۲۹۰
هجری نبوی صلی الله علیه و آله وسلم به تصحیح و تنقیح تمام حلیه انطباع پوشید

و ما فی الوجود الا الله

بسم الله الرحمن الرحیم

ای درون پرور برون آرا — وی خرد بخش بی خرد بخشا
خالق و رازق زمین و زمان — حافظ و ناصر مکین و مکان
همه از صنع تو مکان و مکین — همه در امر تو زمان و زمین
آتش و باد و آب و خاک سکون — همه در امر قدرتت بیچون
عرش تا فرش جزو مبدع تست — عقل با روح پیک مسرع تست
در دهان هر زبان که گردانست — از ثنای تو اندرو جانست
نامهای بزرگ محترمت — ق — رهبر جود و نعمت و کرمت
هر یک افزون ز عرش و فرش و ملک — زان هزار و یکی و صد کم یک
هر یکی زان بحاجتی منسوب — لیک نامحرمان از و محجوب
یا رب از فضل و رحمت این دل جان — محرم دید نام خود گردان

کفر و دین هر دو در رهت پویان | وحده لا شریک له گویان
صانع و مکرم و توانا اوست | واحد و کامران نه چون ما اوست
حیّ و قیّوم و عالم و قادر | رازق خلق و قاهر و غافر
فاعل جنبش است و تسکین است | وحده لا شریک له این است
عجز ما حجت تمامی اوست | قدرتش نایب اسامی اوست
لا و هو هر دو زان سرا آمده | بازگشتند جیب و کیسه تهی
برتر از وهم و عقل و حس قیاس | چیست جز خاطر خدای شناس
هر کجا عارفیست در همه فرش | هست چون فرش زیر نعلش عرش
هرزه بیند روان بیننده | آفرین جز بر آفریننده
آنکه داند ز خاک تن کردن | باد را داند سخن کردن
واهب عقل و ملهم الباب | منشی نفس و مبدع اسباب
همه از صنع اوست کون و فساد | خلق را جمله مبدا است و معاد
همه از او و بازگشت بدو | خیر و شر جمله سرگذشت بدو
اختیار آفرین نیک و بد اوست | باعث نفس و مبدع خرد اوست
هیچ دل را بکنه او ره نیست | عقل و جان از کمالش آگه نیست
دل و عقل از جلال او خیره | چشم و جان با کمال او تیره
عقل اول نتیجه از صفتش | راه داده و را بمعرفتش

شست جولان عزّ ذاتش وهم ... تنگ میدان ز کنه وصفش فهم
عقل را بر سوخت آتش او ... از پی رشک کرد مفرش او
نفس در موکبش کمر دوزیست ... عقل در مکتبش نوآموزیست
چیست عقل اندرین سپنج سرای ... جز مزوّر نویس خط خدای
نیست از راه عقل و وهم و حواس ... جز خدا ایچ کس خدای شناس
عزّ وصفش که روی بنماید ... عقل را جان و عقل بر باید
عقل را خود کسی نهد تمکین ... در مقامی که جبرئیل امین
کم ز کنجشکی آید از هیبت ... جبرئیلی بدان همه صولت
عقل کانجا رسید سر بنهد ... مرغ کانجا پرید پر بنهد
هر چه راهست گفتی از بن و بار ... گفتی او را شریک هش میدار
جز بحسّ رکیک نفس خبیث ... نکند در قدم حدیث حدیث
در ره قهر و عزّت و صفتش ... کنه تو بس بود بمعرفتش
چند ازین عقل ترّهات انگیز ... چند ازین چرخ و طبع رنگ آمیز
عقل را خود بخود چو راه نمود ... پس بشایستگی ورا بستود
کاوّل آفریدها عقل است ... برتر از برگزیدها عقل است
عقل کل یک سخن ز دفتر او ... نفس کل یک پیاده بر در او
عشق را داده هم بعشق کمال ... عقل را کرده هم بعقل عقال

عقل مانند ماست سرگردان	دررهِ کنهِ او چو ما حیران
عقل عقل است و جان جان است او	آنچه زان برتر است آنست او
بتقاضای عقل و نفس و حواس	کی توان بود کردگار شناس
گرنه ایزد ورا نمودی راه	ازخدائی کجا شدی آگاه

الفصل فی المعرفة

بخودش کس شناخت نتوانست	ذات او هم بدو توان دانست
عقل حقش بتوخت نیک بتاخت	عجز در راه او شناخت شناخت
کرمش گفت مر مرا بشناس	ورنه که اشناسدی بعقل و حواس
بدلیل حواس کی شاید	گوز بر پشت قبه کی باید
عقل رهبر ولیک تا در او	فضل او مر ترا برد بر او
بدلیل عقل ره نبری	خیره چون دیگران مکن تو خری
فضل او در طریق رهبر ماست	صنع او سوی او دلیل و گواست
ای شده در نهاد خود عاجز	کی شناسی خدای را هرگز
تو که در علم خود زبون باشی	عارف کردگار چون باشی
چون ندانی تو سر اشناختنش	چون توهم کنی بساختنش

هست در وصف او بوقت دلیل	نطق تشبیه و خامشی تعطیل
غایت عقل در رهش حیرت	مایهٔ عقل سوی او غیرت
وهمها قاصرست زاوصافش	فهمها هرزه میپرند لافش
عقل و جان ز امر او و مالک اوست	منتهای مرید و سالک اوست
عقل تا رهنمای هستی اوست	هستها زیر پای هستی اوست
فعل او خارج از درون و برون	ذات او برتر از چگونه و چون
انبیا زین حدیثها حیران	اولیا زین صفات سرگردان
ذات او را نبرده ره ادراک	عقل را جان و دل درین ره خاک
عقل بی کحل آشنائی او	بیخبر بوده از خدائی او
چکنی وهم را بجستش حث (ق)	کی بود با قدم حدیث حدث
او ز ناچیز چیز کرد ترا	خوار بودی عزیز کرد ترا

فی التوحید

احدست و شمار ازو معزول	صمدست و نیاز ازو مخذول
آن احد نی که عقل داند و فهم	وان صمد نی که حس شناسد و وهم
نه فراوان نه اندکی باشد	یکی اندر یکی یکی باشد

علای سلمه الله تعالی

ور دوی خبر بد و سقط نبود | هرگز اندر یکی غلط نبود
تا ترا او ز درون شمار و شکیست | چه یکی خوان چه دو که هر دو یکیست
تو چراگاه دیو دان بیقین | چه و چند و چرا و چون و چنین
نه بزرگیش هست زافزونی | ذات او بر ز چندی و چونی
نیست از بهر طالب عاجز | هل و من گفتن اندرو جایز
کس نگفته صفات مبدع هو | چند و چون و چرا و چه و کی و کو
ید او قدرتست و وجه بقاش | آمدن حکمش و نزول عطاش
قدمینش جلال قهر و خطر | اصبعینش نفاذ حکم و قدر
هستها تحت قدرت او بید | همه با او و او همی جویند
جنبش نور سوی نور بود | نور کی ز آفتاب دور بود
با وجودش ازل پریر آمد | نگه آمد ولیک دیر آمد
در ازل بسته کی بود عملش | یک غلامست خانه زاد ازلش
از ابد دور دار وهم و گمان | که ابد از ازل گرفت نشان
کی مکان باشدش ز بیش و ز کم | که مکان خود مکان ندارد هم
با مکان آفرین مکان چه کند | آسمان گر خود آسمان چه کند

استغنا امر حقیقی از آیات [illegible] گفتن

قدم فیها فتقول قط قط قط ۱۲
از اصبعین مراد از حدیث قلب المومن بین الاصبعین من اصابع الرحمن [illegible]
[illegible]

نه مکان پی برد بدو نه زمان — نه بیان زو خبر دهد نه عیان

نه بارکان ثبات او قائمش — نه مکان جای هستی ذاتش

ایکه دربند صورت و نقشی — بسته استوی علی العرشی

شرع مقلوب را مکان گویی — عرش مقلوب را کجا جویی

صورت از محدثات خالی نیست — در خور عز لایزالی نیست

زانکه نقاش بود نقش نبود — استوی بود و عرش و فرش نبود

استوی از میان جان میخوان — ذات او بسته جهات مدان

کاستوی آیتی ز قرآن است — گفتن لامکان ز ایمان است

عرش چون حلقه از برون در است — وز صفات خدای بی خبر است

در صحیفه کلام مسطور است — نقش و آواز و شکل ازو دور است

ینزل الله هست در اخبار (ای قرآن مجید) — آمد و شد تو اعتقاد مدار

رقم عرش بهر تشریف است — نسبت کعبه بهر تعریف است

لامکان گوی حاصل دین است — سر بجنبان که جای تحسین است

بشنوی حسین زان جست است — که علی لفظ لامکان گفته است

خلق را زین صفت جهانی ساخت — تا ز بهر تو آشیانی ساخت

آسمان دی نبود امروز است	باز فردا نباشد او نوز است
در نوردد ز پیش ستر دخان	یوم نطوی السماء رو برخوان
عارفان چون دم از قدیم زنند	ها و هو را میان دو نیم زنند

فصل فی التنزیه

دهرئی قالب قدیمی را	طبع نی باعث کریمی را
نشود دهر و طبع بی قولش	همچو جان از نهاد بی طولش
این و آن هر دو ناقص ابتر	آن و این هر دو ابله و بی بر
ماده او ز کهنه و نو نیست	اوست کز هستها جز او نیست
بنهایت نه ملک او معروف	به بدایت نه ذات او موصوف
زرق و تلبیس مخرقه نخرد	سوی توحید و صدق ننگرد
دیدهٔ عقل بین گزیند حق	دیدهٔ رنگ بین نه بیند حق
باطل است آنچه دیده آراید	حق در اوهام آب و گل ناید
عقل باشد مخلط و وهم محیط	هر دو آن لیک نه بساط بسیط
خلق را ذات چون نماید او	بکدام آینه در آید او
جای و جان هر دو نیکار تواند	کو تو ال نفس شمار تو اند

چون برون آمدی ز جان و ز جای — پس بدانی خدای را بخدای

بار توحید هر کسی نکشد — طعم توحید هر کسی نچشد

هست در هر مکان خدا معبود — نیست معبود در مکان محدود

مرد جسمی ز راه گمراهست — کفر و تشبیه هر دو همراهست

در ره صدق نفس را بگذار — خیز و زین نفس شوم دست بدار

از درونت نگاشت صنع آله — نه ز زرد و سپید و سرخ و سیاه

وز برونت نگاشته افلاک — از چه از باد و آب و آتش و خاک

داده خود سپهر بستاند — نقش الله جاودان ماند

فعل و ذاتش برون ز آلت و سوست — بس که هو گفتنش برازکن و هواست

آنکه بی رنگ زد ترا نیرنگ — باز نستاند از تو هرگز رنگ

نگذارد فلک بتو جاوید — رنگ زرد و سیاه و سرخ و سپید

جمع کرد از پی تو پیش از تو — آنچه اسباب تست پیش از تو

آفریدت ز صنع در تکلیف — کرد فضلش ترا بجود تعریف

گفت گنجی بدم نهانی من — خلق الخلق تا بدانی من

کرد از کاف و نون بدیع تمیز — دیده را کید هان پر از بیین

زیر گردون امر و صنع خدای / ساخته چار طبع بر یک جای
جمع ایشان دلیل قدرت اوست / قدرتش نقشبند حکمت اوست
کیسه را مدوز پرده مدر / کاسه را طبیس و عشوه مخر
همه اضداد لیک زامر اله / همه با یکدگر شده همراه
همه را تا ابد بامر قدم / زده بیرنگ در سرای عدم
چار گوهر بسبع هفت اختر / شده بیرنگ را گزارشگر
آنکه بی خامه زد ترا بیرنگ / هم تواند گزاردن بیرنگ
نیست گویی جهان زشت و نکو / جز از او و بد و بلکه خود او
همه زو یافته نگار و صور / هم هیولانی اصل و هم پیکر
عنصر و مادهٔ هیولانی / طبع و الوان چار ارکانی
همه را غایت و تناهی ان / نردبان پایهٔ الهی دان

فصل فی الربوبیة والعظمة

نیست جز حق مطلوب نبود اندر جای / سوی او کی بود سفرت از پای
سوی حق شاهراه نفس و نفس / آئینهٔ دل زدودن آمد و بس
آئینهٔ دل ز زنگ و زنگ نفاق / نشود روشن از خلاف و شقاق

صیقل آینه یقین شماست / چیست خالص صفای دین شماست

پیش آن کش بدل شکی نبود / صورت و آینه یکی نبود

گرچه در آینه بشکل توئی / آنکه در آینه بود نه توئی

دیگری تو چو آینه دگرست / آینه از صورت تو بیخبرست

آینه و صورت از صفت دورست / کان پذیرای صورت از نورست

نور خود ز آفتاب نبر پیداست / عیب در آینه است و در دیداست

هرکه اندر حجاب جاویداست / مثل او چو بوم و خورشیداست

گر ز خورشید بوم بی بهره است / از پی ضعف خود نه از پی اوست

نور خورشید در جهان فاشست / آفت از ضعف چشم خفاشست

تو نه بینی جز از خیال و حواس / چون نه خط و سطح و نقطه شناس

تو درین راه معرفت غلطی / سال و مه مانده در حدیث بطی

گوید آنکس درین مقام فضول / که تجلی نداند او ز حلول

گرت باید که بر دهد دیدار / آینه کژ مدار و روشن دار

کافتابی که نیست نور دریغ / آبگینه نماید اندر میغ

یوسفی از فرشته نیکوتر / دیو روئی نماید از خنجر

بی بهره
بی بهره ور

علائی سلمه

حق ز باطل معاینه نکند — خنجرت کار آینه نکند

صورت خود در آینهٔ دل خویش — نتوان دید زانکه در گل خویش

بگسل از سلسله که پیوستی — که ز گل دور چون شدی رستی

زانکه گل مظلمست و دل روشن — گل تو گلخنست و دل گلشن

هرچه از دلت مصفاتر — زو تجلی ترا مهیاتر

چون ز همت فزونش بود اخلاص — گشت بوبکر در تجلی خاص

فی حکایة العمیان و احوال الفیل

بود شهری بزرگ در حد غور — اندران شهر مردمان همه کور

بادشاهی بران مکان بگذشت — لشکر آورد خیمه زد بر دشت

داشت پیلی بزرگ با هیبت — از پی جاه و حشمت و صولت

مردمان را ز بهر دیدن پیل — آرزو خاست زانچنان تهویل

چند کور از میان آن کوران — بر پیل آمدند از آن عوران

هر یکی را بلمس از عضوی — اطلاع اوفتاد بر جزوی

هر یکی صورت محالی بست — دل و جان در پی خیالی بست

چون بر اهل شهر باز شدند — بر شان دگران فراز شدند

آرزو کرد هر یکی زایشان — آنچنان گمرهان بدکیشان

هیئت و شکل پیل پرسیدند — و آنچه گفتند جمله بشنیدند

تا بدانند شکل و صورت پیل — هر یکی بازنان دران تعجیل

آمدند و بدست بپسودند — زانکه از چشم بی بصر بودند

آنکه دستش بسوی گوش رسید — دیگری حال پیل ازو پرسید

گفت شکلیست سهمناک عظیم — پهن و صعب و فراخ همچو گلیم

وانکه دستش رسید زی خرطوم — گفت گشتست مر مرا معلوم

راست چون ناودان میانه تهیست — سهمناکست و مایه تبهیست

وانکه را بد ز پیل ملموسش — دست و پای سطبر پربوسش

گفت شکلش چنانکه مضبوط است — راست همچون عمود مخروط است

هر یکی دید جزوی از اجزا — همگنان را نظر فتاد خطا

هیچ دل را ز کلی آگه نی — علم با هیچ کور همره نی

جملگی را خیالهای محال — کرده مانند غتفره بجوال

از خدای خلایق آگه نیست
عقلا را درین سخن ره نیست

فی الاستوا انه معقول والکیفیة مجهول والایمان به منقول

آن یکی رجل گفته دیگر ید | بیهده گفتها ببرده ز حد
وان دگر اصبعین و نقل و نزول | گفته و آمده براه حلول
وان یکی استوا و عرش و سریر | کرده در علم خویشتن تقدیر
وان دگر را سخن ز قعد و جلیس | بسته برگردن از خیال جرس
وجه گفته یکی دگر قدمین | کس نگفته ورا که نطلبک این
زین همه گفت قال و قیل آمد | حال کوران و حال پیل آمد
جل ذکره منزه از چه و چون | انبیا را شده جگرها خون
عقل را زین حدیث پی کردند | علما را علوم طی کردند
همه بر عجز خود شدند مقر | وای آنکو بجهل گشت مصر
متشابه بخوان و رو مآویز | وز خیالات بیهده بگریز
آنچه نص است جمله آمنّا | وآنچه اخبار جمله سلّمنا

فی اصحاب الغفلة

راد مردی ز غافلی پرسید | چون ورا سخت جلف و غافل دید
گفت هرگز تو زعفران دیدی | یا خبر از نام بیش نشنیدی

هیچ

علائی بیگم

گفت با ماست خورده ام بسیار صدره و بیشتر نه خود یکبار
مرورا گفت رادمرد حکیم اینت بیچاره اینت قلب سلیم
تو بصل نیز هم نمیدانی بیهده ریش چند جنبانی
آنکه او دست و پای را داند او چگونه خدای را داند
آنکه او نفس خویش نشناسد نفس دیگر کسی چه پرماسد
انبیا عاجزند زین معنی تو چرا هرزه میکنی دعوی
چون نمودی بدین سخن برهان پس بدانی مجرد ایمان
ورنه او از کجا و تو ز کجا خامشی به ترا تو ژاژ مخا
علما جمله هرزه می لافند وین نه بر پای هر کسی بافند

الفصل فی تقدیسه

جانت را دوزخ آشیانه مکن خاطرت را محال خانه مکن
گرد بیهوده و محال مگرد بر در خانهٔ خیال مگرد
از خیال محال دست بدار تا بدان بارگه بیابی بار
کان سرای بقا برای تو است وین سرای فنا نه جای تو است
آن سرای بقا تراست سعد یوم بگذار و جان کن از بی غد

در جهان

در جهان زشت و نیکو چپ و راست | ناخلف زادگان آدم راست

پایه بسیار سوی بام بلند | تو بیک پایه چون شوی خرسند

پایهٔ اوّل اندرو علم است | گو بتحقیق خواجه علم است

شده در دوم یکدگر پایه | خرد و جان و صورت و مایه

تو حقیقت بدانکه در عالم | از برای نتیجهٔ آدم

نیست از بهر آسمان ازل | نردبان پایه به ز علم و عمل

بهر بالا و شیب منزل را | حکمت جان قوی کند دل را

اندرین ره اگرچه آن نکنی | دست و پایی بزن زیان نکنی

هرکه او تخم کاهلی کارد | کاهلی کافریش بار آرد

بتر از کاهلی ندانم چیز | کاهلی کرد رستما ز اسپیز

از پی کارت آفریدستند | جامهٔ خلعتت بریدستند

تو بخلقان چرا شوی قانع | چون نگردی بدان خلل طامع

دو عالم یکی کند صادق | شه به منزل یکی کند عاشق

ملک و ملک از کجا بدست آری | چون همی خفته روز بیکاری

روز بیکاری و شب آسانی | نرسی بر سریر سلطانی

تاج و تخت ملوک بی نم تیغ
دستهٔ گرز دان و قبضهٔ تیغ

از پی سیم و طعمهٔ گردون
پیش مشتی خسیس ناکس و دون

علم داری بحلم باش چو کوه
مشو از نایبات چرخ ستوه

علم بی حلم شمع بی نورست
هر دو با هم چو شهد و زنبورست

شهد بی موم رهبر احرارست
موم بی شهد بابت نارست

برگذر زین سرای کون و فساد
سیر از معدن و برو به معاد

کاندرین خاک توده بی آب
آتش و آب یکسانست سراب

الفصل فی الحفظ والمراقبه

هر کرا عون حق حصار بود
عنکبوتیش پرده دار بود

شوسماری ثنای او گوید
اژدهای رضای او جوید

نعل او فرق عرش را ساید
لعل او زیب فرش را شاید

زهر در کام او شکر گردد
سنگ در دست او گهر گردد

هر که او سر برین ستانه نهد
پای بر تارک زمانه نهد

عقل داننده اندرین درماند
زانکه درماند هر که زین درماند

ترسم از جاهلی و نادانی
ناگهان بر صراط درمانی

جاهلی مر ترا به نار دهد / تا ترا کوک و کوکنار دهد

لقمه دیدی که مرد می خاید / ق / زان میان گندمی برون آید

بود بیش جراد و مرغ و ستور / دیده تاب خراس و تف تنور

داشته زیر آسیای تو پای / که نگهداشتش خدای خدای

از پی حفظ مال و نفس و نفس / او ترا بس تو کرده ز و بس

سگ و زنجیر چون بدست آری / آهوی دشت را شکست آری

پس برین اعتقاد و این اخلاص / از برای معاش و کسب خلاص

من بگویم ترا بعقل و بهوش / که نه بندی ز پند من در گوش

اعتقاد تو بر سگ و زنجیر / بیش بینم که بر سمیع و بصیر

نور ایمانت را درین بنیاد / آهنی و سگی بغارت داد

التمثیل فی قوم یؤتون الزکوة

راد مردی حکیم پیش پسر / داد چندین هزار بدره زر

پسرش چون بدید بذل پدر / ترزبان شد بعیب و عذل پدر

گفت بابا نصیب من زین کو / گفت ای پور در خزانهٔ هو

قسم تو بی وصی و بی انباز / من بحق دادم او دهد بتو باز

اوست خود کارساز مولیٰ ما	او نه بس درین ما و دنیی ما
او بجز کارساز جانها نیست	نکند بر تو ظلم زانها نیست
هر یکی را عوض دهد هفتاد	گر دری بست بر تو ده بگشاد
آنچنان مهر گو کند پیوند	مادرانرا کجاست با فرزند

فی الحکمة و سبب رزق الرزاق

آن نه بینی که پیشتر ز وجود	که ترا کرد در رحم موجود
روزیت داد نه مه از خونی	کردگار حکیم بیچونی
در شکم مادرت همی پرورد	بعد نه ماه در وجود آورد
آن در رزق چون ببست بر تو	دو در بهترت بداد بدست
بعد ازان الف داد با پستان	روز و شب پیش تو دو چشمه روان
گفت کین هر دوان همی آشام	کل هنیئا که نیست بر تو حرام
چون نمودت فطام بعد دو سال	شد دگرگون ترا همه احوال
داد رزق تو از دو دست و دو پای	زین بگیر و ازان برو هر جای
گر دو در بسته کرد بر تو رواست	عوض دو چهار در برخاست
زین ستانی زان برد به سپر دنی	گرد عالم همی طلب روزی

چون اجل ناگهان فراز آید
کار دنیا همه مجاز آید
باز ماند دو دست و پا از کار
بدل چار بد بدت ناچار
در لحد بر چهار بسته شود
هشت جنت ترا خجسته شود
هشت در خلد بر تو بگشایند
حور و غلمان به پیش تو آیند
تا بهر در چنانکه خواهی شاد
میروی ناوری ز دنیا یاد
ای جوانمرد نکته بشنو
وز عطای خدا امید مشو
چون ترا داد معرفت یزدان
در درون دلت نهاد ایمان
خلعتی کان تراست همچو جهیز
نستاند بروز رستاخیز
گر ترا دانش و درم نبود
حق ترا بود هیچ کم نبود
او بفخر آردت نه بینی عار
او عزیزت کند نگردی خوار
آنچه داری تو دل برو مسپار
آنچه او داد استوار آن دار
تو خزینه نهی نه بینی باز
چون بدو داد او دهد بتو باز
زر بآتش دهی جنت سوزد
زر صافی ترا بفروزد
بد که او سوخت نیک داد بتو
دولت از چرخ سر نهاد بتو
نفع آتش اگر مقیم تراست
آتش آیا از و کریم تراست

تو ندانی نه نیک و نه بد را — خازن او به ترا که تو خود را
بار مارست چون روی بدبش — مار یارست چون رزی زربش
ای صدف جوی جوهر الّا — ق — جامه و جان بنه بساحل لا
هست حق خبر به نیست نگراید — زاد این راه نیستی باید
تا تو در نیستی گله ننهی — روی را در بقا بره ننهی
چون شوی نیست سوی حق پوی — تا بوی هست راه دق جوی
کرت هست زمانه پست کند — احسن الخالقین هست کند
خیز و بگذار قصه‌های محال — از سر نفس شوم دع و تعال

فی الهدایت

سبب هدیه ایادی او — نفس را مهتدی و هادی او
در ره فرض و شرع و سنت خویش — منت حق شمر نه منت خویش
نوربخش یقین و تلقین اوست — هم جهانبان و هم جهان‌بین او
مهربانتر ز مادر و پدر است — مر ترا او بخلد راهبر است
چون پرستد تن گران او را — کی شناسد روان و جان او را
سنگ پاره است لعل کان آنجا — بوالفضولیست فضل جان آنجا

بی زبانی

علائی سلمه

بی زبانی ثنا زبان تو بس | هرزه گویی عجم و زبان تو بس

از پس کفر اهل دین ثان کرد | بسیاهی سپید بین تان کرد

سنت کردگار هادی بین | کادمی را زجمله کرد گزین

حضرتش را ز بهر ماده و نر | بی نیازی ز رهبر و پیغمبر

کرده از بهر رهبری شش سیر | گربه را نبی سگی را پیر

تو مر آنرا که رخ بحق نارد | بت شمر هر چه داند و دارد

روی برتافته ز حضرت حق | من نگویم که مردم است الحق

سگ به از ناکسی که روی بتافت | زانکه ناجسته سگ شکار نیافت

سگ که دانی ار چه فربه شد | نه ز تازی لگارها به شد

خود ز رخسار تست صبح و شفق | ور ره عشق پیش رهبر حق

روز که بود که پرده در باشد | ق شب که باشد که پرده گر باشد

هر که آمد بدو و گوش آورد | خود بنیامد که لطف اوش آورد

رهبرت لطف او تمام بود | چرخ زان پس ترا غلام بود

هم ازو دان که جان سجود کند

کاب بر هم ز آفتاب جود کند

الصافی الهدایة

هر هدایت که داری ای درویش | هدیهٔ حق شمر نه کد یهٔ خویش
آل برمک نه جود کش گشتند | به سخاوت چو همنفس گشتند
نام ایشان چو روح باقی ماند | ورچه گردون فنای ایشان خواند
قوم این روزگار گرچه خوشند | چون مگس شوخ چشم و دیده کشند
بسخن چون شکر همه نوش اند | بسخا دل درند و جان جوشند
چو تو از بود خویش گشتی نیست | کمر دل ببند و در ره ایست
چون کمر بسته ایستادی تو | تاج بر فرق دل نهادی تو
تاج اقبال بر سر دل نه | پای ادبار بر خور گل نه
گرچه غافل برین عمل خنده | لیک عاقل جز این نه بپسندد
گرت باید که شسته گردد زره | اول پوستین بگازر ده
پوستین باز کن که تا در شاه | پوستین دربسیست اندر راه
نخستین قدم که زد آدم | پوستینش درید گرگ ستم
نه چو قابیل تشنه شد بجفا | داد هابیل پوستین بفنا
نه چو ادریس پوستین بفگند | در فردوس را ندید به بند

چون

و خطرات طبیعت بشری را از
نفس ...
نام فرزندان حضرت آدم علیه السلام ...
قابیل و هابیل
علائی سلمه

چون خلیل از ستاره و مه و خور ‌ ‌ ‌ پوستینها درید بی غم خور

شب او همچو روز روشن شد ‌ ‌ ‌ نار نمرود باغ و گلشن شد

بسلیمان نگر که از سر داد ‌ ‌ ‌ پوستین امل بگازر داد

جن و انس و طیور و مور و ملخ ‌ ‌ ‌ در بن آب قلزم و سر شخ

رائی او را همه رفیع شدند ‌ ‌ ‌ امر او را همه مطیع شدند

ز آتش دل چو سوخت آب نهاد ‌ ‌ ‌ خاک بر دوش باد چرخ نهاد

ق چون کلیم کریم غم پرورد ‌ ‌ ‌ رخ بمدین نهاد با غم و درد

پوستین را ز روی مزدوری ‌ ‌ ‌ برکشید از نهاد رنجوری

کرده ده سال چاکری شعیب ‌ ‌ ‌ تا کشادند بر دلش در غیب

دست او همچو چشم بینا شد ‌ ‌ ‌ تاج بر فرق اهل سینا شد

روح چون دم ز بحر روحانی ‌ ‌ ‌ زد بپذیرفت لطف ربانی

پوستین را باولین منزل ‌ ‌ ‌ بفرستاد سوی گازر دل

دل چو او را فرا‌آگهی داد ‌ ‌ ‌ هم بجوردیش پادشاهی داد

ق گشت بی او بقدرت ازلی ‌ ‌ ‌ از ثنای خفی و لطف جلی

تن ابرص از و چو سایهٔ فرش ‌ ‌ ‌ چشم اکمه از و چو پایهٔ عرش

هر که چون او نه نام جوید و ننگ ‌ ‌ ‌ از یکی خم بر آورده ده رنگ

سنگ با او چو مشک شد بویا ‌ ‌ ‌ زنده کرد از مردگان گویا

گل دل را ز لطف جان سر کرد ‌ ‌ ‌ دل گل را ز دست جانور کرد

ق

چون دکانها بمهر کرد قضا ‌ ‌ ‌ دست تقدیر در نشیب فنا

ماند عالم پر از هوا و هوس ‌ ‌ ‌ گشته بازار پر عوان و عسس

شحنه را ز بهر دفع ستم ‌ ‌ ‌ بفرستاد اندرین عالم

پوستین خود نداشت در ره بیز ‌ ‌ ‌ پس چه دادی بگازران زمین

چون شد از آسمان دل ظاهر ‌ ‌ ‌ هم بجان مست و هم بتن طاهر

از فنا چون سوی بقا آمد ‌ ‌ ‌ زینت و زیب این فنا آمد

هر که گشت از برای او خاموش ‌ ‌ ‌ سخن او حیات باشد و هوش

گر بگوید ز جاهلی نبود ‌ ‌ ‌ ور نگوید ز کاهلی نبود

دیدی ای خواجه سخن فربه ‌ ‌ ‌ که ترا در دل از سخن فربه

در خموشی نبوده لهو اندیشر ‌ ‌ ‌ گاه گفتن نبوده لغو پریشر

روز و شب را بمسطر انصاف ‌ ‌ ‌ تسویت داده نی به حرج و گزاف

از درونش چو بوی جان یابند ‌ ‌ ‌ بی زبانان همه زبان یابند

تو درین

تو درین گفت من مدار شکی　　باز کن دیده بر گمار یکی

در رهش خوانده عاشقان ز جان　　آیهٔ کل من علیها فان

آن سفیهان که دزد طرّارند　　عقل را بهر ره زدن دارند

کن دو حرفست بی نوا هر دو　　هو دو حرفست بی هوا هر دو

ذات او سوی عارف عالم　　برتر از کیف و ما و از هل و لم

صنع او عدل حکمتست جلی　　قهر او مکر غرّتست خفی

پیکر آب و گل ز شوقش عور　　لعبت چشم و دل ز کنهش کور

عقل آلوده از پی دیدار　　ق　　ارنی گوی گشته موسی وار

چون برون آمد از تجلّی پیک　　گفت در گوش او که تبت الیک

صفت ذات او بعلم بدان　　نام پاکش هزار و یک برخوان

وصف او زیر علم نیکو نیست　　هر چه در گوش آید آن او نیست

نقطه و خط و سطح بر صفتش　　ق　　هست چون جسم و بعد و شش جهتش

مبدع آن سه از در امکان　　خالق این سه از درون زمان

هیچ عاقل درو نداند غیب　　او بداند درون عالم غیب

مطّلع بر ضمایر و اسرار　　نوز ناکرده بر دل تو گذار

مخفف هنوز

فی التقدیس

کاف و نون نیست جون نقش ما | چیست کن سرعت نفوذ و قضا
وهم و خاطر دلیل نیکو نیست | هر کجا وهم و خاطر است او نیست
وهم و خاطر ز آفریدهٔ اوست | آدم و عقل نو رسیدهٔ اوست
زانکه اثبات رنگ او بریست | همچو اثبات مادر اعمی است
واند اعمی که مادری دارد | لیک چونی بوهم در نارد
وهم او فارغست از چونی | زشت و نیکو درون و بیرونی
در چنین عالمی که ذو نقش دو | زشت باشد نواد بوی او تو
گر نگوئی بد و نکو نبود | ور بگوئی تو باشی او نبود
گر ندانی ز دین سه هیچ باشی | ور بگوئی مشبهی باشی
چون برون از کجا و کی بود او | گوشهٔ خاطر تو کی شود او
راه جویان چو سوی او پویند | آنک آنک بهرزه میگویند
بازمردان چو فاخته در کوی | طوق در گردند کو کو کوی
خواهی امید گیر و خواهی بیم | هیچ بر هرزه نافرید حکیم
عالمست او بهر چه کرد کند | تو ندانی بدانست در دکند

آنچه نزد تو پیش از آن ره نیست | غایت وهم تست الله نیست

به هزار تسلیم نیست در عملش / تا بدانی حکیمی و حلمش

خلق را داده از حکیمی خویش / هر کرا بیش حاجت آلت بیش

همه را داده آلتی در خور / از پی جر نفع و دفع ضرر

در جهان آنچه رفت آنچه آید / و آنچه هست آنچنان همی باید

تو مگو در میانه هیچ فضول / رانده او بدیده کن تو قبول

التمثیل فی اصحاب الغفله

ابلهی دید اشتری بچرا / گفت نقشت همه کژ است چرا

گفت اشتر که اندرین پیکار / عیب نقاش میکنی هش دار

در کجی من مکن بعیب نگاه / تو ز من راه راست رفتن خواه

نقشم از مصلحت چنان آمد / کز کجی راستی کمان آمد

ست شایسته گرچه آید خشم / طاق ابرو برای جفتی چشم

هرچه او کرد عیب او مکنید / با بد و نیک جز نکو مکنید

تو فضول از میانه بیرون بر / گوش خر در خور است با سر خر

چهره ساز از بهار نیرو شد / چشم خورشید بین ز ابرو شد

زشت و نیکو بنزد اهل خرد / سخت نیکست از و نیاید بد

آن نکوتر که هرچه زو بینی
گرچه زشت آن همه نکو بینی

جسم را قسم راحت آمد و رنج
روح را راحتست همچون گنج

لیک مار شکنج بر سر اوست
دست و پا خسته در برابر اوست

التمثیل لعین الاحول

پسری احول از پدر پرسید
کای حدیث تو بسته را چو کلید

گفتی احول یکی دو بیند چون
من نبینم از آنچه هست فزون

احول ار هیچ کژ شمار استی
بر فلک مه که دوست چار استی

پس خطا گفت آنکه این گفتست
کاحول از طاق نگر دجفت است

ترسم اندر طریق شارع دین
همچنانی که احول کج بین

یا چو آنکه که باشتر بیکار
کرده بیهوده از پی کردار

قبلهٔ عقل صنع بی خللش
کعبهٔ شوق ذات بی بدلش

روح را از خرد شرف او داد
عقل را از کُنه علف او داد

نیک داند خدا انابت را
حکمتش مانع است اجابت را

گرچه باشد که سوال مجیب
ندهد گل بگل خورنده طبیب

کل عمر کسی که گل کاهد
کی دهد گلش گرچه دل خواهد

کی شود

کی شود بی سبب نموده ز تو | بوده حق چو عقل بوده تو

سخت بسیار کس بود که خورد | قدح زهر صرف وزان نمرد

بلکه او را غذای جان باشد | که ز نجران چو خیزران باشد

همه را از طریق حکمت وداد | آنچه بایست بیش زان همه داد

پیل را پشه گر بدرد پوست | گوبران گوش پشه ران با اوست

شپش ار هست ناخنت هم هست | کیک را گوش مال چون برجست

کوه اگر پر ز مار شد مشکوه | سنگ و تریاک هست نیز در کوه

ور ز کژدم بدل گمان داری | کفش و نعل از برای آن داری

درد در عالم ار فراوانست | هر یکی را هزار درمانست

در هم آویخت از پی تصفوه | گره زمهر برو گوی اثیر

معتدل گشت جنبش گل را | سردی مغز و گرمی دل را

جگر و دل ز معده و شریان | سوی تن آب و باد کرده روان

تا جسد را بواسطه دم و خون | جان دهد این بجنبش آن بسکون

ملکوتست و ملک در عالم | زیر تخت نور و تخت ظلم

کرد بخش این دو مایه را در صنع | چون بگسترد سایه را بر صنع

ملک از بهر لطف خان را داد	ملکوت از شرف روان را داد
تا درون برون پذیرد قوت	تن ز ذی الملک جان ز ذی الملکوت
هست حق را ز بهر جان تشریف	اندر اثنای صنع لطف لطیف
داند آنکس که خورده دان باشد	کانچه او کرد خبرت آن باشد
سوی تو نام زشت و نام نکوست	ورنه محض عطاست هرچه ازوست
بد ازو در وجود خود ناید	بخدای بد از کجا شاید
بد بجز جلف و بیخرد نکند	خود نکوکار هیچ بد نکند
نوش دان هرچه زهر او باشد	لطف دان هرچه قهر او باشد
باشد از مادران ما بر ما	هم حجامت نکو و هم خرما

ایضا التمثیل فی اصحاب الغفلة

آن نه بینی که طفل را دایه	گاه خردی با و لبن پایه
گاه بندد ورا بگهواره	گاه بنهد به برش همواره
گه زند صعب و گاه بنوازد	گاه دورش کند بیندازد
گاه بوسد بمهر رخسارش	گاه بنوازد و کند بارش
مرد بیگانه چون نگاه کند	ق خشم گیرد ز دایه آه کند

گویدش نیست مهربان دایه — بر ادست طفل کم مایه
تو چه دانی که دایه به داند — شرط کار آنچنان همی ماند
بنده را نیز کردگار بشرط — میگذارد بجمله کار بشرط
آنچه باید همی دهد روزی — گاه حرمان وگاه پیروزی
گاه بر سر نهد ز گوهر تاج — گه بدانگی ورا کند محتاج
آنکه آرد جهان به کن فیکون — چون کند بد بخلق عالم چون
آن زمان کایزد آفرید آفاق — هیچ بد نافرید بر اطلاق
مرگ این را هلاک و آن را برگ — زهر این را غذای و آن را مرگ
چون ترا از درون دل بنگاشت — آینه نور پیش تو برداشت
تا ترا اکبر تیره خشم نکرد — تا ترا چشم تو بچشم نکرد
سنگ و سنگست آگینه وری — تو چو لعل از درون حقه بهی
سیم بهر خزینه دارد شاه — لعل بهر خزینه دارد شاه
آینه همچو پشت رو سیاه — گر بدی کس نکردی ایچ نگاه
سیم بد از نهاد و از دونست — لعل شاد از درون پرخونست
زآینه روی به بود خورشید — پشت خواهی سیاه و خواه سپید

چشم کردن ای چشم زخم رسانیدن ۱۲

پای طاوس گر چو پر بودی | نقشبند روز جلوه گر بودی
کی تواند نگاشت در آدم | ق | نقشبند قلم نگار قدم
آتش و باد و آب و خاک و فلک | زیر نقشش عقل و جان سپانه ملک

فی صفت قدرته

نقش بند بر دن گلها اوست | نقش دان درون دلها اوست
مبدع هست وانچه ناهست اوست | صانع دست وانچه در دست اوست
ساخت دولابی از زبرجد ناب | کوزه سیمین ببست بر دولاب
گرد در راه ناجوان مردان | در هوا شمع و شمعدان گردان
صنع او را مقدم است عدم | ذات او را مسلم است قدم
عقل را کرده قابل صورت | مایه را کرده قابل صورت
عقل را داده راه بیداری | تو همی عقل را چه پنداری

فی تعظیم قدرته و تمجید قضائه

اوست نیرنگ دایه پرکار | نعمت و شکر و شکر گوی نگار
کرده در شهره معاش و معاد | فعل و قوت قرین کون و فساد
قدرتش کرده در جهان سخن | قوتی را بفعل آبستن

هرچه آمد بفعل جاییش را / هرچه در قوت است راییش را

هر که گشت از برای راه خموش / سخن او حیات باشد و نوش

چو تو گشتی خموش منطقی / در بگویی بسان بطریقی

دلش از بند ملک برباید / ملکوت جهانش بنماید

تا کند عقل از پی رازی / عرش گرد میدان عشق برداز

عرش چون فرش زیر پا آرد / جغد باشد ولی همای آرد

خواجه این و آن سرا شود / بنده مخلص خدای شود

مرورا عقل روی بنماید / تنش از نور خود بیاراید

لطف حق سایش افکند بر دل / پس بگوید که کیف مد الظل

چون ز دل جان او بیابد بسر / روی بنمایدش جعلنا الشمس

بیتش بنمایدش بحسن ز بون / فلک و طبع و رنگ بوقلمون

هر کرا تو به زین شراب و هند / گوی و رنگش بباد و آب دهند

تا ازان نعرها بگوش تو / وحده لا شریک اشنوی

بیش سودای رنگها بیزی / گر کند عیبی تو رنگ ریزی

هرچه خواهی ز رنگ بر دازی / ور یکی خم زنی برون آری

پای طاوس گر چو پر بودی | بشب و روز جلوه گر بودی

کی تواند نگاشت در آدم | ق | نقشبند قلم نگار قدم

آتش و باد و آب و خاک و فلک | زبرش عقل و جان میانه ملک

فی صفت قدرته

نقش بند برون گلهاء اوست | نقش دان درون دلهاء اوست

مبدع هست و آنچه ناهست اوست | صانع دست و آنچه در دست اوست

ساخت دولابی از زبرجد ناب | خالص | کوزه سیمین ببست بر دولاب

کرد در راه ناجوان مرداز | در هوا شمع و شمعدان گردان

صنع او را مقدم است عدم | ذات او را مسلم است قدم

عقل را کرده قایل صورت | مایه را کرده قابل صورت

عقل را داده راه بیداری | تو همی عقل را چه بیداری

فی تعظیم قدرته و تمجید قضایه

اوست نیرنگ و مایه پرکار | نعمت و شکر و شکر گوی نگار

کرده در شهره معاش و معاد | فعل و قوت قرین کون و فساد

قدرتش کرده در جهان سخن | قوتی را بفعل آبستن

هرچه آمد بفعل جانش را | هرچه در قوتست رانش را

هر که گشت از برای راه خموش | ق سخن او حیات باشد و نوش

چون تو گشتی خموش منطقی | ور بگوئی بسان بطریقی

دلش از بند ملک برباید | ملکوت جهانش بنماید

تا کند عقل از پی رازی | عرش گرد میدان عشق پردازی

عرش چون فرش زیر پای آرد | جغد باشد ولی همای آرد

خواجهٔ این و آن سرای شود | بندهٔ مخلص خدای شود

مرورا عقل روی بنماید | تنش از نور خود بیاراید

لطف حق سایش افگند بر دل | پس بگوید که کیف مدّ الظل

چون ز دل جان او بیابد مس | روی بنمایدش جعلنا الشمس

بیش بنمایدش بحسن زبون | فلک طبع و رنگ بوقلمون

هر کرا توبه زین شراب دهند | بوی و رنگش بباد و آب دهند

تا از آن نعرها بگوش تو آی | ق وحده لاشریک له شنوی

بیش سودای رنگها بنزی | گر کند عیسی تو رنگرزی

هرچه خواهی ز رنگ برداری | ور یکی خم زنی برون آری

بحقیقت شنو نه از سر جهل | نیست این نکته بابت نا اهل
کین همه رنگهای پر نیرنگ | خم وحدت کند همه یکرنگ
پس چو یکرنگ شد همه او شد | رشته باریک شد چو یکتو شد
دل و جانش نهفته شد حق جوی | شد زبانش بحق انا الحق گوی
مرد باید که چون خلیل بود | تا ز حق ظل او ظلیل بود
زهره دارد زمانه کز بمشیر | یک نفس بر زند به تعلیمش
موسی را که خفته کون است | فرعونش هلاک فرعون است

فی الامثال والمواعظ والفقر سواد الوجه ذکر الامثال خیر المقال والدنیا دار الزوال وتغیر الامور والانتقال

ای جاره بنازم

با سیه باش چون نگریزد | که سیه هیچ رنگ نپذیرد
با سیه روی خوشدلی بهم است | طرب انگیز سرخروی کم است
تپش آتشکده دلجو ست | طالب سوخته سیه رویست
زنگی زشت با بلا جویی | خوشدلی یافت از سیه رویی
طرب او نه از نکویی اوست | خوشدلی او ز مشک بویی اوست
هست روشن تر از ضیا بلال | کشف حال بلال و کشف هلال

راز دل گر همی نخواهی فاش | با سیه روی دو عالم باش
زانکه آنرا که آرزو طلب است | پرده در روز پرده دار شب است
زین هوسهای هرزه دست بدار | آرزو زهر دان و معده چو مار
افعی آرزو گرت بگزد | با تو این رنگها بسی نبرد
که بدین راه در بدی نیکی است | آب حیوان درون تاریکی است
دل ز رنگ سیه چه غم دارد | زانکه شب روز در شکم دارد
هر چه جز حق هر آنچه باطین است | جز طریق حقیقت دین است
زانکه مردان درین کهن خانه | نو گرفت اندلی دم و دانه
چون بباغ خدای بگرازند | هر چه تلقین بود بیندازند
بیخودی منتهای از همه است | مرجع روح پاک با همه است
ق آنکه فرش زمان نوشتستی | دی که از جا و نه گذشتستی
بگذر از جان و عقل یکبارے | تا بفرمان حق رسی بارے
می نه بینی از آنکه شب کوری | روز چون عقل ابلهان عوری
ق من نگویم ترا سخن به بغز | لیکن از راه حق به نکته و رمز
تا ز باطل نه بگذری حق نیست | که ازین نیمه حق مطلق نیست

جز بی زاد راه عالم نیست	زور لاخیر دان وزر لاشی
هست لاخیر زور زرداران	همچو لاشیء عقل مسجواران

فی الفقر الی الله والاستغناء عمن سواه

از من و از تو کارسازی را		بی نیازیست بی نیازی را
بی نیازیش را چه کفر و چه دین		بی نیازیش را چه آن و چه این
بحقیقه بدانکه هست خدای	ق	از پی حکم و حکمت بسزای
بی نیازی نیاز جو از تو		پاس دار و سپاس گو از تو
او ترا راعی و تو گرگ پسند	ق	او ترا داعی و تو حاجتمند
گرگ و یوسف بهشت خرد برر		ورنه زی او یکیست یوسف گرگ
لطف او را چه مانعی و چه عون		قهر او را چه موسی و فرعون
چه عزیزی ز عقل و برخ او را		چه بزرگی ز نفس و چرخ او را
نفس و افلاک آفریده او		خنک آنکس که برگزیده او
چرخ و آنکس که چرخ گرد انست		آسیائیست آسیابان است
حکم و فرمان و عقل و فرمان گیر		نفس نقاش و طبع نقش پذیر
جنبش چرخ بی سکون زمین	ق	هست چون مور در دم تنین

مور را اژدها فرو برد | گردش چرخ بچنبر گذرد

بیخبر دار در مشیمهٔ لا | گرده بر کار آسیای بلا

عمر تو دانه وار در دم او | شور او همنشین ماتم او

نزد تست آنکه از پی شنوای | کاسهٔ تو چهار دارد پای

جز بفضلش براه او نرسی | ور چه در طاعتش قوی نفسی

طاعت و معصیت ترا ننگست | ورنه زی او برنگ یکرنگست

کی بفعل و بدست و پا رسد | بنده خواهد که در خدای رسد

آنکه در خود بدست و پا رسد | کی تواند که در خدای رسد

چون تو در علم خود زبون باشی | عارف کردگار چون باشی

فی التضرع والخشوع

از تو زاری نکوست زور بدست | عور زنبور خانه شوریدست

زور بگذار گرد زاری گرد | تا ز فرق هوا برآری گرد

زانکه داند خدای کز سر صدق | از تو زورست و زور و زاری صدق

چون تو دعوی زر زرد رو زردار | دیده را کور و گوش کردار

روی زر سرخ و جامه زنگار رنگ | نام تو ننگ جو صلح تو جنگ

بر در حق بگرد و زور مگرد | که بزاری شوی درین ره مرد
این از فام توختن باشد | که نیازی فروختن باشد
قدرتش را بچشم عجز مبین | خواجه آزاد کن مباش چنین
با تجود قایمی بپوش و بخور | ور بدو قایمی مدوز و مدر
هر چه هست ای عزیز هست از و | بود تو چون بهانه یاوه مگو
بی توکل مسجد است و با تو کنشت | با تو دل دوزخست و بی تو بهشت
بی تو خود کار ما همه کردست | با تو چون کژه نه پروردست
تو تویی مهر و کین از آن آمد | تو تویی کفر و دین از آن آمد
بنده باش ای نصیبه و تبریر | که فرشته نه گرسنه است و نه سیر
از تو بیم و امید و لیت راند | چو توافتی امید و بیم نماند
بوم کو گرد کاخ شه گردد | شوم و بد روز و بر گنه گردد
چون قناعت کند بویران جای | بر او به بود ز فر همای
ز آب و آتش زیان نپذیرد مشک | نافه مشک را چه تر و چه خشک
چه مسلمان چه گبر بر در او | چه کنشت و چه صومعه بر او
گبر و ترسا و نیکو و معیوب | همه گان طالبند و او مطلوب

نیست علت پذیر ذات خدای — تو بعلت کنون چه جویی جای
مهر دین برنتابد از تلقین — مه فرو شد چو تافت نور یقین
پارسا گر بهست او را به — پادشا گر بدست ما را چه
تو نکوکار باش تا برهی — با قضا و قدر چرا ستهی
اندرین منزلی که یک هفته است — بوده نابوده آمده رفته است
لفظ لیبقی بخوان که اندر نشر — طرقوا گوی مؤمن است بحشر
مصطفی گفت خه از آن به شد — دست موسی خلیل از آن شد
واو او ده وفای دینش داد — ق — رتبت و زینت یقینش داد
پس چو واو از میان او رفت — مانده آه مجرد این بگفت
آه ماندست یادگاری ازو — ملت او نمود کاری ازو
پیش تا صور در دهد آواز — خویشتن را بکش به تیغ نیاز
گر بدین بر نگشتی آسوده — ورنه انگار بوده نابوده
بر در بی نیازی از که و مه — ق — گر تو باشی وگرنه او را چه
چه وجود بشر چه عدم — مثل تو بر درش نیاید کم
چون برون تاخت چشمه روز — حاجتی نایدش به مقرعه زن

این همه طمطراق آب و گل است		ورنه آنجاکه محفل جان و دل است
جکند طرقوا ز مشتی خس	ق	طرقوا گوی نور خویشش بس
آن چراغ تراست مست امید		خود برآید بتافتن خورشید
صرصر این شمع را نبنشاند		جان او نیم عطسه بستاند
پس درین کوچه نیست راه شما		راه اگر هست هست آه شما
همه از راه بندگی دورید		چون خران سال و ماه معذورید
روز بهر خروس کی باید		چون بود وقت خود برون آید
چو توگه نیک باشی وگه بد		ترست از خود بود امید بجود
پس چو شد روی عقل و شرم سپید		رو تو یکسان شناس بیم و امید

فی عدل الامیر و امن الرعایا

کرد روزی عمر بره گذری	سوی جوقی ز کودکان نظری
همه مشغول گشته در بازی	کرده هر یک بهیچ سرافرازی
هر یکی از پی مصارعتی	مینمودی ز خود مسارعتی
برکشیده برای حفظ ادب	جامه از سر بر دن برسم عرب
چون عمر سوی کودکان نگرید	حشمتش پرده طرب بدرید

ق قبل دعا گردوعی و اولادی و نفعی ...
فدراه تافت از ماکرشتی چن خس ...
مقدس عزای دید البس کما قال عز و جل
فی محلم کما ... لمن الملک الیوم لله الواحد القهار
و میبوباید که چراغ تو نیست ...
تابش خود برآید و این نور ...

صرصر این ...
چراغ تو ...
... عار ...

کودکان زو گریختند بتفت / جز که عبد الله زبیر نرفت

گفت عمر ز پیش من بچه فن / تو نه بگریختی بگفتا من

چه گریزم ز پیشت ای اکرم / نه تو بیدادگر نه من مجرم

نزد آنکس که دید جوهر خود / چه قبول و چه رد چه نیک و چه بد

میر چون جفت دین و داد بود / خلق را دل ز عدل شاد بود

ور بود رای او سوی بیداد / ملک خود داد سر بسر برباد

نیک باشی ز درد سر رستی / ور بدی جمله عهد بشکستی

چون گرفتی ز عدل توشهٔ خویش / مرکب تو بود و منزل پیش

آنچنان شو بخیرت آبادش / که دگر یاد ناید از یادش

فی التسبیح و التهلیل

ذکر بر دوستان و کم سخنان / چه شماری لسان بی‌زبان

جور با حکم او همه داد است / عمر بی یاد او همه باد است

آنکه گریان ازوست خندان است / دل که بی یاد دوست سندان است

شدی ایمن چو نام او بردی / در طریقت قدم بیفشردی

تو بیادش چو گل زبان کن تر / تا دهانت کند چو گل پر زر

شیر جان کرد جان بخرد را	تشنه دل کرد عاشق خود را
یکزمان از درش مشو غایب	تا بود عزم و رائیتو صایب
کار نادان کوته اندیش است	یاد کرد کسی که درویش است

فی المرید الرشید والشیخ العمید

ثوری از بایزید بسطامی	از پی طاعت و نکونامی
کرد نیکو سوالی و بگریست	گفت پیرا بگو که ظالم کیست
پیر وی مر ورا جواب بداد	شربت وی هم از کتاب بداد
گفت ظالم کسی است بدروزی	که یکی لحظه در شبانروزی
کند از غافلی فراموشش	نبود بنده حلقه در گوشش
گر فراموش کردیش نفسی	ظالمی نیست خیره چون تو کسی
ور بوی حاضری بری نامش	نیست گردی ز جزم احکامش
آنچنان یاد کن که از دل و جان	نشوی غافل از زمان بزمان
یاد دار این سخن از آن بیدار	مرد این راه حیدر کرار
فاعبد الرب فی الصلوة تراه	ور نباشی چنین تو واغوتاه
آنچنانش پرست در کونین	که همی بینیش برائی العین

گرچه چشمت ورا نمی بیند — خالق تو ترا همی بیند

ذکر جز در رهِ مجاهده نیست — ذکر در مجلسِ مشاهده نیست

رهبرت اوّل ارچه یاد بود — رسد انجا که یاد باد بود

زانکه غوّاص از درون بحار — آب جوید کشد هم آتش زار

فاخته غایب است گوید کو — تو اگر حاضری چه گویی هو

حاضران را ز هیبت اطلال — گر ترا حصّهٔ غیبت است بنال

نالهٔ شوقِ فاخته بشنو — حالتِ ذوق ساخته بدو جو

کانکه خوشنودیِ احد جوید — نور توحید در لحد جوید

لحدش روضهٔ بهشت شود — در دو چشمش بهشت زشت شود

حاضر آنگه شوی که در مامن — حاضرِ دل بوی نه حاضرِ تن

تا درین خطهٔ لکا بوی — یا همه پشت یا همه روی

چون ازین خطه بگذری خطوه بر — جانِ طالب عنانِ عشق گرفت

مردگی کفر و زندگی دین است — هرچه گفتند مغز آن این است

هرکه شد لحظهٔ ز خود خوشنود — سالها بند شد بدوزخ و دود

کی بدین اصل منصب ارزانیست — جز کسی کش سر مسلمانیست

عشق و آهنگ آنجهان کردن	شرط نبود حدیث جان کردن
آنکسانیکه مرد این راه اند	از غم جان و دل نه آگاهند
چون گذشتی ز عالم رنگ و بوی	چشمهٔ زندگانی آنجا جوی

فی دار الغرور

اجل آمد کلید خانهٔ راز	در دین بی اجل نگردد باز
تا بود این جهان نباشد آن	تا تو باشی نباشدت یزدان
حقهٔ سر بمهر دان جانت	مهرهٔ مهر نور ایمانت
سابقت نامه بمهر آورد	وز پی تو بنجاتت ببرد
تا ز دور زمانه خواهی زیست	تو ندانی که اندر آنجا چیست
نجی نامهٔ خدای عز و جل	برنگیرد دگر که دست اجل
تا دم آدمی ز تو نه رمد	صبح دینت ز شرق جان ندمد
سرد و گرم زمانه ناخورده	نرسی بر در سراپرده
تو نداری خبر ز عالم غیب	باز نشناسی از هنرها عیب
حال آنجای صورتی نبود	چون دگر کار حادثی نبود
جان به حضرت رسد بیاساید	وانچه گر هست راست بنماید

بجان

چون رسیدی بحضرت فرمان — پس ازانجا روانه گردد جان

رخش دین آشنائی راغ شود — مرغ وار از قفس بباغ شود

باحیات تو دین برون ناید — شب مرگ تو روز دین زاید

گفت مرد خرد درین معنی — که سخنهای اوست چون فتوی

خفته اند آدمی ز حرص و غلو — مرگ چون رخ نمود فانتبهوا

خلق عالم همه بخواب درند — همه در عالم خراب درند

آن هوائیکه بیش ازین باشد — رسم و عادت بود نه دین باشد

ورنه دینی کزین حیات بود — دین نباشد که ترهات بود

دین و ملت در عدم زدن است — کم زدن از برا کم شدن است

آنکه کم زد وجود عالم را — گو ببین مصطفی و آدم را

وانکه او طالبست افزون را — گو ببین عاد را و قارون را

این یکی پای در رکیب بماند — وان دگر خستهٔ نهیب بماند

پای آنرا قدم عدم کرده — دست اینرا ندم قلم کرده

باد هیبت بعاد مقرون را — خاک لعنت سرای قارون را

چه زیان دارد از زبیم گزند — نیکوان را فدا شوی چو سپند

پیش مردان راه رخ مفروز | خویشتن را تو چون سپند بسوز
خرد و دین سرسری داری | گر تو با حق سر سری داری
مرد گردنهاد خود نه تند | شیر صندوق خویش خود شکند
ای ز خود سیر گشته جوع الست | وی دوتا از ندم رکوع الست
گر ز تن و جان خود بری گردی | گرد تنهایی و سری گردی
ایچ منمای روی شهر افروز | چون نمودی برو سپند بسوز
آن جمال تو چیست هستی تو | وان سپند تو چیست هستی تو
لب چو بر آستان دین باشد | عیسی مریم آستین باشد
خویشتن را درین طلب بگداز | در ره صدق جان و دل درباز
جهد کن تا ز نیست هست شوی | وز شراب خدای مست شوی
باشد آنرا که دین کند مستش | گوی و چوگان دهر در دستش
چون ازین جرعه گشت جان تو مست | بر بلندی ز نیست گردی هست
هر که آزاد کرد آنجا نیست | حلقه در گوش بند بر پا نیست
لیکن آن بند به که مرکب بخت | لیکن آن حلقه به که حلقهٔ تخت
بند کو بر نهد تو تاج شمر | ور بلاست دهد دواج شمر

زانکه هم محسن است و هم مجمل	زانکه هم مکرم است و هم مفضل
چکنی بهر بینوایی را	شادی و زیرک بهایی را
شاد ازو باش زیرک ازو بشکر	تا بیابی رضای و تمکینش
زیرک آنست کوش بردارد	شادی آنست کوش نگذارد
نیکبخت آنکسی که بنده اوست	در همه کارها پسنده اوست
چون ز شاخ جهان شدی بی برگ	دست‌ها در کمر زدی با مرگ
نشوی مرگ را دگر منکر	یابی از عالم حیات خبر
دست تو چون بشاخ مرگ رسید	پای تو گرد کاخ برگ دوید
پای کز طارم هدی دورست	نیست پای آن دماغ مخمورست

فی الشکر

موضع شکر نیست جز در رنج	مرجع شکر نیست جز سر گنج
شکر گویی از پی زیادت را	عالم الغیب والشهادت را
چون شدی بر قضای دی بر	خواند آنگاه مر ترا شاکر
آدمی سوی حق همی پوید	او نکوتر که شکر حق گوید
اوست بی شکل و جسم و صفت و جهار	ایزد فرد خالق جبار

شکل جسم و طبایع و تبدیل | آدمی راست سال و ماه عدیل

شکر شکر او که داند گفت | گوهر ذکر او که یارد سفت

او ببخشد هم او ثواب دهد | او بگوید هم او جواب دهد

هرچه بستد ز نعمت و نازت | به از آن یا همان دهد بازت

ق

گر همه مویها زبان گردد | هر یکی صد هزار جان گردد

تا بدان شکر او فزون گویند | شکر توفیق شکر چون گویند

پس سوی شکر نعمتش پویند | گر بگویند هم بدو گویند

تن و جان از پی قضا در شکر | دل ترنم کنان که یا رب شکر

ورنه در راه دانش و تدبیر | از زن و مرد از جوان و از پیر

کور چشمان عالم هوس اند | عور جسمان چو مور و چون مگس اند

فی القهر و اللطف

شاکر لطف و رحمتش دیندار | شاکی قهر و غیرتش کفار

بینی آنگه که گیرد ایزد خشم | آنچه در چشمه باید اندر چشم

قهر و لطفش که در جهان نو است | تهمت کبر و شبهت ثنویست

لطف و قهرش نشان منبر و دار | شکر و سکرش مقام مفخر و عار

لطف او راحت است جانها را / قهر او آتشی روانها را

لطف او بنده را سرور دهد / قهر او مرد را غرور دهد

لام لطفش چو روی بنماید / دال دولت دوال برباید

قاف قهرش اگر برون تازد / قاف را همچو سیم بگدازد

عالم از قهر لطف او ترسان / صالح و طالح از فزع یکسان

لطف او چون مفرح آمیزد / کفش صوفی بکشف برخیزد

باز قهرش چو آمد اندر کار / کشف سر در کشد کشف کردار

قهر او نازنین کند از زنده / لطف او بی نوا نوازنده

کفر و دین پروردان تو اوست / اختیار آفرین جان تو اوست

جان جانت ز لطف او زنده / که روانت بلطف پاینده است

آرد از قهر و لطف سازنده / زنده از مرده مرده از زنده

دانش او رهی رعایت کن / بخشش او همه کفایت کن

کشت قهرش چو آمد اندر جنگ / باشه ملک را به پشه لنگ

باز چون اسب لطف را زین کرد / لقمه کرم را ملخ چین کرد

خود از و نزد عقل و رای رزین / کرم سیمین بود ملخ زرین

در عطا چون بلای مبتلی دید ‌ ‌ با بلا و عطا همی خندید

قهر او چون بگسترانَد دام ‌ ‌ سگی آرد ز صورتِ بلعام

لطف او چو در آمد اندر کار ‌ ‌ سگ اصحاب کهف برد بغار

سحر از لطف گفت اَن لاضیر ‌ ‌ با عزازیل قهر کرد انا خیر

با خدا هیچ نیک و بد بس نیست ‌ ‌ با که گوییم که در جهان کس نیست

چه سوی ناکسان چه سوی کسان ‌ ‌ قهر و لطفش بهر که هست رسان

خسروان صدر هش کله بازان ‌ ‌ گردنان بر درش سر اندازان

پادشاهان چو خاک بر در او ‌ ‌ برمیده فراعن از بر او

ق به یکی ترک غول نو برده ‌ ‌ صد هزاران علم نگون کرده

فرش مشتی گرسنه بنوشته ‌ ‌ چاکرش از یکی دو تا گشته

از پی لطف و غایتِ کرمش ‌ ‌ کرده بر اوج آیتِ کرمش

هر که در ملک او منی کرده ‌ ‌ از رهِ راست توسنی کرده

ق گر بگوید بمرده که بر آی ‌ ‌ مرده آید کفن کشان در پای

ور بگوید بزنده که بمیر ‌ ‌ مرد در حال ور چه باشد میر

خلق مغز در نفس ز افضالش ‌ ‌ هیچ ترسان نبود ز اهمالش

گردنان را طعام زیرش بسر | سرکشان را لگام قهرش بسر
گردن گردنان شکسته بقهر | ضعفا را ز لطف داده دو بهر
سرعت عفوش از ره گفتار | برگرفت است رسم استغفار
عفو او بر گنه سبق برده | سبقت رحمتی نکو خرده
تایب ذنب را بداده پناه | پاک کرده صحایف از گناه
روح بخش است و روح ور نه چو ما | پرده دار است پرده در نه چو ما
او ترا حافظ و تو خود غافل | اینت بی‌عقل ظالم جاهل
خوی ما او نکو کند در ما | مهر با ما نه تر ز ماست او بر ما
آنچنان مهر کو کند پیوند | مادران را کجاست بر فرزند
ناکسان را بلطف خود کس کرد | شکر و صبری ز بندگان بس کرد
فضل او پیش چشم دانش داد | در حس بست و راه جان بگشاد
چون ترا کرد حلم او ساکن | از ره بندگان شدی ایمن
رشته باشد همیشه در صحرا | مرد کوهی ز نکهت نکبا
عیب او عیبها بدانسته | عفو او بستتش تو گسسته
علم او عیب ما بپوشیده | تو نگفته سر او نیوشیده

آدمی زاده ظلوم و جهول | فضل حق را همیزند بفضول

خوی بدکار او و زشتکار شما | عیب دان او و عیب دار شما

این عنایت نگر تو از بس رب | عالم غیب را بعالم عیب

گر نبودی زوی عنایت پاک | کی شدی تاجدار مشتی خاک

منزل عفو او بدشت گناه | لشکر لطف او پذیره آه

آه عارف چو پرده برگیرد | دوزخ از بیم او سپر گیرد

عفو او را قبول بهر خطاست | کرمش را نزول بهر عطاست

ما جفا کرده او وفا با ما | تو | او وفادارتر ز ما با ما

فضل او آورید اندر کار | ورنه با خاک کی بد این بازار

هر که شد نیست باشد او را هست | ق | هر که افتد ز پای گیرد دست

دستگیر است بیکسان را او | نه پسندد چو ما خسان را او
زانکه پاک است پاک را خواهد | عالم الغیب خاک را خواهد
لطف او غمگسار مسکینان | قهر او جانگداز بیدینان

فی اطلاعه علی ضمایر العباد

شرب یکیک ز خلق دانسته | داده و ضد آن توانسته
اوست مر فطرت ترا فاطر | دانش او منزه از خاطر
چون تو دانی که او همی داند | خر طبع تو در گلت باند
او ز تو داند آنچه در دل تست | زانکه او خالق دل و گل تست
روی ز آئین بد بگردانی | رای تو پرور مسلمانی
چون بحلمش غرور خواهی داشت | نار در دل نه نور خواهی داشت
چون بعلمش نگه نخواهی کرد | طبع حلم از و مدار ای مرد
علم او عقل را چراغ افروز | حلم او طبع را گناه آموز
گر نه حلمش بدی همیشه پناه | بنده کی زهره داشتی بگناه

مصلحت بین خلق بیش از آز
مطلع بر ضمیر بیش از راز

از و باشد و ترس از تو تر اموزد رحمت او کند که اوست حلیم ۱۲ ... میفرماید که چون علم او را بکمال

آنچه در خاطر تو او داند | لفظ ناگفته کار میراند

شادی آرست و غمگزار خدای | رازدانست و رازدار خدای

(شادی آرنده، غمگزارنده)

او نهاد از پی اولوالالباب | بیم و امید در نمائش خواب

گر قائمیم برای نظم و قوام
متقاضی بر جسم و ارحام

گردد از چنین پای مور آگاه | مور و سنگ و شب و زمانه سیاه
سنگ در قعر آب اگر جنبید | در شب داج علمش آزا دید
ور دل سنگ گر بود کرمی | دارد آن کم ز ذره جرمی
صوت تسبیح و راز پنهانش | می بداند بعلم یزدانش
بنموده نزاره آموزی | داده در سنگ کرم را روزی

ق

هیچ جانی بصبر ازو نشگفت | هیچ عقلش بزیرکی نه نهفت
مطلع بر ضمایرست مدام | تو بر اندیش کار گشت تمام
بی زبانی برش زبان نیست | قوت جانت ز خوان بی نانیست
آنچه از بهر آدمی آرست | آرزوش آنجهان نداند خواست
او کماهی خلق دانسته | دیده و دانش توانسته

جای تو کرد در نعیم مُعَد | تا تو با بوم جفت کردی غد

قائل او بس تو گنگ باش مگوی | طالب او بس تو لنگ باش مپوی

زیر گردون عدل و علم خدای | ساخته چار خصم بر یکجای

هر که از نیست هست داند کرد | هست را نیست هم تواند کرد

ق هست با قهر و علم یزدانی | تا توانی نکو و نادانی

ناتوانی ترا کند دانا | عاجزی مر ترا دهد بالا

غیب خود زانکه صورت ننگاشت | تو ندانی که غیب نتوان داشت

او ترا بهتر از تو داند حال | تو چه گردی بگرد هزل و محال

تو مگو در دل که او گوید | تو مجو مر ورا که او جوید

ق گر گناهی همی کنی اکنون | آن گناه از دو حال نیست برون

گر بدانی که می نداند حق | گوییت اینت کافر مطلق

ور بدانی که می بداند و بس | میکنی اینت شوخ دیده و خس

ق خود گرفتم کسیست محرم نیست | حق بداند حق از کسی کم نیست

عفو او گیرم ار بپوشاند | نه ز تو علمش آن همی داند

توبه کن زین شنیع کردارت | ورنه بینی بروز دیدارت

نفس

غرقه در قلزم خجالت خویش	نفس خود را میان حالت خویش

فی کرمه وانه رازق الارزاق

خوردنی از خورنده بیش نهاد	جانور را چو خوان به پیش نهاد
نیکبختی و نیک روزی از واست	همه را روح و روزو روزی از واست
در انبار خانه مهر نکرد	روزی هر یکی پدید آورد
همه را روزی و حیات جدید	کافر و مومن و شقی و سعید
جیم جودش بداده روزی خلق	جان حاجت هنوز شان در حلق
جز شره نیست نانخورش ما را	جز بنان نیست پرورش ما را
نانخورش را چو نان همی بدهد	او ز تو جیه بندگان نهد
تو نداری بگفته او را او	نان و جان تو در خزانهٔ هو
اسب کسب تو زیر زین باشد	روزی تو اگر چنین باشد
ورنه او را بر تو تو در خواب	تا ترا زاد او بر دستاب
عالم سر و عالم علنم	نه ترا گفت رازق تو منم

جان بدادم وجوه نان بدهم

هرچه خواهی تو در زمان بدهم

کار روزی چو روز دان بدرست ق که ره آورد روز روزی تست
با تو زانجا که لطف یزدان است گر ز نان بدست تو جان است
غم جان خور که آن ناخورده است تا لب گور گرده بر گرده است
این گر سخت دار و نان میخور چون گر ورفت قوت جان میخور
جان بی نان بکس نداد خدای زانکه از نان بماند جان بر جای
آن زمانی که جانت تن برسید بیقین دان که روزیت برسید
سفله دارد ز بهر روزی بیم نخورد دیگ گرم کرده کریم
نخورد شیر صید خود تنها چون شود سیر مانده کرد رها
مرز نانراست کهنه تو برتو هر در روزه نو و روزی نو
روزیی تست بر علیم و قدیر تو ز میبر و کیل خشم مگیر
روزیت از در خدای بود نه ز دندان حلق و نائی بود
کدخدای خدائیست برنج قا خاصه آن را که نیست نعمت و گنج
کدخدائی همه غم و هوس است کدبانو کن ترا خدا بس است
اعتماد تو در همه احوال بر خدا به که بر خراش و جوال
ابر گرنم نداد یکسالت سخت شوریده بینم احوالت

في انه لا يحتاج الى التفسير

زالکی کرد سر برون ز نهفت — کشتک خویش خشک دید و بگفت
کای هم آن تو و هم آن کهن — رزق بر تست هر چه خواهی کن
علت رزق تو بخوب و بزشت — گریه ابری و خنده کشت
بی سبب رازقی یقین دانم — همه از تست جانم و نانم
از هزاران هزار یک تو — زانکه اندک نباشد اندک تو
شعله از تو صد هزار اختر — قطره از تو صد هزار خضر
مرد نبود کسی که در غم خور — در یقین باشد از زنی کمتر

حکایت

آن نشنیده که بی نم ابر — مرغ روزی بیافت از در گبر
گبر را گفت پس مسلمانی — زین هنر پیشه سخندانی
کز تو این مکرمت نپذیرند — مرغکان گرچه دانه برگیرند
گفت گبر ار مرا نه بگزینند — آخر این رنج من همی بینند
زانکه او کریمست و با احسان — کمنه بخل با کرم یکسان
دست در باخت در رهش جعفر — داد ایزد بجای دستش پر

کار تو جز خدای نگشاید	نجهد اگر ز خلق هیچ آید
دل بفعل و فضول خلق مبند	دل در و بند رستی از غم و بند
تا توانی خبر او به یار مگیر	خلق را هیچ در شمار مگیر
چون نداری خبر ز راه نیاز	در جهان بی نشان مغز پیاز
تا بقای تماست نان تماست	الف آلائی او و جان تماست

هر دو را در جهان عشق و طلب
پارسی آب دان و تازی آب

پدر

تاجداری

تا جدائی ز نور موسی تو	روز کوری چو مرغ عیسی تو
اول از بهر عشق و لجوئیش	سر قدم کن چو کلک و میجوئیش
تا بدانجا رسی بجست درست	که بدانی که می نباید جست
نه بپرسید کاهلی ز علی	چون شنید از زبان دلگسلی
که بگو ای امیر جان افروز	که شب تیره به بود یا روز

مرتضی گفت بشنو ای سایل	سوی ادبار خود مشو مایل
عاشقان را درین ره جانسوز	پیش راز به که تابش روز
هرکه دارد ز ره تپش در دل	در نماند پیاده در منزل
در جهانی که عشق گوید راز	نه توانی نه نیز عقل تو باز

فی المحبة والتجرید

عاشقان سوی حضرتش سرمست	عقل در آستین و جان بر دست
تا چو سویش براق دل رانند	در رکابش همه برافشانند
جان و دل در رهش نثار کنند	خویشتن را از آن شمار کنند
پیش توحید او نه کهنه نه نو	همه هیچند هیچ اوست که اوست

عقل و جان را ابر داده خطر	دل و دین هم گزر کنند گزر
پردهٔ عاشقان رقیق تراست	نقش این پرده‌ها دقیق تراست
غالب عشق هست مغلوبش	خود ترا شرح داد مطلوبش
ابر چون ز آفتاب دور شود	عالم عشق پر ز نور شود

ابر چون گبر مظلمست و کدر	آب در جمله نافع است و مضر
اندک او حیات انسان است	باز بسیارش آفت جان است
پس موحد محب حضرت او	که محبت حجاب عزت او

بد نباشد محبت تلقین	بد چه باشد محب محنت بین
در محبت نگر بتالیفش	که همان محنت است تصحیفش
ای محب جمال حضرت غیب	تا بجوئی وصال طلعت غیب

نکشی شربت ملاقاتش	تا اینجا	نچشی لذت مناجاتش
چون یکی دانی و یکی گوئی	ق	بدو سه و چهار چون پوئی

با الف بی و تی بود همراه	بی و تی بت شمر الف الله
دست و پا همی زن اندر جو	چون بدریا رسی زجو چه گوئی

چون رهی کرد فخر و عار ترا	ای حدث با قدم چه کار ترا
تو حدیثی نفس فزون ز قدم	ای ندانسته باز سر ز قدم
صد هزارت حجاب در راه است	همتت قاصر و کوتاه است
دست بازیست قالب تو هنوز	پای دامیست حالت تو هنوز

شو بدریای داد و دین گدیم	تن برهنه چو گندم و آدم
تا کند توبهٔ تو جمله قبول	تا نگردی دگر بگرد فضول
تو هنوز از متابعی شیطان	توبه ناکرده کی بوی انسان
چون ترا بار داد بر درگاه	آرزو زو مخواه او را خواه

چون خدایت بدوستی بگزید	چشم شوخ تو دیدنی همه دید
برنگیرد جهان عشق دوئی	چه حدیث است این منی و توئی
توئی تو چو رخت برگیرد	رخت تخت تو بخت برگیرد

نیست در شرط اتحاد نکو	دعوی دوستی ولیس من تو
بنده کی گردد آنکه باشد حر	کی توان کرد ظرف پر را پر
همه شو بر درش که در عالم	هر که او جز همه بود همه کم

چون رسیدی بوس و غمزه یار	نیش تو شتش شمار و خیری یار
از پی زنگ آینه دل حرٔ	لاست ناخن بهر آهستی بر
می نخوانی تو از کتاب خدای	نیست اموات مرده بل احیای
مشو از راه ناتوانستن	همچو کشتی بهر دم آبستن

نیک و بد خوب و زشت یکسان گیر	هرچه دادت خدای رجحان دید
نه عزازیل چون زرجحان دید	رحمت و لعن هر دو یکسان دید
آنچه آوردش از خدای بجنگ	نیک و بد خواست هر دو را یکرنگ
صورت آنکه نیت برد صبر	بادبانی بدست باد و ابر

و تسلیم نه ایستد چون کشتی باشد که زمام آن بدست بادی افتد که ابر متعلق باشد و آن بادگه

فی التجرّد والمجاهدة

هر که خواهد ولایت تجرید | وانکه جوید رعایت تفرید
از درونش نباید آسایش | وز برونش نشاید آرایش
آن ستایش که از نمایش او | ترک آرایش و ستایش اوست

بر در شه گدای نان خواهد | باز عاشق غذای جان خواهد
در طریقت مجرّد و چالاک | داده بر باد آب و آتش و خاک
زانکه در عرصهٔ معالم عصر | چه برش جاهلان چه عالم عصر
ای برادر برآ در تجرید | جگر خود کباب دان نه ثرید

سگ دون همت استخوان جوید | بچهٔ شیر مغز جان جوید
عاشقان جان و دل فدی کردند | ذکر او روز و شب غذی کردند
مرد عالی همم نجوید بند | سگ بود سگ به لقمه خورسند
کشف گر بند گردد ت برتن | ق | کشف را کفش ساز و بر سر زن
فضله کم گوی و عاجزی پیش آر | استخوان را تو بر سگان بگزار

تو نگو هر گرفته رفعت | ق | پس چرائی چو سگ تو دون همت
هر کرا عالی است همت او | هر دو عالم شدست نعمت او
وانکه دون همت است همچون سگ | هست چون سگ ز بهر نان در تگ
گر همی ره دهم خواهی از تن فرد | ق | لا چو دار است گرد او برگرد

کی ز لاهوت خود بیابی بار | تا ت ناسوت بر نشد بر دار
زانکه چیست راه سوی لاهوت | هست در راه جمله صلبوت

نیست کن هرچه او ورای تو بود — تا ترا دل خانهٔ خدای بود

تا ترا بود با تو در ذات است — کعبه با طاعتت خرابات است

ور ز ذات تو بود تو دور است — بتکده از تو بیت معمور است

ای خرابات جوی پر آفات — بسر خر توئی و خر آبات

با تو و بود تو خرد تیره است — چشم عقلت از آنجهان خیره است

نفس تست آنکه کفر و دین آورد — لاجرم چشم رنگ بین آورد

ای تو خوش با تو هست بس ناخوش — بدر انداز گربه را از کش

ور قدم کفرها و دینها نیست — در صفای صفت چنینها نیست

فی سلوک طریق الآخرة

اینهمه علم جسم مختصر است | علم رفتن براه حق دگر است

علم آن کش نظر ادق باشد | علم رفتن براه حق باشد

سوی آنکس که عقل و دین دارد | نان و گفتار گند بین دارد

چیست این راه را نشان و دلیل | آن نشان از کلیم پرس و خلیل

ور ز من پرسی ای برادر هم | باز گویم صریح نی مبهم

رو بسوی جهان حی کردن | عقبهٔ جاه زیر پی کردن

جاه و حرمت ز دل رها کردن | پشت در خدمتش دوتا کردن

تنقیت کردن نفوس از بد | تقویت کردن آن بجد

چیست زاد چنین ره ای غافل | حق بدیدن بریدن از باطل

رفتن از منزل سخن گویان | بر نشستن بصدر خاموشان

و این اشارتیست که بکلیم و خلیل علیهما السلام اشاره بود فافهم ۱۲ علائی سلمه

[illegible]

وز صفت زی مقام معرفتش	رفتن از فعل حق سوی صفتش
پس رسیدن بآستان نیاز	آنکه از معرفت بعالم راز

[illegible]

دل برآر از نفس تیره دمار	با نیاز آنگهی که گشتی یار
زان همه کرده ها خجل گردد	در درون تو نفس دل گردد

[illegible]

خان ومانش همه براندازد | دررهِ امتحانش بگدازد
درتنِ تو چو نفسِ تو بگداخت | دل بتدریج کارِ خویش بساخت
پس از و حق نیاز بستاند | چون نیازش نماند حق ماند
نه ز بیهوده گفت ونادانی | بایزید ار بگفت سبحانی
همین بانی که راز مطلق گفت | راست جنید گو انا الحق گفت
راز خود چون ز رو داده گشت | راست حلاج گشت او را گفت

روز روشن چو شمع آمد | نطق او گفته خدائی آمد
راز چون کرد ناگهانی فاش | بی اجازت میانهٔ او باش
صورت او نصیب دار آمد | سیرت او نصیب یار آمد
جان جانش چو شد تهی از آز | چون دل گشت برنهان غماز
راست گفت آنکه از سر حال | گفت مع نفسک ای پسر تعال

از تو تا دوست نیست ره بسیار ... ره توئی پس تو زیر پای درآر

تا به بینی بدیدهٔ لاهوت ... خط ذی الملک و خطهٔ ملکوت

کی بود ما ز ما جدا مانده ... من و تو رفته و خدا مانده

دل شده تا بآستان خدای ... روح گفته من اینکم تو درآی

چون درآمد بطارم توحید ... دل و روح از ستانهٔ تجرید

ق

روح با حور همبری سازد ... دل بدیدار دوست بگرازد

ای ندیده زآب رز مستی ... تاکی آخر ز نقش زر مستی

چه کنی لاف مستی بدروغ ... بات گویند خورد مردک دوغ

تو اگر می خوری مده آواز ... دوغ خواره نگاه دارد راز

چه کنی جست و جوی جان تو   تو مدان نوش کن چو ایمان تو

تو ندانی بپارسی ما سبی   چون بخوردی تو طعامش شناسی

من بیاموزمت که جام شراب   چون کنی نوش در سرای خراب

تا نخوردی مدارش ایچ حلال   چون بخوردی گلوخ بر لب مال

چون بخوردی دو درد با صد درد   گویم احسنت اینت مردی مرد

بر مدار از مقام مستی پی   سرهما نجا بنه که خوردی می

بیشتر زین خران بی افسار   همه می خوارگان دل مردار

می همی عقل و جان شان بخورد   زر همی این و آن شان ببرد

اندرین مجمع جوان مردان   از سر بد دلی چو نامردان

گر نگویی تو صادقی باشی   ور بگویی منافقی باشی

بیشتر چون روی که جایت نیست   باز پس چون جهی که پایت نیست

آنکه را جای نیست غمخوار است   وانکه را پای نیست بیچاره است

نیستانی که بر در هست اند   نه کمر بر درش کنون بستند

کز ازل پیش عشق بی زر و زور   خود کمر بسته زاده اند چو مور

جهد کن تا چو مرگ بشتابد   بوی جانت ز کوی او یابد

ور گززین سرای پر او باش
گر تو یی ورنه بر در او باش

کانکسانیکه بنده اند اورا
بخدائی لبسنده اند اورا

کمر بندگی به بسته مدام
خواجه سفت بام همچو غلام

فی العالم والجاهل

به پسر شیخ گورگانی گفت
که ترا بهر کارهای سفت

اندرین کوچه خانهٔ باید
در کلیدان بجیب تو دشاید

ساز پیرایه در رهِ تجرید
هم سر از شرع و هم سر از توحید

واندرین منزل عنا و ضرر
چون مسافر در آی و زود گذر

بر در بوستان الا الله
برکش و نیست کن قبا و کلاه

نیست شو تا هم او دهد بصواب
لمن الملک را بشرط جواب

في التوكّل والمناجات

در مناجات پیر شبلی گفت — چون برون آمد از حدیث نهفت

که اگر زانکه نبودم دوری — بد بهم در حدیث دستوری

لمن الملک گوید او بصواب — من دهم مرور البصدق جواب

گویم امروز مملکت آن راست — که زدی و نبرید می آراست

یوم دعد ملکت ای بمار چنیر — هست آنرا که بود دی بریر

تیغ قهر تو سرفرازان را — سر بریدست و بسر دهد جان را

نوش داند بهر سود سودا را — حربهٔ آفتاب حربا را

هر چه جز حق چو زان گرفتی چشم — ق — جبرئیلت نیاید اندر چشم

زانکه از حرف لا همی باله — کس نداند که چند باشد راه

راه تا با خودی هزاران سال — بر دوی روز و شب یمین و شمال

پس بآخر چو چشم باز کنی — کار بر خویشتن دراز کنی

خویشتن بینی از نهاد و قیاس — گرد خود گشته همچو گاو خراس

هیچ دار هیچ آئی اندر کار — پای اندر دودم بدین دربار

زین مسافت دو دست عقل تهیست — وآن مسافت خدا داند چیست

[illegible]

ایضاً فی التوکّل

پی منه بانفاق بر درگاه	بتوکّل روند مردان راه

[illegible]

گر توکّل ترا بر او ستی	ق	چون نداری برزقش اعتمادی
ربع مسکون چو از طریق شمار		هست فرسنگ بیست و چهار هزار

[illegible]

تو اگر واقفی بصرف و صروف — بدلش کن به بست و چار حروف

ساعت شب چو ضم کنی با روز — هم بود بست و چار آدم سوز

قال قولِ شهادتین ترا — بی ریا و نفاق و کیف و کم را

از همه عالمت برون آرد — نه بآلت بکاف و نون آرد

از ورائی خرد درین ره گو — ورد تست این بس که لا هو الا هو

کلمهٔ حق چو در شمار آید — عددِ حرف بست و چار آید

نیمی از بهرِ جان دوازده برج — نیمی از بهرِ جرم درین دوازده برج

دُرجِ جها پُر ز دُرِّ امید است — بُرجِ جها پُر ز ماه و خورشید است

دُرِّ دریای این جهانی نی — ماه و خورشید آسمانی نی

دُرِّ دریای عالمِ جبروت — ماه و خورشید آسمانِ سکوت

بیم و امید را بجای بمان — چه کنی ننگِ مالک و رضوان

نیست را مسجد و کنشت یکیست — سایه را دوزخ و بهشت یکیست

ای سکندر درین رهِ آفات — همچو خضری درین ظلمات

زیر پای آر گوهرِ کانت — تا بدست آید آب حیوانت

با دل و جان نباشدت یزدان — هر دو نبود ترا همین و همان

نفس را سال و ماه کوفته دار — مرده انگارش و بجا بگذار

چون تو فارغ شدی ز نفس لئیم — برسیدی بخلد و ناز و نعیم

پیش آنکس که عشق رهبر اوست — کفر و دین هر دو پرده در ره اوست

هستی دوست پیش دیدهٔ دوست — پردهٔ بارگاه اوی اوست

پس بگوی توکل آور رخت — بعد از آنت بدره آید بخت

در توکل یکی سخن بشنو — تا نمانی بدست دیو گرو

اندر آموز شرط ره ز زنی — که از او گشت خوار لاف زنی

فی توکل العجایز

حاتم آنکه که کرد عزم حرم — آنکه خوانی ورا همی به اصم

کرد عزم حجاز و بیت حرام — سوی قبر نبی علیه سلام

ماند بر جای یک گره ز عیال — بی قلیل و کثیر و بی اموال

زن به تنها بخانه در بگذاشت — نفقتی هیچ نی وره برداشت

مرد را فرد و ممتحن بگذاشت — بود و نابود او یکی پنداشت

بر توکل ز نیش همره بود — که ز رزاق خویش آگه بود

در پس پرده داشت انبازی — که ورا بود با خدا رازی

جمع گشتند مردم برزن | شاد رفتند جمله تا برزن
حال او سر بسر بپرسیدند | چون ورا فرد و ممتحن دیدند
از ره پند و نصیحت آموزی | جمله گفتند بهر دلسوزی
شوهرت چون برای زعفرات | هیچ بگذاشت مر ترا نفقات
گفت بگذاشت راضیم بخدای | آنچه رزق منست ماند بجای
باز گفتند رزق تو چند است | که دلت قانع است و خرسند است
گفت چندانکه عمر ماند ستم | رزق من کرد جمله در دستم
آن یکی گفت می ندانی تو | او چه داند ز زندگانی تو
گفت روزی دهم همی داند | تا بود روح رزق رساند
باز گفتند بی سبب ندهد | هرگز از بید بن رطب ندهد
نیست دنیا ترا هیچ سبیل | نفرستد ز آسمان زنبیل
گفت کای رای تان شده تیره | چند گوئید هرزه پرخیره
حاجت آنرا بود سوی زنبیل | کش نباشد زمین کثیر و قلیل
آسمان و زمین بجمله وراست | هرچه خود خواست کرد حکم او را
برساند چنانکه خود خواهد | گه بیفزاید و گهی کاهد

از توکّل نفس تو چند زنی — مرد نامی ولیک کم ز زنی

چون نه راه روی تو چون مردان — رو بیاموز رهروی ز زنان

کاهلی پیشه کردی ای تن زن — وای آن مرد کو کم است از زن

دل نگهدار و نفس را بگذار — کین چو باز است و آن چو بیمار

تا بدانجا که ما و تو داند — چون همه سوخت او و او ماند

عقل کاندر جهان جنون برسد — برسد در خود و بدو نرسد

گوش سر دوست گوش عشق یکی — بهر دین این و آن ز بهر شکی

بشمار ار چه گوش سر شنود — گوش عشق از یکی خبر شنود

بر دو سوی سر آن دو گوش چو دیو — چکنی پیش ازین خروش و غریو

کودکی روز دیو چشم بهوش — تا نه بنهد سرت میان دو گوش

فی تعبیر الرؤیا

خلق تا در جهان اسباب اند — همه در کشتی اند و در خواب اند

تا روان شان چه بیند اندر خواب | زانچه پیش آید از ثواب و عقاب
آتش تیز تاب خشم بود | چشمهٔ آب نور چشم بود
گریه در خواب مایهٔ شادیست | بندگی از مذلت آزادیست
نرد بازی بخواب یا شطرنج | سبب جنگ و غلبه باشد و رنج
آب در خواب روزی حلال | ق گر بود پاک و عذب صاف و زلال
ور بود تیره عیش ناخوش دان | گرچه آبست عین آتش دان
خاک در خواب مایهٔ روزیست | برزگر را دلیل بهروزیست
باد گر گرم یا که سرد بود | ق هر دو گنجور رنج و درد بود
باز گر هست معتدل ور بوست | اندُه دشمنست و شادی دوست
چیز دادن بمرده اندر خواب | عدم مال باشد و اسباب
خنده اندُه باشد و اهوال | خامشی بستن دل اندر مال
شرب آب زیادت عطشان | علم باشد که نیست سیری از آن
وانکه باشد برهنه اندر خواب | شد فضیحت بسان مست و خراب
طبل در خواب راز گردد فاش | بوق در خواب مایهٔ پرخاش
بند و غل توبهٔ نصوح بود | باغ دیدن غذای روح بود

میوه در خواب تو زیبست از نشاه | لیک نه اندر زمان کج اندر گاه
وقت ادراک چون فراز رسد | مرد بیننده زود بناز رسد
دست خود چون دراز بیند مرد | شود اندر سخا و رادی فرد
ور شود دستهای او کوتاه | کشد از بخل گرد خویش سیاه
دست باشد برادر و خواهر | آن چپ دختران راست پسر
باشد انگشت همچو فرزندان | نسبت مادر و پدر دندان
دخترانند سینه با پستان | چون شکم مال و نعمت پنهان
جگر و دل بخواب گنج بود | ساق و زانو عنا و رنج بود
مغز مال نهان و پهلو زن | پوست چون ستر در کشیده بتن
هست فرزند آلت تولید | نیک و بد زشت و خوش شقی و سعید
دست شستن ز کار نومیدیست | رقص کردن وقاحت و شیدیست
میزر و سطل و آلت تغسیل | همه بر خادمان کنند دلیل
وانکه بربط زند بخواب اندر | زن کند بیشک او بتاب اندر
با دگرکس مصارعت کردن | ملعبت کردن است و آزردن
وانکه دارد خورد همی در خواب | رسته گردد ز درد و رنج و عذاب

طبیب باشد دوگونه اندر خواب ق این یکی راحت آن دگر بتاب
راحت آن نوع را که درمانند محنت آن جنس را که بدحالند
گر دخان رنج بیشتر باشد راحتش کمتر از ضرر باشد
مرد بیمار و طبیب و جامهٔ نو بد بود بد ز من نکو بشنو
رقص کردن بخواب در کشتی بیم غرقست و مایهٔ زشتی
وانکه در بند حبس بسته بود رقص کردن ورا خجسته بود
هرکه بیند ز تن روان شده خون ق نعمتی یابد از حلال بردن
چون نه بیند جراحت این باشد ور جراحت بود جز این باشد
اندهٔ صعب یابد از کاری بسته گردد بدست خونخواری
وآن زنی کش ز فرج خون آید کودک مرده زو برون آید
گوشت بیند بخواب در بیمار گر خورد زو امید از و بردار
مستی و بیخودی ز شرب و شراب ق آنکه تازیست بد بود در خواب
وانکه او پارسیست روزی آن سرفرازی و نیک روزی آن

شیر در خواب رنج مال بود
روزیی نیکو و حلال بود

فی رؤیا الاوانی والاثواب

جامهٔ کهنه رنج و اندوه است — جامهٔ نو ز دولت انبوه است
بهترین جامه بود شنگفت — مر مرا اوستاد چونین گفت
مر زنان راست جامهٔ رنگین — اصل شادی و راحت و تزئین
جامهٔ سرخ مایهٔ شادیست — سال و مه بخت از او بآزادیست
جامهٔ هیبت است رنگ سیاه — ور بود زرد درد و محنت آه
جامهای کبود اندوه است — رنج بر دل فزونتر از کوه است
طیلسان و ردا جمال بود — کیسه و صرّه اصل مال بود
نردبان اصل و مایهٔ سفر است — لیک زان مرد را همه خطر است
آسیا مردم امین باشد — آنکه در خانه برگزین باشد
دام باشد بخواب بستن کار — آینه زن بود نکو هشدار
بستگی آیدت ز قفل پدید — چون گشایش که آیدت ز کلید

فی رؤیا الصّناعین

مرد طبّاخ نعمت بسیار — همچو قصّاب در تباهی کار
رنج و بیماریست مرد طبیب — خاصه آنرا که هست خوار و غریب

درزی

درزی آنکس که رنجها و بلا — همه بر دست او شود زیبا

مرد خفاف و نعلی و خراز — از موازیت آنکه دارد راز

مرد بزاز و زرگر و عطار — خوبی کار و نعمت بسیار

مرد خمار و مطرب و رادی — مایهٔ شادمانی و شادی

مرد بیطار رائض و کحال — چون دلیل اند بر تباهی حال

هست در خواب دیدن صیاد — مایهٔ مکر و حیله بر مرصاد

مرد شمشیرگر دلیل عناست — همچنین تیرگر که تیر آراست

مرد سقا و گلگر و حمال — هر سه آن را دلیل دان مال

فی رؤیا البهایم

خر بود خادمی ولی کاهل — که بکار اندرون بود منبل

اسپ زن باشد ای انیس فرد — مرد را اسپ زن بود درخورد

استر آنرا که زن بود حامل — بد بود بچه نایدش حاصل

اشتر آید ترا سفر در خواب — سفری سهمناک پر غم و تاب

گاو باشد دلیل سال فراخ
به بر پادشاه شود گستاخ

في رؤيا السباع

ای درندگان ۱۲ — و بمعنی دیگر درن ۱۲

شیر خصم مسلط و مغرور — که بود کارش از مجامله دور

پیل شاهیست لیک با هیبت — هر کسی ترسناک زان صولت

گوسپند آیدت غنیمت و مال — اقتضا زان کند فراخی سال

بز کسان دنی و بدگو هر — پر خروش و بکارها پر شر

ق

لیک باشد بهر سبیل مفید — نیست بر قول اوستاد فرید

آهو از خانه زنان تعبیر — بیشتر دارد ای بدانش پیر

دشمن آمد پلنگ بدکردار — که بود در معاملت غدار

ببر را هم بدشمن انگارند — بکتاب اندر اینچنین آرند

خرس خصمیست پر خیانت و دزد — کز ز دیدنش کس نیاید مزد

یوز و کفتار و گرگ و با روباه — دشمنانند هر یکی بدخواه

ورچه روباه حیله گر باشد — مرده بینی ورا بتر باشد

مارکان هم عدوی کینه ور است — ور کند قصد تو ترا بتر است

کژدم و غنده (عنکبوت سیاه) و دگر حشرات — همه هستند یک بیک آفات

سگ بخواب اندرون عوان باشد — گرچه بیدار پاسبان باشد

فی رؤیا النیرین و الکواکب

دیدن آفتاب را در خواب	پادشه گفته اند از هر باب
ماه مانند رای زن باشد	دگری گفت نی که زن باشد
جرم مریخ با زحل در خواب	صاحب محنت اند در رنج و عذاب
تیر مانندهٔ دبیر آمد	مشتری خازن و وزیر آمد
زهره خود هست مایهٔ رامش	مایهٔ عیش و کام و آرامش
وان دگر کوکبان برادر دان	گاه تعبیرشان برادر خوان
همچو یعقوب کاین طریق نهاد	راز این علم بر پسر بگشاد
مهر و ماهش پدر بد و مادر	کوکبان چون برادران دگر
کس چو ما دید خیره غمخواران	میگذاریم خواب بیداران
خفته بیدار کردن آسان است	غافل و مرده هر دو یکسان است
بس کن از زجر و فال و از تعبیر	درگذر زین که کرده تقریر

فی تناقض الدارین

علت روز و شب خور است و زمین	ق	چون گذشتی نه آنت ماند نه این
ای دو بر زعم تو مراد و مرید		دویی از عقل دان نه از توحید

[illegible]

در چنین حضرت ارزین تشنوی		چون همه شد یکی مجوی دوی
که برین درکه ار چه پر شور است		زال زر همچو زال بی زور است
در دوی دان مشقت و تمییز		در یکی یکیست رستم و حیز
در مصاف صفا و ساحت دل	ق	بر فراز روان و تارک گل
تیغ تا نفکنی سپر نشوی		تا نه بنهی کلاه سر نشوی

[illegible]

تا دلت بنده کلاه بود		فصل تو سال و مه گناه بود
چون شدی فارغ از کلاه و کمر		بر سر آن زمان گشتی سر
سر گل را کله پناه بود		با چنین سر کله گناه بود
ترک ترکیب رخش توفیق است		نفی ترتیب محض تحقیق است

[illegible]

[illegible]

مُردنِ دل هلاک جان باشد | مُردنِ جان ورا امان باشد
صُدرهٔ صدرِ پادشاهِ سخن | فارغ آمد ز سوزن و ناخن
اندرین ره بهیچ روی ماست | نیست گردو ز نیست گشتن نیست
گرم رو گرچه فی المثل تنهاست | نیست یکتن که عالمی برپاست

[illegible]

چون تو برخاستی ز نقل و ز عقل | اینجهانت بدان جهان شد نقل
هر سری کز تو رُست هم در دم | سر بزن چون چراغ و شمع و قلم
زانکه هر سر که دیدنی باشد | در طریقت بُریدنی باشد

[illegible]

بی سری مرترا سر آرد بار	سر	درج پر دُر زبی سری است انار
بی سری پیش گردنان ادبست		زانکه پیوسته گل کله طلبست
تو بزیر کلاه غش داری		لاجرم جبر نار نگذاری
آدمی را زجاه بهتر جاه		گل فضولی شود چو یافت کلاه

جاه یوسف زچاه پیدا شد		نفس دانا زعقل گویا شد
زانکه در بارگاه ربانی		من بگویم اگر نمیدانی
آن نکوتر که اندرین معراج		دست بر سر کنی نیابی تاج
کز پی غیب مرد ره پوید		وز پی عیب گل کله جوید

تا تو سوخته باشی … این خودی و منی از تو نزود

… دنیا از آن فضولی ایشان را از جاه باید

و این دلیل است برین که طالبان …

[illegible]

همچو یوسف جمال چه دار		چون سلیمان کمال ره دار
نشود نقش سرّت اللهی		تا نشد نقش صورت جاهی
قلب او خود هلاک جان باشد		با کلاهت اگر زیان باشد

[illegible]

ورنه داری چو شمع دل پرنار		در طریقت سر و کلاه مدار
پیش حق باشگونه باش چو چاه		گر همی یوسفیت باید و جاه
همچو بیژن اسیر چاه بود		سر که آن بندهٔ کلاه بود

[illegible]

ور کُله بایدت همی ناچار | همچو شمع آن کُلاه زآتش دار
کانکه در عشق شمع ره باشد | همچو شمع آتشین کُله باشد
ای ز صورت چنانکه جان ز جسم | دل ز وحدت چنانکه مرد از اسم

ق

کوشش از تن کشش ز جان خیزد | جستن از ترک این و آن خیزد
تا ابد با قدم حدث طفل است | وانکه صافی برون ازین ثقل است
تا زمین جای آدمی زای است | خیمهٔ روزگار بر پای است

این

آدمی را چو گدای خدای دان	96	این زمین مهمان سرای دان

في الايثار والعطية

کز گدایان طریقه ایثار	هر چه داری برای حق بگذار
بهترین جود هست جهد مقل	جان و دل بذل کن کز آب و گل

[illegible]

یافت تشریف سوره هل اتی	سید و سرفراز آل عبا
یافت در پیش حق چنین بازار	آن سه قرص جوین بمقدار
تا بیابی خدای بیچون را	خیز و بگذار دنیی دون را

حضرت وی به شفقت تمام از خانه یهودی کیلی
از شعیر در اجرت خدمت یافت و سه گرده ازو
بپخت با آنکه جناب سیده صایم بود و سروران
جوانان بهشت از ضعف و [illegible] رمق [illegible]
ناتوان و گرسنه اما آن سه نان به سایلی فی الفور
بخشیدند چنانچه خداوند در کتاب آسمانی ازین
ایثار [illegible] قال یطعمون الطعام
علی حبه مسکینا و یتیما و اسیرا که در سوره هل
واقع است و این از غایت کرم مصطفوی
و خاندان عظمت است که تا از کفار اسیری
بحضور ایشان می آوردند و حضرات ایشان
یکی از جانبازان او را می بخشیدند و نیز
کما احسن الیه و کیفیت قصه نان جوین و کرم
[illegible] و صبح جناب سیده
در تفسیر فتح العزیز و دیگر از کتب معتبره
تفسیر و سیر موجود است و محتاج به نقل نیست
[illegible]

یک درم صدقه از کف درویش | از هزاران توانگر آمد بیش
زانکه درویش را دل ریش است | از دل ریش صدقه زان بیش است
ای توانگر تو آن نگر که دلش | هست تاریک و تیره همچو گلش
گِل درویش صفوة ازلیست | دل او کیمیای لم یزلیست
بشنو تا چه گفت فضل آله | با که گویم که نیست یک همراه
با شهنشاه و خواجهٔ لولاک | گفت لا تعد عنهم عیناک

از تن و جان و عقل و دین بگذر | در ره او دلی بدست آور
صورت و وصف و عین درمانند | آن رحم این مشیمه آن فرزند
هرچه از نفس و علم معرفت است | دان که آن کفر عالم صفت است
صورت پرده صفات بود | صفت ستر عین ذات بود
آن چو مصباح روشن اندر ذات | وان دو همچون زجاجه و مشکات

تا نگشتی در آن گرزکه تنگ ‏ ‏ ‏ با دو روحی و لعبت یکرنگ

تا بود نسل آدمی برجای ‏ ‏ ‏ هست آراسته و را دو سرای

این سرا از برای رنج و نیاز ‏ ‏ ‏ وآن سرا از برای نعمت و ناز

تا درین خاکدان نه بیند رنج ‏ ‏ ‏ نرسد زان سرای بر سر گنج

آدمی چون نهاد سر در خواب ‏ ‏ ‏ خیمهٔ او شود گسسته طناب

از تو پرسم که علم حکمت و شرع ‏ ‏ ‏ وارث آنی همی باصل و بفرع

دین ز صورت همیشه بگریزد ‏ ‏ ‏ تا ز بد مرد راه بر خیزد

یک جوابم بده ز روی صواب ‏ ‏ ‏ گر نه مرده یانه در خواب

چون ترا بر نهاد خود نفس است ‏ ‏ ‏ از تو او مر ترا عوض نه بس است

فی قصهٔ قیس بن عاصم

نزول نازل شدن — ای مهتر سرور و سردار — وانجام آوردن سرور کائنات — فخر موجودات حضرت نبی ما صلی الله علیه وسلم — دست رسیدن بهم رسیدن — وایثار بخشیدن بکار آوردن — ای نمود آوردن

آن زمان کز خدای نزد رسول ... حکم من ذا الذی نمود نزول

هر کسی قدر آنکه دست رسید ... پیش مهتر کشید و سر نکشید

گوهر و زر ستور و بنده و مال ... هر چه در وسع بود شان در حال

قیس عاصم ضعیف حالی بود ... که نکردی طلب ز دنیا سود

رفت در خانه با عیال بگفت ... زانچه بشنید هیچ یک ننهفت

کاینچنین آیت آمدست امروز ... خیز و ما را در انتظار مسوز

آنچه در خانه حاصلست بیار ... تا کنم پیش سید آن ایثار

گفت زن چیز نیست در خانه ... تو نه زین سرای بیگانه

گفت آخر بجوی آن مقدار ... هر چه یابی سبک بنزد من آر

رفت در خانه بجست بسیاری ... تا بر آید ورا مگر کاری

یافت در خانه صاعی از خرما ... دقل خشک گشته نا به نوا

پیش قیس آورید زن در حال ... گفت زین بیش نیست ما را مال

قیس خرما به آستین در کرد ... شادمانه بر رسول آورد

چون درون رفت قیس در مسجد ... ز سر هزل بانگ از سر جد

گفت بادی منافقی که بیار ... تا چه آورده سبک پیش آر

گوهر

گوهر است این متاع یا زر و سیم / پیش مهتر همی کنی تسلیم
زان سخن قیس گشت زود خجل / بنگر تا چه آمدش حاصل
رفت در گوشهٔ بغم بنشست / بر نهاده ز شرم دست بدست
آمد از سدره جبرئیل امین / گفت کای سید زمان و زمین
مر ورا اندر انتظار مدار / وانچه آورده است خوار مدار
مصطفی را ز حال کرد آگاه / یلمزون المطوعین ناگاه
ملکوت آمده بنظاره اند / مر ورا انتظار چون دارند
زلزله او فتاده در ملکوت / نیست جای قرار و جای سکوت
حق تعالی چنین همی گوید / دل او را بلطف میجوید
کای سرافراز وی گزیده رسول / این قدر زود کن ز قیس قبول
که بنزد من این در قلیل عیان / بهتر از زر و گوهر دگران
زو پذیرفتم این متاع قلیل / زانکه دستش رسید نیست بخیل
از همه چیزهای بگزیده / هست جهد المقل پسندیده
قیس را زان سبب برآمد کار / زان منافق بفعل بد گفتار
گشت رسوا منافق اندر حال / قیس را کار گشت زان بکمال

تا بدانی که هرکه پیش آمد	هم بدانسان که بود پیش آمد
با خدا آنکه او دودل باشد	از همه فعل خود خجل باشد
راستی بهتر از همه کاری	خوانده باشی تو اینقدر باری

فی الاتحاد والمودة

اشارت است بقول امیر علیه السلام الصدق ینجی والکذب یهلک

در جهان یک زبان چو سود تو نیست	هیچ حبس ابد چو بود تو نیست
ظهر النور ذو المنن باشد	بطل الزور جان و تن باشد
عیب خواهی خودی ز ره بردار	عیب را با سرای غیب چه کار
تو پر از عیب و قصد عالم غیب	نتوان کرد خاصه با شک و ریب
برنخیزد بدست بیخردیت	از دو پای نهاد بند خودیت
بود تو چون ترا حجاب آمد	عقل تو با تو در عتاب آمد
گفت بگذار و نفس کن بدرود (گفتار فضول)	ورنه برساز زین دو چشم دو رود
روز و شب در رواق عقل بنال	بنشین با عقل خود بدی مسکال
عقل را زین عقیله باز رهان	بعد از آن گشت بر تو کار آسان
بینی آنگه که یابی از دل قوت	ملک را از دریچهٔ ملکوت
چند گویی رسیدگی چه بود	در ره دین (حقیقت) گزیدگی چه بود

ق

بند بر خود بهی گزیده شوی	پای بر سر بهی رسیده شوی
تا گزنده توی گزیده نهٔ	تا رسنده توی رسیده نهٔ
آدمی کی بود گزنده چو تو	دیو و دد کی بود درنده چو تو
غافلی سال و ماه مغروری	دد و دیوی ز آدمی دوری

[illegible]

سال و مه کینه جوئی همچو پلنگ	خلق عالم ز طبع تو دلتنگ
بر سر شاه راه هیچ کسی	نرسی در خود و در و نرسی
آیتی کرد کوفی از صوفی	عشق و رای قریشی و کوفی

گر این راه و علم معرفت
کرد و زان رفتن جوابی گر از قیل علم قیل و قال
و ظاهر تصور کرده باشد که همچنین باشد در راه
عشق ورای علم ظاهر بیان کلیست و مردان
راه طریقت و مردان راه ظاهر را دست
[illegible]
نمی توانند که مقتدای اهل حق و یقین
نعمان کوفی که مراد از او ابو حنیفه امام است
[illegible]

۱۰۳

[illegible]

بیان کنند از نص گویند از روی رای اما جز نکته بر شکل آیت نتواند گفت

حافظ فرماید ے راز درون پرده ز رندان مست پرس ای مدعی نزاع تو با پرده دار چیست ۱۲

صوفی و عشق و در حدیث هنوز		سلب و ایجاب و لایجوز و یجوز
صوفیان دستها بر آورده		که بلی را بلا بدل کرده
خاکپایشان محله انسش	ق	ره نشینان حجرهٔ قدسش

[illegible]

چنین گفته [illegible] از سلب خوانده [illegible]

سخن رانده و شافعی در یجوز [illegible]

[illegible] ایشان درین وادی قدم نهاده اند

[illegible]

[illegible]

همه بد رایتان پرده رنگ / غرقه از پای تا بسر در ننگ

همه از زانیان علم شده / همه زندانیان علم شده

خویشتن را فرونه از کردن / تا شوی نازنین هر برزن

دیدهٔ پاک باک دین بیند / دیده چون پاک شد چنین بیند

خاکسارانند بادساران نش / تاجدارند تاجداران نش

از سر این دلق هفت رنگ برآر / جامه یکرنگ دار عیسی وار

تا چو عیسی بر آب راه کنی / همره آفتاب و ماه کنی

همگی خود ز خویشتن گم کن / وانگه آن دم حدیث آدم کن

تا بود نفس ذره ای با تو / نرسی هیچگونه آنجا تو

نفس را آن هوا انساز دهیچ / خیره بی نفس راه را مپیچ

مَن امن بطاعته فقد خسر خسراناً مبینا

روبهی پیر روبهی را گفت / کای تو با عقل و رای و دانش جفت

جابکی کن دو صد درم بستان / نامهٔ ما بدین سگان برسان

گفت اجرت فزون ز دردسر است / لیک کاری عظیم با خطر است

زین زیان چونکه جان من فرسود / در بهت آنگهم چه دارد سود

[illegible]

اینی از قضیات ای الله	هست نزدیک عقل عین گناه
اینی کرد هر دو را بد نام	آن عزازیل و آن دگر بلعام

من زهد فی الدنیا وجد ملکا لا یبلی

بود پیری بصره در زاهد	که نبود از زمان چنو عابد
گفت هر بامداد بر خیزم	تا ازین نفس شوم بگریزم
نفس گوید مرا که هان ای پیر	چه خوری بامداد کن تدبیر
باز گو مر مرا که تا چه خورم	منش گویم که مرگ در گزرم
گوید آنگاه نفس من با من	که چه پوشم بگویمش که کفن
بعد از آن مر مرا سوال کند	آرزوهای بس محال کند
که کجا رفت خواهی ای دل کور	منش گویم خموش تا لب گور
تا مگر بر خلاف نفس نفس	بتوانم زدن ز بیم عسس
بخ بخ آنکس که نفس را دارد	خوار و در پیش خویش بگذارد

فی زهد الزاهد

زاهدی از میان قوم بتاخت	بر سر کوه رفت و صومعه ساخت
روزی از اتفاق دانائی	عالمی پر خرد توانائی

برگذشته

برگذشت و بطّ بدید زاهد را | آنچنان پارسا و عابد را

گفت و یحک چه ابرین بالای | ساختستی مقام و مسکن جای

گفت زاهد که اهل دنیا پاک | در طلب کردنش شدند هلاک

باز دنیا فتاده در پرواز | در فگنده بهر دیار آواز

بزبانِ فصیح میگوید | در جهان صیدِ خویش میجوید

هر زمان گوید اهل دنیی را | جهت بلوی و فرد مولی را

وای آنکو ز من حذر نکند | در طلب کردنم نظر نکند

تا نگردد چنانکه در فسطاط | اندکی مرغ و باز بر افراط

فی حب الدنیا وصفة اهله

هست شهری بزرگ در حدِ روم | باز بسیار اندران بر و بوم

نام آن شهر شهره فسطاط است | ساختش تا بحدِ دمیاط است

واندرو مرغ خانگی نپرد | زانکه باز از هوا همی نگرد

واندران شهر مرغ نگذارد | زانکه در ساحتش بیو بارد

هیچو فسطاط شد زمانه کنون | علما همچو مرغ خوار و زبون

من نهان گشته ام برین بالا | تا شوم ایمن از بدِ دنیا

قوله زاهد

گفت دانا که با تو اینجا کیست / بر سر کوه پایه حالت چیست

گفت زاهد که نفس من با من / هست روز و شب اندرین مسکن

گفت دانا که پس نکردی هیچ / بیهده راه زاهدی مپیچ

گفت زاهد که نفس دوخته اند / در من وزی و بیم فروخته اند

نتوانم زوی جدا گشتن / چکنم چاره ره گشتن

گفت با زاهد آن ستوده حکیم / نفست افعال بد کند تعلیم

گفت زاهد که من بساخته ام / زانکه من نفس را شناخته ام

هست بیمار نفس و من چو طبیب / میکنم روز و شب ورا ترتیب

بمداوای نفس مشغولم / زانکه گوید همی که معلولم

گه ورا قصد فصد فرمایم / الکحل از دیدگانش بگشایم

چون تقعد کند فرو بارد / فصد تسکینی اندرو آرد

گه ورا تسهیلی بفرمایم / علل از جسم او بپالایم

حب دنیا و بغض و حقد و حسد / علل و غشش برون شود جسد

از خورش خوی خویش باز کند / در شهوت بخود فراز کند

گاه نهیش کنم من از شهوات / تا مگر باز ماند از لذات

قوتش از باقلا دو دانه کنم | خانه بر روی چو گور خانه کنم

ساعتی نفس را کنم در خواب | بس کنم یک دو رکعتی بشتاب

بیشتر زان کو ز خواب برخیزد | هیچ بیکار در من آویزد

یک دو رکعت بی او چو بگذارم | بعد از آن نفس گشت بیدارم

مرد دانا چو این سخن بشنید | جامه بر تن لگان لگان بدرید

گفت لله درک ای زاهد | بارک الله عمرک ای عابد

این سخن جز ترا مسلم نیست | ملکت تو ز ملک جم کم نیست

هر چه امروز هست آرایش | وانکه فردات باشد آلایش

نیست آلوده کز گنه خیزد | آن کز اندوه آه واه خیزد

زن کند بهر سیمهای پاک | موی ابرو و موی رخ چالاک

دل بدینجا غریب و نادانست | تا به بند چهار ارکانست

خرد اینجا تهی کند جعبه | کتحری بدانست در کعبه

پیش کعبه نگر که بلهوسی | بشنو و علم سمت قبله بسی

هر که در کعبه با تحری مرد | زیره زی سوی کرمان برد

در سه زندان غل و حقد و حسد | ق | عقل را البته به بند جسد

پنج حس کز چهار ارکانند — پنج خازن این سه زندانند
دل که شد محرم خزانهٔ راز — چکند تنگ منهی و غمّاز
بی‌زبانان زبان او گویند — بی‌نشانان نشان او جویند
هرچه جز دوست آتش اندر زن — آنکه از آب عشق سر بزن
که نه یار ندو یار می‌بینی — همه زنهارخوار می‌بینی
گلبن باغ خویشتن بینان — شده چون دلم دلم بد نبیان
نیک معلوم کن که در محشر — ق — نشود هیچ حال خلق دگر
پیشش آید هر آنچه بگزیند — آنچه زینجا برد همان بیند

فرغ الله تعالی من الخلق والخُلق والرّزق والاجل

هرچه آن کدخدای دکان‌دار — سوی خانه فرستد از بازار
آنکه باشد بخانه در خویشش — در شبانگاه آورد پیشش
هرچه زینجا بری نگهدارند — در قیامت همانت پیش آرند
نیست آنجا تغیّر و تبدیل — نشود نیک بد بهیچ سبیل
هیچ آنجا بکس نخواهد داد — داد نی داد و آن دگر همه باد
خیز برخوان اگر نمیدانی — شرح این از کلام ربّانی

لن تجد سنتش ز تبدیلاً	لن تجد ملتش ز تحویلا
نیست بحکم قاطعش تبدیل	نیست بر امر جامعش تحویل
خیره و تردامنی ز خود کن دور	ورنه نبوی در آنجهان معذور
آتش اندر غم و زحیر زنی	گرکنون نفس را به تیر زنی

فی شرائط الصلوٰة الخمسة والمناجات والتضرع والخشوع والوقار والدعاء قال الله تعالی الذین یؤمنون بالغیب ویقیمون الصلوٰة و قال النبی ع عند نزعه الصلوٰة وما ملکت ایمانکم وقال علیه السلام من ترک الصلوٰة متعمداً فقد کفر والفرق بین الاسلام والکفر ترک الصلوٰة ـ وقال ایضاً احب الی من دنیاکم ثلثة الطیب والنساء وقرة عینی بالصلوٰة ـ

بنده تا از حدث برون ناید	پردهٔ عز نماز نگشاید
چون کلید نماز پاکی تست	قفل آن دان که عیب ناکی تست
پای کی برنهی بهام فلک	باده کی درکشی زجام ملک
کی تراحق بلطف برگیرد	تا نمازت بطوع بپذیرد

گر بما لش اندر آری... بهام فلک... الصلوٰة معراج المؤمن

تا تو چون خر درین سرای خراب	شکم از نان پرست و پشت از آب
تا بری چار و پنج و ششی	باده جز از خم هوس نچشی
چون دوم کرد امر یزدانت	چار تکبیر بر سه ارکانت
فوطه بافان عالم ازلت	بر تو خوانند نکته و غزلت
روی سلطان شرع کی بینی	گون در آب و در آسمان بینی
لقمه و خرقه هر دو باید پاک	ورنه گردی میان خاک هلاک
چونت نبود طعام و کسوت پاک	چه نمازت بود چه مشتی خاک
بر عونت سوی نماز میای	شرم دارد بترس تو ز خدای
سوی خود هر که نیست بار خدای	دهدش بد نماز بار خدای
سگ به دم جای خود برو بد باز	تو ز روبی برای جای نماز
از پی جاه خدمت یزدان	دار پاکیزه جای و جامه و جان
قبله جان ستانه صمد است	احد سینه کعبه احد است
در احد حمزه وار جان درباز	تا بیابی فره ز بانگ نماز
هر چه جز حق بسوز و غارت کن	هر چه جز دین از آن طهارت کن
ق با نیازت بلطف برگیرند	بی نیازت نماز نپذیرند

حمزه عم جناب ختمی مآب که علمدار و سالار لشکر اسلام بود و در جنگ احد از دست وحشی غلام سفیان صخر کشته شد و جگرش ... برید و بخورد

بی نیاز از غم نماز خوری | از جگر قلیهٔ پیاز خوری
باز اگر با نماز هست نیاز | برگرد دست لطف پرده راز
هر که در بارگاه لطف شتافت | دادنی داد و جستنی دریافت
ورنه ابلیس در درون نماز | گوش گیرد برونت آرد باز
تو لئیم آمدی نماز کریم | تو حدیث آمدی نماز قدیم
هفده رکعت نماز از دل و جان | ملک هژده هزار عالم دان
پس آن کاین حساب باریکست | زانکه هفده بهژده نزدیکست
حسد و خشم و بخل و شهوت و آز | بخدای ار گذاردت بنماز
هر که او هفده رکعه بگذارد | ملک هژده هزار او دارد
تا حسد را ز دل برون ننهی | از علفهای زشت او نرهی
چون نه بیند ز دین غنیمت تو | نکند هم نماز قیمت تو
قیمت تو عنان چو بر تابد | والله ار جبرئیل دریابد
گرچه پاکست هرچه بابت تست | همه در جنب حق جنابت تست
طالب او ز غسل برگیرد | کز جنب حق نماز نپذیرد
تا ترا غل و غش درون باشد | غسل ناکرده تو چون باشد

غسل ناکرده از صفات ذمیم / نپذیرد نماز ربّ عظیم

چون ترا از تو دل برانگیزد / پس نماز از نیاز برخیزد

اصل و فرع نماز غسل و وضوست / صحت داء معضل از داروست

تا بجاروب لا نروبی راه / کی شوی در سرای الا الله

ندهد سوی حق نماز جواز / چون طهارت نکرده به نیاز

زاری و بیخودی طهارت تست / کشتن نفس تو کفارت تست

چون بکشتی تو نفس را در راه / روی بنمود زود فضل اله

با نیاز آی تا بیابی بار / ورنه یابی سبک طلاق سه بار

کان نمازی که در حضور بود / از ثری آب روی دور بود

مرگ چون جان تو برانگیزد / از نیازت نماز برخیزد

تن چو در خاک رفت و جان بفلک / روح خود در نماز بین چو ملک

فی حضور القلب فی الصلوة

در احد میر حیدر کرار / یافت زخمی قوی در آن پیکار

ماند پیکان تیر در پایش / اقتضا کرد آن زمان رایش

که برون آرد از قدم پیکان / که نهان بود مر ورا در ران

زود مرد جرایحی چو بدید — گفت باید به تیغ باز برید

تا که پیکان مگر پدید آید — قفل آن زخم را کلید آید

هیچ طاقت نداشت با دم گاز — گفت بگذار تا بوقت نماز

چون شد اندر نماز حجامش — ببرید آن لطیف اندامش

تیغ شد پیکان ازو برون آورد — او شده بیخبر ز ناله و درد

چون برون آمد از نماز علی — آن مر او را خدای خوانده ولی

گفت کمتر شد آن الم چو نشست — ورچه جای نماز پر خون است

گفت با او جمال عصر حسین — آن بر اولاد مصطفی شده زین

گفت چون در نماز رفتی تو — بر ایزد فراز رفتی تو

کرد پیکان ز تو برون حجام — باز نا داده از نماز سلام

گفت حیدر بخالق الاکبر — که مرا زین الم نبود خبر

ای شده در نماز بس معروف — بعبادت بر کسان موصوف

اینچنین کن نماز و شرح بدان — ورنه برخیز و خیره ریش ملان

چون تو با صدق در نماز آئی — همه با کام خویش باز آئی

ور تو بی صدق صد سلام کنی — نیستی پخته کار خام کنی

یک سلام دو صد سلام ارزد / سجدهٔ صدق صد قیام ارزد
کان نمازی که عادتی باشد / خاک باشد که باد بر پاشد
جان گزارد نماز بار خدای / خشک جنبان بود همیشه گدای
گوید از روی جهل و نااهلی / چون پذیرد طریق بوجهلی ق
کاندرین ره نماز روحانی / آن به آید که خشک جنبانی
گرت باید که در کشتی ای مرد / خشک بگذارد گه دریا گرد
گرت ناید ز بحر در خوش آب / هم تو دانی که در نمانی ز آب
جنگ در راه حق زن ای سرهنگ / گرت نبود مراد نبود ننگ
مرد کز خاک و آب دارد عار / بهوا بر نشیند آتش وار
کلهٔ آسمان منه بر سر / تا بیابی ز جبرئیل افسر
تاج گردد ترا کلاه ملک / با نگونه شود کلاه فلک
بارگی را بساز آلت و زین / از پی بارگاه علیین
با دعا یارب آر بابت حق / تا قبولت کند اجابت حق
گه گه آئی ز بهر فرض نماز / از حقیقت جدا قرین مجاز
بی دعا و تضرع و زاری / یک دو رکعت بغفلت بگذاری

قلن

ظن چنان آیدت که هست نماز / بخدا ار دهندت ایچ جواز
با رعونت شوی بنزد خدا / از تو کی بشنود خدای دعا
بی تو باشد بپاک برگیرد / کز تو آلوده گشت نپذیرد
نامهٔ کز زبان در درود / آن رسول از جهان مردرود
چون ز نزد نیاز باشد پیک / از تو یارب بود ز ولبیک
همچو خواجه که در خرام شود / ق به بر بنده و غلام شود
بار منت همی نهی بروی / که منم دوست تو که عزّ علی
دوست دانی نه بنده مر خود را / این بود رسم مرد بخرد را
اینچنین طاعت ای پسر آن به / که نیاری برش برو مشته
بی هدی آدمی کم از دده است / هر که او بی هدی است بیهده است
تو به زین طاعت توای نادان / خویشتن را دگر تو بنده مخوان
گر ترا در زمانه بودی عون / کم نبودی بنفط از فرعون
که دی از غایت پریشانی / در کمال غرور و نادانی
چون سر بندگی و عجز نداشت / پرده از روی کار خود برداشت
گفت من برتر از خدایانم / در جهان از بلند رایانم

همه را این غرور و نخوت هست | لفظ فرعون بهر حلیت هست
لیکن از بیم سر نیارد گفت | دارد آن راز خویشتن بنهفت

فی التقصیر فی الصلوة والتمثیل فی قصة ابو شعیب الابی

بو شعیب الابی امامی بود | که ورا هر کسی همی بستود
قائم اللیل و صائم الدهری | یافت از زهد در زمان بهری
برده از شهر صومعه بر کوه | جسته بیرون ز زحمت و اندوه
زنی از اتفاق رغبت کرد | گفت شیخا بود ترا زن در خورد
گر بخواهی ترا حلال شوم | بقناعت ترا عیال شوم
بقناعت زیم بکم راضی | نکنم یاد نعمت ماضی
گفت شیخ ار درست بپسندم | گر قناعت کنی تو خرسندم
بود این زن عفیفه جوهره نام | یافت از حسن زیب بهره تمام
با عفاف و کفاف و خلق حسان | غایت حسن و آیت احسان
شهر بگذاشت عزم صومعه کرد | قانع از حکم چرخ گرد اگرد
بوریا پاره فگنده بدید | جوهره بوریا سبک برچید
مر ورا بو شعیب زاهد گفت | کای شده مر مرا گرامی جفت

عفاف عفت و کفاف
اندازه و قدر و اینجا مراد
از یا سلیقه

از برای چه برگرفتی فرش | که بود خاک تیره موضع کفش

گفت بهر صلاح برچیدم | که من این معنی از تو بشنیدم

که بود بهترین هر طاعت | که نباشد حجابش آن ساعت

جبهت بنده را ز عین تراب | بوریا بود در میانه حجاب

بود هر شب دو قرص راتب او | بوظیفهٔ معاتب او

به دو قرص جوین که افطار | بود قانع همیشه آن دیندار

بوشعیب از قیام شب رنجور | گشت رنجور و بودی معذور

آن شب از ضعف روزه آن سره مرد | فرض و سنت نماز قاعد کرد

زن یکی قرص پیش شیخ نهاد | قطرهٔ سرکه داد و بیش نداد

شیخ گفت ای زن این وظیفهٔ من | بیش ازین بت اکم چرا شد زن

گفت زیرا نماز قاعد را | مزد یک نیمه است عابد را

تو نماز از نشسته کردستی | نیمه از وظیفه خوردستی

بیش یک نیمه از وظیفه مخواه | از من ای شیخ گردت آگاه

که نماز نشسته را نیمی | مزد استاده است تقسیمی

چون تو نیمی عباده بگذاری | جمله را مزد جستم چون داری

جمله بگذار و جمله مزد بخواه — ورنه این طاعتست عین گناه
ای تو در راه صدق کم ززنی — بازبیستر ز هیچو خویشتنی
مرترا زین نماز نه از سر دل — نیست جان کندنی مگر حاصل
طاعتی کان ز دل ندارد روح — کس ندارد وجود آن مفتوح
زانکه در اصل خود نباید نغز — بر سر کاسه استخوان بی مغز
هر نمازی که با خلل باشد — دانکه در حشر بی محل باشد
از خشوع دلست مغز نماز — ورنباشد خشوع نیست جواز
آنکه در بند روزه ماند و نماز — بر در جانش ماند قفل نیاز
زان درین عالم فریب و هوس — ق — واندرین صد هزار ساله قفس
دست موزت کلاه چه آید — که سرت بر تر از کله آید
هرکرا در نماز عده نکوست — غار مغرب سرای سجده اوست
رو قضا کن نماز بی دم از — که نمازت تبه شد از نم آز
شد ز ننگ نماز و روزه تو — کفش پای تو دست موزه تو
مرد باید که در نماز آید — خسته با درد و با نیاز آید
ورنباشد خشوع و دمسازی — دیو با سبلتش کند بازی

لحن خوش دار چون به کوه آیی　　کوه را بانگ خر چه فرمایی

کرده در ره دعا بر پای　　صدهزاران عوان صوت ربای

لاجرم حرف آن ز کوه مجاز　　چون صدا هم برمت آید باز

فی الحمد والثناء

در دهان هر زبان که گویا شد　　از ثنایت چو مشک بویا شد

ق　دل وجان را ببعد وقربت تو　　هست در امر و در مشیت تو

دولت سرمدی و نحس ردی　　ملک بی ملک وعزت ابدی

بندگانت بروز و شب پویان　　همه از تو ترا شده جویان

ق　دولت و ملک وعز هر دو جهان　　پیش عاقل آشکار ونهان

هست معلوم بی هوا و هوس　　کانهمه هیچ نیست بی تو و بس

عدمت چون وجود آسان است　　هرچه تو خواستی همه آنست

در ثنائی تو هر که گریزتر　　گرچه قادرتر است عاجزتر

نیست در امر تو کن فیکون　　زهره کس را که این چه یا آن چون

بنده را در ره معاش ومعاد　　نیست کس ناصر از صلاح و فساد

روزی آخر ز خلق سیر شوی　　لیک دوری هنوز دیر شوی

انگه اگه شوی ز نرخ پیاز	کز نیابی براه راست جواز
مرد ایمان همیشه در کار است	زانکه ایمان نماز بیمار است
تا نداری سر سر اندازی	تو چه دانی که چیست جانبازی
چون سر انداز وصف جود شدی	بر در رزم در سجود شدی
کعبهٔ دل بحق شده مقصور	همت سگ بر استخوان مقصور
پیش شرعت ز شعر جستن به	بیت را همچو بت شکستن به
شرع ز اشعار سخت بیگانه است	گرچه با او کنون هم از خانه است
هرچه مارا مباح محظور است	هر کسی کو ازین و آن دور است
فرق حظر و اباحت او داند	کانچه راحت جراحت او داند
دل و همت مده بصحبت خلق	ببر از خلق تا نبرد حلق
نیکوئی با عدوت از خرد است	که فلک نام تو ز نیک و بد است

فی الافتقار والتحیر

مستمع نغمهٔ نیاز از دل	مطلع بر طلوع راز از دل
چون در دل نیاز بگشاید	آنچه خواهد به پیش باز آید
یار زنش راز شه ره اقبال	کرده لبیک دوست استقبال

یا ربی از تو زود و صد لبیک — یک سلام از تو زو هزار علیک

سایه بانی است عقل بر در او — خیل تاشی است جان ز لشکر او

از بد و نیک خلق پیوسته — رحمت و نعمتش نه بگسسته

درگهش را نیاز پیرایه — تو نیاز آر سود و سرمایه

در ز پرده غم دراز ترا — بی نیازی او نیاز ترا

دوست بودش بلال بر درگاه — ق — پوست بر تن چو زلف یار سیاه

جامهٔ ظاهرش ز بهر دلال — گشت بر روی حور مشکین خال

از پی تازگی ز دشمن دوست — در دو عالم بدل کندهٔ پوست

از پی دین و ملک پروردن — نکند هیچ سر برون کردن

ای صف آرای جمع درویشان — وی نگهدار درد دل ریشان

آنکه شد چون بهی بهش گرداز — وانکه شد چون کمان زهش گرداز

نیک درمانده ام بدست نیاز — کارم ای کارساز خلق بساز

متفرد بحظهٔ ملکوت — متوحد بعزت جبروت

آیت علم را بدایت نیست — غایت شوق را نهایت نیست

تو ندانی ز حال عالم راز — از بلا عافیت ندانی باز

تو حقیقت نه مرد این راهي		طفل راهي زره نه آگاهي
کودکي رو بگرد بازي گرد		به بر کبر و بی نیازي گرد
پس بود کبر و ناز یار ترا		با خدا ای پسر چه کار ترا
چکني جنّت و نعیم ابد		کرده عقبی ز بهر دنیا رد
او ز تو خسته تو مید اند	ف	چون تویي را بخود همي خواند
میکند عرضه بر تو حور و قصور		تو بدنیا و زینتش مغرور

في تاديب صبيان المكتب وصفة الجنة والنار

از پی راه حق کم از کودک	تو ان بود ای کم از یک دیک
گر در آموختن کند تقصیر	هرچه خواهد زو می سبک بپذیر
بتلطف بدار و بنوازش	خیره در انتظار مگدازش
در کنارش نه آن زمان کاکا	تا شود راضي و مکنش جفا
ور نخواند بخواه زود دوال	گوشهایش بگیر و نیک بمال
به معلم نمای تهدیدش	تا بود گوشمال تاکیدش
بند و حبسش کند بخانه موش	سیر موشان کند فشرده گوش
در ره آخرت ز بهر شود	کمتر از کودکی نباید بود

خلد کاکا رُست هین شتاب | هر دو رکعت بهشت را دریاب
ورنه شد موشخانه دوزخ تو | در ره آن سرای برزخ تو
رو بکتاب انبیا یکچند | برخود این جهل و این ستم مپسند
لوحی از شرع انبیا برخوان | چون ندانی برو بخوان و بدان
تا مگر یار انبیا گردی | زین جهالت مگر جدا گردی
در جهان خراب پر ز ضرر | از جهالت مدان تو هیچ بتر

فی الانبساط والتضرع الی الله تعالی

ای روان همه تنومندان | آرزو بخش آرزومندان
تو کنی فعل من نکو در من | مهربانتر ز من توئی بر من
رحمتت را کرانه پیدا نیست | نعمتت را میانه پیدا نیست
آنچه بدهی به بنده دینی ده | با رضای خودش قرینی ده
دلم از یاد قدس پر خوش کن | تب خاک و باد دم آتش کن
از تو بخشودنست و بخشیدن | وز من افتادنست و بخشیدن
از تو دانم یقین که مستورم | پرده پوشیت کرده مغرورم
من نیم هوشیار مستم گیر | من ببخشیده ام تو دستم گیر

عالی سلمه

رانده سابقت ندانم چیست / خوانده خاتمت ندانم کیست

عاجزم من ز خشم و خشنودیت / نکند نیز لابه ام سودیت

دل گمراه گشت انابت جوی / مردم دیده شد جنابت شوی

ق دل گمراه را رهی بنمای / مردم دیده را دری بگشای

که نتازد ز کارسازی تو / که نترسد ز بی نیازی تو

ای برحمت شبان این رمه تو / چه حدیث است اینهمه همه تو

ای یکی خدمت سیئات را / گرگ دیو سفت نگارخانت را

تو ببخشای بر گل و دل ما / که بکاهد غم دل از گل ما

تو نوازم که دیگران زفت اند / تو پذیرم که دیگران گفت اند

حکیم با جز از تو همنفسی / مرده ایشان مرا تو یار بسی

ق حکیم نعمت توی و دوی / چون یقین شد که من منم تو توی

حکیم با تف تو دود همه / چون تو هستی مباد بود همه

با دلفای تست بود جهان / ای زیان تو به که سود جهان

من ندانم که آن چه کس باشد / کز تو او را الخبیره بس باشد

کس بود زنده بی عنایت تو / یا توان زیست بی رعایت تو

آنکه با تست سوزکی دارد — وانکه بی تست روزکی دارد
آنچه گفتی مخور بخوردم من — آنچه گفتی مکن بکردم من
با تو باشم درست شش دانگم — بی تو باشم ز آسیا بانگم
از پی مرگ در زحیرم من — جان من باش تا نه میرم من
چه فرستی حدیث و تیغ بمن — من کیم از نوای دریغ بمن

مولانا علامی ... علمه الله تعالی

با قبول تو ای زعلت پاک — چه بود خوب و زشت مشتی خاک
خاک را خود محل آن باشد — کز ثنای تو اثر زبان باشد
عز تو ذل خاک را برداشت — خاک را تا بعرش سر افراشت
گر ندادی کلام دستوری — که بر دنامت از سر دوری
خلق را هیچ زهره آن بودی — که ترا بر مجاز بستودی

چه گشاید ز عقل و مستیِ ما	که نه ما و نه بود هستیِ ما
بخودی مان مکن از بدیها پاک	به نجاتی امان دهیم ز هلاک
پیش حکمت خود ار خرد باشم	من که باشم که نیک و بد باشم
بد ما نیک شد چو بد رفتی	بد شود نیک ما چو بگرفتی
بد و نیکم همه توی یارب	وز تو خود بد نیاید اینت عجب

[illegible]

آن کسی بد کند که بدکارست	از تو نیکی همه سزاوارست
نیک خواهی به بندگان یکسر	بندگان را خود از تو نیست خبر

اندرین پرده هوا و هوس
جهل ما عذرخواه علم تو بس

[illegible]

گرسنگی کرده ایم اندر کار ... تو نه سیری گرفته بگذار

بردر فضل حضرت جودت ... ق ... بهر انجاز لطف موعودت

آنچه نسبت بتست توفیراست ... آنچه از فعل ماست تقصیراست

فی کرمه وفضله و برهانه

ای خداوند قایم قدوس ... ملک تو ناممّاس ونامحسوس

از تو چیریم بی تو چیر نه ایم ... بتو سیریم واز تو سیر نه ایم

سوی ما گرچه هیچکس کس نیست ... کرم تو نوید گر بس نیست

دین ما داده یقین ما ده ... گرچه این هست بیش ازین ما ده

گرچه بر نطع نفس شه ماتیم ... تشنهٔ وادی سماواتیم

کسی از بد همی نداند به — آنچه دانی که آن بهست آن ده

ای مراد امل نگاران تو — وی امید امیدواران تو

ای نهان دان آشکارا بین — تو رسانی امید ما بیقین

همه امید من برحمت تست — جان و روزی همه ز نعمت تست

جگر تشنه مان ز کوثر دین — شربتی بخش پر ز نور یقین

نیست تردامنی و ترهریی — جز توام سوی تو وکیل دری

هرچه بر من قضای تو بنوشت — همه نیکو بود نباشد زشت

رستم از هرچه هست جمله گزیر — ناگزیرم توئی مرا بپذیر

بلبل عشق را ز گلبن جست — در ترنم نوای آی همه تست

باز ناز من از طریق نیاز — بر سر صدره میکند پرواز

ملکها راند هرکه سوی تو راند — باز در ماند هرکه زین درماند

که رساند بمن سخن جز تو — که رهاند مرا ز من جز تو

بخری

[illegible]

نحزی تو بی و زنگ دیدهٔ تو	زین همه وارهانم ای همه تو
عجز و بیچارگی و ضعف و خری	نحزی سستی و خری و تری
رنج بر درگهٔ تو آسانیست	بی زبانی همه زباندانیست
همه را کُش پس از برای همه	پس قبولِ تو خونبهای همه
از تو برتافتن عنانِ امل	چیست جز آیه و نشان زلل

[illegible]

صورتِ قهر در دلش روید	هر که جز مهر حضرتت جوید
سیرتِ ما ز صورتِ اشرار	وارهان ای مهیمنِ اسرار

فی التّوبة والانابة

ای جهان آفرین جان آرای	وی خرد را بصدق راهنمای

[illegible]

در بهشتِ فلک همه خامان	در بهشتِ تو دوزخ آشامان
بر درت خوب و زشت را چکنیم	چون تو هستی بهشت را چکنیم
که نماید در آئینه تر و دیر	غرضِ نکتهٔ علیم و قدیر

[illegible] از نه تو در بهشت فلک اضافت [illegible] غرض نکتهٔ علیم و قدیر افادهٔ اعتباری و تعین [illegible] بمقتضای تخصیص [illegible] معنوی و لفظی در معانی اسما و خواص آن [illegible] مختلفه نهاده اند و این از عالم [illegible]

[illegible] از ساقی آن واقع شده [illegible] چون تو هستی و باقی را [illegible] از نقش خلد و نعیم [illegible] و در آنجا [illegible] خوب و زشت [illegible]

۴ [illegible] بهشت فلک [illegible] نفس [illegible]

[illegible]

[illegible]

خون دل چون جگر کند سوراخ	چه جهنم چه جمرهٔ لمّاخ
دوزخ از بیم او بهشت شود	خاک بی کالبد چه خشت شود
خنده گرید عاشقان از تو	گریه خندد عارفان از تو

[illegible]

در جحیم تو جنت آرامان	بی تو راضی بحور عین عامان
گر بدوزخ فرستی از در خویش	میروم بی بهای بر سر خویش
وانکه امر ترا اخلاف آرد	دل خود از غلطش خلاف آرد

[illegible]

[illegible]

همه را گاه و کار بار از تو	یار مارست و ماریار از تو
نه به لا یأمن از تو سیر شوم	نه به لا تقنطوا دلیر شوم

[illegible]

گر کنی زهر باره وانم جفت	از شکر تلخ تر نیارم گفت
ایمن از مکر تو کسی باشد	که فرومایه خسی باشد

[illegible]

ایمن

ایمن و مکر تو هر دو یکسانست — عاقل از مکر تو هراسانست

ایمن از مکر تو نشاید بود — طاعت و معصیت ندارد سود

ایمن آنکس بود که وی آگاه — بنود از مکر تو بفعل گناه

فی الاخلاص والمخلصون علی خطر عظیم

چون تن زرگاه تست گو می‌ل — خواب از زیر پای خیل خیال

همچو شمع آنکه را نماند منی — در تو خندد چو گردنش بزنی

با تو با عقل و جاه و زر چکنم — دین و دنیا تویی دگر چکنم

تو مرا دل ده و دلیری بین — روبه خویش خوان و شیری بین

گر ز تیر تو پُر کنم ترکش ‌ ‌ ‌ ‌ کمر کوه قاف گیرم و کش

یار آنی که بخرد نبود ‌ ‌ ‌ ‌ وان آنی که آن خود نبود

هیچ خود بین خدای بین نشود ‌ ‌ ‌ ‌ مرد خود دیده مرد دین نشود

گر تو مرد شریعت و دینی ‌ ‌ ‌ ‌ یک زمان دور شو ز خود بینی

ای خداوند کردگار غفور ‌ ‌ ‌ ‌ بنده را از درت مگردان دور

تشنهٔ خویش کن بسیر خوابم ‌ ‌ ‌ ‌ تشنهٔ خویش کن مده آبم

دل ازین و ازان چه باید جست ‌ ‌ ‌ ‌ درد خود رهنمای مقصد تست

[illegible]

عمر ضایع همی کنی در کار	ق	همچو خر پیش سبزه بی افسار
گرد هر شهر هرزه میگردی		خر دران ره طلب که گم کردی
خر اگر در عراق دزد دیدند		پس ترا چون به نزد دوری دیدند
پل بود پیش تا نگردی گل		چون شدی گل ترا چه بجز چه پل

[illegible]

اندرین ره زاد و دانش خویش
بارسا ز هیچ پل مندیش

ق

قصد کشتی مکن که پر خطر است
مرد کشتی ز بحر بی خبر است

گرچه نوخیزه و نوگرفت بود
بط کشتی طلب شگفت بود

بچه بط اگرچه دینه بود
آب دریاش تا بسینه بود

تو چو بط باش و دنیی آب ردان
ایمن از قعر بحر بی پایان

بچه بط میان بحر عمان
خربطی باز گشته کشتیبان

یارب این خربطان عالم را
گم کن از بهر عز آدم را

ق

قدم از در ره قدم داری
قلزمی را ز دست نگذاری

قدمی را که با قدم نقل است	سطح بیرونی و محیط کل است

فی قضایه و قدره و صنعه

داده از عقل تو تمنی را	امر دین را و عقل دنیی را
آنچه زاید ز عالم از امر است	وانچه گوید نبی هم از امر است
کفر و دین خوب زشت و کهنه و نو	یرجع الامر کله زی او
هرچه در زیر امر جبار اند	همه بر وفق امر بر کار اند
همه مقهور و قدرتش قاهر	صنع او بر ظهورشان ظاهر
همه موقوف قدرت و علمش	همه مسبوق سابق علمش
آنکه عامی و آنکه از علماست	ق آنکه محکوم و آنکه از حکماست
همه را بازگشت حضرت اوست	هر کرا منتهی است منت اوست
عقل را نقل کرده اسبابش	نفس را پی بریده انسابش

نسبت نفس سوی عالم جان | همچو گورست و گوهر عمان

گور را گوهری نمود کسی | زین هوس پیشه مرد بلهوسی

که ازین مهره چند میخواهی | گفت یک گرده و دو تا ماهی

نشناسد کسی چه داری خشم | لعل و گوهر مگر بگوهر چشم

پس چو این گوهرم نداد خدای | آن گهر را ببر تو تاز مخای

گر نخواهی که بر تو خندد خر | نزد گوهرشناس بر گوهر

دست گوهرشناس به داند | چون کف پای بر صدف راند

نیک دانی که در فضای ازل | دست صنع خدای عز و جل

کرده امر خدای در هر فن | قوتی را بفعل آبستن

تا چو راه مشیمه بگشایند | ق زانچه گشتند حامل آن زایند

آنکه او را عدم برد فرمان | کی وجود آرد اندر عصیان

کرده یک امر جمله را بیدار | همه گان آمدند در پرگار

هرچه استاد بر نوشت و براند | طفل در مکتب آن تواند خواند

گر نوشت ابجدی ز دفتر خویش | نتواند کزو کشد سر خویش

[illegible]

١ عقل شد خامه نفس شد دفتر | مایه صورت پذیر و جسم صور

٢ عشق را گفت جز ز من مهراس | عقل را گفت خویشتن بشناس

٣ عقل دایم رعیت عشق است | جان سپاری حمیت عشق است

٤ عشق را گفت پادشاهی کن | طبع (نفس) را گفت کدخدایی کن

٥ از عنا طعمه ساز ارکان را | پس بکف کن تو آب حیوان را

[illegible]

مولانا علائی سلمه الله تعالی

[illegible]

[illegible]

تا جُزو ونطق مایه سازد	ق	دُرِّ رهِ رُوحِ قُدس دربازد
رُوحِ قُدسی بنفس باز شود		نفس چون عقل پاکباز شود
همچنین است از بدایتِ جان		روشِ اوست تا نهایتِ جان

[illegible]

آنکه مختار زیر پردهٔ اوست		وانکه مجبور بنده کردهٔ اوست

[illegible]

[illegible]

همه از امر اوست زیر و زبر	غافلند آدمی ز خیر و ز شر
هرچه بودست و هرچه خواهد بود	آن تواند کرد کو فرسود

[illegible]

فی الشوق

مولانا علا... سلّمه الله تعالی

از پس این براق شوق بود ‌‌ ‌ بدل و جان وعقل ذوق بود
آفرینش چو گشت زندانش ‌ ‌ پس خلاصی طلب کند جانش
آتشیش از درون بر افروزند ‌ ‌ که ازو جان وعقل ودین سوزند
تا که جویای عشق خود بین است ‌ ‌ بوته توبه از پی این است
هرکرا کوی عشق او تازه است ‌ ‌ توبه او کلید دروازه است

ق

شوق با یار خود سرور بود ‌ ‌ یار جو از خدای دور بود
ذوق ذوقت بآتش اندازد ‌ ‌ شوق شوقت چو حور بنوازد
چون برون رفت جان ز دروازه ‌ ‌ دل کهنه ازو شود تازه
صورت از بند طبع باز رهد ‌ ‌ دل ودیعت بروح باز دهد
افتد از سیر جان بندازه ‌ ‌ از زمین تا بعرش آوازه

ق

گرد کز باد شوق درد بود — برزن ار برگرد چو مرد بود

۲ هرچه در راه فتنه انگیزد — همراهش از پیش راه برخیزد

۳ از پی پای تا به بشکوه — یشم رنگین شود به پیشش کوه

۴ آتش او ز بهر بالا را — ببرد آب روی دریا را

۵ چون مر او را ز دو برانگیزند — اختران پیش او فرو ریزند

۶ دیدهٔ او چو نور ره بیند — شمس در جنب او سیه بیند

۷ بد و نیک اندران جهان نبود — خاک و خورشید و اختران نبود

۸ آسمان دگرش گردانند — بر زمین دگرش بنشانند

۹ هر زمان شود از پی تگ و پوی — جبرئیلش آب حیوان روی

۱۰ خرد از نعرهٔ دلش کالیو (دیوانه) — هیزم برق نعل اسپش دیو

۱۱ آدمی سوزگشته از پی راه — مالک درد او به آتش آه

۱۲ سر آهنش نداند ایچ صبور — پی او در نیابد ایچ غیور

۱۳ نعل اسپش چو گرد بند ازد — جبرئیلش حنوط جان سازد

۴ که خط عاشق نا نشکیبا سر ادراتن پرورصایه در نیابد و این پی قدمی باشد که ۱۲ نعلش را غیور ظاهر در نیابد ۱۳ پس خاکیکه از سم براق شوق خیزد مشام جان را شده حنوط با آنا جان جبرئیل را و مشام جبرئیل را حنوط بالفتح عطریات مرکب که از برای میت سازند پس منزلت گرد سالک آن باشد که احیاء جان جبرئیل کند و این عدد علو درجات سالک زبده ۱۵

او روان گشته سوی عالم نیست	باد فریاد کن که یکدم بایست
مصطفی ایستاده بر ره او	از ره لطف ربّ سلّم گوی
اندر آویزد از پی اشراف	از درونش تر از دوی انصاف
آب در راه او خلیل زند	مقرعه اش جان جبرئیل زند
همه را باز خود رساند بخود	کایچ یک را از و نیامد بد
همه هستند و از همه همه دور	در نبی خوانده تفسیر امور
ز بد و نیک و قوة و حول است	امر او ما یبدّل القول است

ه حجب و وسائط از توفیقات او تعالی شانه مرتفع سازند مشاهده این معنی دست دهد پس خلق موجودات اگرچه هستی امکانی دارند امّا از حق دور ند و بازگشت همه بدوست و وجود حقیقی عارض و در خارج وجود ایشان پیدا امّا همه که عبارت از تکثر و تعدد است از همه که حق است دور باشد بدین رو که از وحدت ناشی اند و مرجع و مسیر ایشان از بن است که وحدت واقع گشت ه گرچه خود دیم نسبتی است بر ذرّه ذره آفتاب تا بانیم ه ما یبدّل القول اشارتست تا ما یبدّل القول لدیّ و ما انا بظلّام للعبید تا فیه است معنی آن باشد که از وعد و وعید و تخویف و تبشیر آنچه فرموده ایم بر وفق مصلحت است و همه حق است چرا که ما ستمگار نیستیم بر بندگان خود پس در صورتیکه در میان لفظ نیک و قوت واو عاطفه نباشد و نیک موصوف خوانده آید که بد و نیک را که بحق عزّ و جلّ اسناد نمایند حول و قوة حق باشد که هم مصدر افعال حمیده گشت و هم مظهر اطوار ذمیمه نه آنکه بعبد منسوب است بلکه از حول و قوة اوست امّا این عقیده معتزله باشد و اگر نیک را باضافت خوانیم معنی آن است که این حول و قوة از اختیار جزئیت که آن حول و قوة ماست اگر از حق عطا شده امّا سر عنان بکف ما هم داده اند من حیث الجزئیت و این ادبست و این طریقست و این شریعت که خلاف آن را

باشند و هم تازه ازین رو فرموده که کمالات آدم از قدرت و نوی محتاج بشرح نیست و تعیین است آدم کرسینهٔ او حامل

امر او را تغیّری نبود / خلق را جز تحیّری نبود
بغض و حقد از صفات او دور است / غضب آنرا بود که مقدور است
اوست قادر بهر چه خواهد خواست / هرچه خواهد کند که حکم او راست

فی صفات مذمومة انها لیست فی صفات الله تعالی

در حق حق غضب روا نبود / زانکه صاحب غضب خدا نبود
غضب و حقد هر دو مجبوراند / وین صفت هر دو از خدا دوراند
غضب و خشم و حرص و حقد و حسد / نیست اندر صفات فرد احد
همه رحمت بود ز خالق باز / هست بر بندگان خود ستار
شید هد مر ترا ز رحمت پند / بجودت میکشد بلطف کمند
گر نیائی بخواندت سوی خویش / تا بلطف بهشت آرد پیش
زانکه هستی بدین سرای دریغ / تو گرفته ز جهل راه گریغ
در توحید را توئی چو صدف / آدم تازه را شدی تو خلف
گر کنی ضایع آن در توحید / شوی از مفلسی زمایه فرید

ور تو آن دُرّ را نگهداری	سیزده هفت و چهار بگزاری
به سرور آید ای پسر ازان	نرسد مر ترا ز خلق زیان
در زمانه تو سرفراز شوی	در فضای ازل چو باز شوی
دست شاهان ترا شود منزل	هر دو پایت بر آید از بُن گل
بی ریاضت نیافت کس مقصود	تا نسوزی ترا چه بید و چه عود

في الذي هو يطعمني ويسقين ـ

باز را چون ز بیشه صید کنند	گردنِ هر دو پاش قید کنند
هر دو چشمش به سگ فرو دوزند	صید کردن ورا بیاموزند
خو ز اغیار و عاده باز کند	چشم ازان دیگران فراز کند
اندکی طعمه را شود راضی	یاد نارد ز طعمهٔ ماضی
بازدارش ز خود پیاده کند	گوشهٔ چشم او گشاده کند
تا همه بازدار را بیند	خلق بر بازدار نگزیند
زو ستاند همه طعام و شراب	نشود بی او یکزمان در خواب
بعد ازان بر گشایدش یک چشم	بر رضا بنگرد درونه بخشم
از سر رسم و عاده برخیزد	با دگر کس بطبع نامیزد

بزم و دست ملوک را شاید	صیدگه را بدو بیار آید
چون ریاضت نیافت وحشی ماند	هر که دیدش ز پیش خویش براند
دیگران غافلند تو هش دار	واندرین ره زبان خامش دار
شرط آن کو همه طعام و شراب	از مسبب ستد نه از اسباب
زور ریاضت کش ارت باید ناز	ورنه راه جحیم رامی ساز

فی العوام اولئک کالانعام بل هم اضل

کره که شد سه ساله تمام	رائضش درکشد بزین و لگام
مرورا در هنر بفرهنجد	توسنی از تنش بیاهنجد
کره را بر لگام رام کند	نام او اسب خوش لگام کند
بارگیر ملوک را شاید	به زر و زیورش بیاراید
چون ندید این ریاضت درخور ق	باشد آن کره از خری کمتر
بابت بار آسیا باشد	دائم از بار در عنا باشد
گاه بار جهود و گه ترسا	میکشد در عنا و رنج و بلا
آدمی نیز کش ریاضت نیست	پیش دانا ورا افاضت نیست
علف دوزخ است و ترسان است	با حجر در جحیم یکسان است

مرورا هست جای خوف و هراس	خوانده در محکمش و قود الناس
نفس فرمان پذیر فرمان ده ق	عقل قرآن شناس ایمان ده
جزو جان و صورت مطلق	همه از امروان و امر از حق
نور خورشید چون بر آب آید ق	آب زارام در شتاب آید
عکس خور زآب بر جدار شود	سقف از نقش او نگار شود
آن هم از عکس آفتاب شمار	آن ده هم عکس آب بر دیوار
جان نرود ز بیم مهجوری	خاک درگاه جز بدستوری
آن اوید در مکان زمان	از کن امر تا دریچه کان

در آب تماشاگرست بر در و دیوار افتد و ظاهر نماید که گویی نور آب از میان برخاسته و نقش سقف و نگار خانه را بیاراسته و عکس آفتاب اینجا امر حق است و آن نقش که تو در چشم ظاهر عکس آب بر دیوار پنداری نفس و جزو جان و صورت مطلق است و این در اصل زیر فرمانند و فرمان همان انعکاس آفتابست که تو اول در آب دیده و اکنون بر سقف و دیوار می پنداری ه میفرماید که جان از بیمی که دارد و آن بیم دوری اعتبار نیست خاک درگاه جز با مر و رخصت رفتن نتواند ه مراد از کن امر است و مراد از کان موجد و ممکن که نسبت آن بماضی کرده شود و مراد از مکان زمین است و مراد از زمان ادوار افلاک و اعصار است پس معنی آن باشد که خود لفظ امر و ما ظهر من النتایج بها فی الناسوت و الملکوت یطیعون لله تعالی شانه و المراد به ذات بحت والذات عین الحقیقت و الحقیقت تعتبر بها بالاصل ۱۲ علامی سلمه

۱۵۱

گفته از بهر خدمت درگاه | امر با عقلها اطیعوا الله
نفس رو بنده تا گوینده | همه چون بنده اند جو بنده
سوی آن کوه دین زشت و نکوست | که ز دین نقش بیند از خو بوست
گرچه بی اوست قصد و نیرو نه | کار دین بی تو نه و بی او نه
کار دین خود نه سرسری کاریست | دین حق را همیشه بازاریست
دین حق تاج و افسر مرداست | تاج نامرد را چه درخور داست
دین نگهدار تا بملک رسی | ورنه بی دین بد انکه هیچکسی
راه دین رو که راه دین چو روی | همچو شاخ از برهنگی نه توی
ای خوشا راه دین و امر خدای | از گل تیره رو بر آر دو پای
همه از کار کرد الله ست | نیکبخت آنکسی که آگاه است
در ره جبر و اختیار خدای | بی تو و با تو نیست کار خدای

ذکر کلام ملک العلام لتسهیل المرام قال الله تعالی قل لئن اجتمعت الانس و الجن علی ان یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله و لو کان بعضهم لبعض ظهیرا و قال النبی علیه الصلوة و السلام القرآن غنی

لا فقر بعده ولا غنى دونه وقال عليه السلام القرآن هو الدواء من كل داء الا الموت وقال ولله عزّ من قال لا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين وقال عليه السلام اصدق الحديث كتاب الله تعالى وقال امام احمد القرآن كلام الله غير مخلوق ومن قال مخلوق فهو كافر

سخنش را ز بس لطافت و ظرف	صدمت صوت نی و زحمت حرف

صفتش را حدوث کی گنجد	سخنش را حروف کی سنجد

صفتش

وهم حیران ز شکل و صورتهاش	عقل واله ز سر سورتهاش
مغز و نغز است حرف سورت او	دلبر و دلفریب صورت او
زد گرفته مقیم قوت و قوت	داده ملک و زاده ملکوت
سر او بهر حل مشکلها	روح جانها و راحت دلها
دل مجروح را شفا قرآن	درد دلسوز را دوا قرآن
تو کلام خدای را بی‌سنگ	گر نه طوطی و حمار و اشنگ
اصل ایمان و رکن تقوی را	کان یاقوت و گنج معنی را

۵ اشنگ ماچه خر و لاغ اینجا مراد از احمق است و احمق مراد اینجا از صورت پرست است که بسبب کلام خدا ... و در خواندنش جز حسن صوت و طلاقت لسان و تحسین اهل بزم کار ندارند مصر ۲ ای احکام قرآنی اصل ایمان است و تبعیت آن بی محبت و تکرار و بی ... که علت مومن بودن است و چون تبعیت ایمان است قبول ایمان بقرآن و احکام آن را عین تقوی باشد کان یاقوت و گنج معنی ای گنج اسرار است نه گنج سنگریزه ها

هست قانون حکمت حکما	هست معیار عادت علما

۵ حکما درینجا مراد از دانشوران اند که بشناسائی و مشعله داری عقل صواب گرا از قرآن اسرار ایمان یافته و بمعارف و حقایق آن حکمتهای معنیه عرفان اندوخته اند نه حکمای فلسفه و نه اهل دهر و نه صناعان خوب و آهن و نه حرفت کاران پیشه ور که خود را دانا و حکیم پندارند و نیخوان فرومایه ایشان را حکما دانند کما فی لوامع الاشراق من السیوطی چنانکه گفت که حکیم الهی تتمه در صفحه ۱۹۵

تتمهٔ شرح متعلق صفحهٔ ۱۵۳

شیخ شهاب الدین مقتول که تازه کنِ رسوم قدمای حکماست در تلویح فرماید که در خلسهٔ لطیفه که غیبت است در اصطلاح ایشان عقل عاشر ارسطالیس حکیم را دیدم و در تحقیق ادراک که از مسایل حکمی و غوامض اسرار حکمت است پرسیدم پس از جواب شروع در مدحت اوستاد افلاطون کرد و اطرائی عظیم بکار برد سوال کردم که در متاخرین بپایهٔ او کسی رسیده گفت نی و نه بجزوی از هفتاد هزار جزو کمالاتش بعد از آن فلاسفهٔ اسلامی را نام بردم التفاتی بهیچ یکی نه آورد تا به ذکر بعضی از ارباب کشف و شهود پرداختم مثل جنید و بایزید بسطامی و سهل تستری وغیرهم رحمهم الله تعالی پس فریاد برآورد و گفت اولئک هم الفلاسفة حقا عادت علما را معیار است قرآن معنی آنکه از سیرت ایشان خبر دهد چه اعمال باطنی ایشان را جلوه گاهی است اگر به ریا خیزند فراگوید از اسرار درونهای ایشان و اگر از روی نادیده حسب مدعای خود نکته از آن بسنبند ظاهر شود زشتی نفس و نهاد ایشان از لفظ و معنی قرآن و اگر بر راه حق رفته اند چون زر خالص عملهای ایشان برتابند ممم —

نزهتِ جانها ستایش اوست [۱]	سلوتِ عقلها نمایش اوست
آیتِ او شفای جانِ تقی [۲]	رایتش درد واندهانِ شقی
عقلِ کُل را فگنده در شِدّت [۳]	نفسِ کُل را نشانده در رِعدت
عقل و نفس از نهاد آن عاجز [۴]	فصحا از طریقِ آن عاجز

فی جلال القرآن

[۱] نزهت بضم پاکیزگی و تازگی و سلوت بفتح خورسندی و جمعیت آمی ظاهر قرآن از حسن نقوش و از حسن معنی آن آرامش عقل است که در قانون ظاهر عقل تهذیبی از و پذیرد اما نزهت جان ستایش قرآن است چه ستودگیهای قرآنی که مراد از رواز قرآن است تهذیب روح است و آرایندهٔ درون و نهاد

[۲] آیت و رایت جان تقی جان مومن پاک نهاد ستوده کردار آمی درد و جان

همچو جبریلیست با حجاب جلال — هم دلیلیست با نقاب دلال

سخن اوست واضح و واثق — حجت اوست لایح و لایق

در جهان را حروف او در جست — چرخ دین را بدایتش بر جست

روضهٔ انس عارفانست او — جنة الاعلی روانست او

ق

ای ترا از قرائت قرآن — از سر غفلت و ره عصیان

بر زبان از حروف ذوقی نه — در جنان از وقوف شوقی نه

از کمال جلالت و سلطان — هست قرآن بحجت و برهان

از درون شمع منهج اسلام — وز برون حارس عقیدهٔ عام

عاقلان را حلاوتی در جان
غافلان را تلاوتی بزبان

[illegible]

بر زبان طرف حرف و ذوقی — غافل از معنیش که از بی چه

دیده روح و حرف قرآن را — چشم جسم این و چشم جان آنرا ق

نعمت آن بهرهٔ جسم ز گوش — نعمت این بخورد روح ز هوش

بهر نامحرمان زبیش جمال — بسته از مشک پردهای جلال

پرده و پرده دار را از شاه — نبود دل بهیچ سان آگاه

داند آنکس که وی بصر دارد — پرده از شاه کی خبر دارد

نشد از دور طارم ازرق — عرق او شست و تازگیش خلق

نحو نقش و قرأت و تنوین — از زمین هست تا سر پروین

تو منو زار کفایت شب و روز — قشر اول خشیده از گوز ق

کاولین پوست زفت و تلخ بود | دومین چون زره سلخ بود
سومین آن حریر زرد تنک | چارمین مغز آب دار خنک
پنجمین منزلست خانهٔ تو | سنّتِ انبیا ستانهٔ تو
چون زپنجم روان بیارائی | پس به اوّل چرا فرود آئی
تو ز قرآن نقاب او دیدی | حرف او را حجاب او دیدی
پیش نااهل چهره نگشاد است | نقش او پیش او بر استاد است
گر ترا هیچ اهل آن دیدی | این نقابِ رقیق بدریدی
مر ترا روی خویش بنمودی | تا روانت بدو بیاسودی
دلِ مجروح را شفا زویست | جانِ محروم را دوا زویست
تن چه بیند طعم ثفلش از پی زیست | جان شناسد که طعم روغن چیست
حس چه بیند مگر که صورت نغز | مغز داند که چیست اندر مغز
صورت سوره‌ش همیخوانی | صفتِ سیر نقش نمیدانی
کم نه مهمان سرای عدن مدان | خوان قرآن به پیش قرآن خوان
حرف را زان نقاب خود کرده است | که ز نامحرمیت در پرده است
صورت از عین روح بیخبر است | تن دگر دان که روح خود دگر است

تو همان دیده ز صورت آن | کاهل صورت ز صورت سلطان

چه شماری حروف را قرآن | چه حدیث حدث کنی با آن

حرف با او اگرچه همخوابست | بیخبر همچو نقش گرمابه است

که نه بیند همچو بیداران | ذات او خفتگان و طراران

فی ذکر سر القرآن

چونکه باشد ز محرمان بنهفت | سر قرآن زبان نداند گفت

سر قرآن خدا نکو داند | زو شنو زانکه خود همو داند

کس نه بشناخت جز بدیده جان | حرف بیمای را ز قرآن خوان

من نگویم اگرچه عثمانی | که تو قرآن همی نکو دانی

ق ١٥٩

هست دنیا بسان تابستان / خلق در وی بسان سرمستان

در بیابانِ غفلت اند همه / مرگ همچون شبان و خلق رمه

واندرین بادیه هوا و هوان / ریگ گرمست همچو آب روان

هست قرآن چو آب سرد فرات / تو چو عاصی تشنه در عرصات

حرف و قرآن تو ظرف و آب شمر / آب میخور ز ظرف در منگر

کان و کین زان نمایدت اوطان / که تموزست مهر در سرطان

زان بماندت بها دبی روزه / کاب سردست و کوزه بیروزه

سرّ قرآنِ پاک با دلِ پاک / درد گوید بصوت اندهناک

عقل کی شرح و بسط او داند / ذوق او سرّ سرّ بگو داند

۱۶۰

گرچه نقش سخن نه از سخن است | بوی یوسف درون پیرهن است

بود در مصر مانده یوسف خوب | بو بکنعان رسید زی یعقوب

حرف قرآن ز معنی قرآن | همچنانست کز لباس تو جان

حرف را بر زبان توان راندن | جان قرآن بجان توان خواندن

صدف آمد حروف قرآن دُر | نشود مایل صدف دل حُر

حرف او گرچه خوب و منقوش است | کوه ازو همچو عهن منفوش است

از درون کن سماع موسیقار | نز برون شغل چو زیر موسیقار

جان چو آن خواند نغمه حرب کند | هر که بشنود خرقه ضرب کند

لفظ و آواز و حرف در آیات | چون نی و چوبک ز کاسهای نبات

پوست ار چه نه خوب نغز بود | پوست هم پرده دار مغز بود

حکمت از خبث تو سرد آید | نُبی از جهل تو برود آید

[illegible]

تا درین تربتی که ترتیب است | تا درین مرکزی که ترکیب است

تا درین عالمی که پر صید است | ق | تا درین مرکزی که پر کید است

بتبصر بدیدن بدل طوبی | بزبان حرف خوان بدل یعنی

بکن از بهر حرمت قرآن | عقل را پیش نطق او قربان

عقل نبود دلیل اسرارش | عقل عاجز شده است در کارش

تو کنون تا لحاظ و غمازی | نه سزاوار پرده رازی

تو نگشتی بسر او واقف | نرسیدی هنوز در موقف

تا هوا خواهی هوا داری | کودکی کن نه مرد این کاری

چون جهان هوا خر دگر گرفت | نیکی محض جای بد بگرفت

دیو نگر بخت هم بدو رخ آز | یافت انگشتری سلیمان باز

شد هزیمت ز سر او شیطان | چه عجب گر زمان شد از قرآن

[illegible]

ق ۱۹۲

باش کانگه که صبح دین بدمد — شب وهم و خیال و حس برمد

چون به بیند مر ترا بی عیب — روی پوشیدگان عالم غیب

مر ترا در سرای غیب آرند — پرده از پیش روی بردارند

سر قرآن ترا چو بنمایند — پرده های حروف بگشایند

خاکی اجزای خاک را بیند — پاک باید که پاک را بیند

در دماغی که دیو کبر دمید — فهم قرآن ازان دماغ رمید

صر بود همچو سنگ خشک خموش — سوی سر نبی نیارد گوش

ز استماع نبی نیابد گوش — وز پی سر سوره نارد هوش

هوش گر گوشمال حق یابد — سر قرآن ز سوره دریابد

فی ذکر اعجاز القرآن

ای ز دریا بکف آورده — وز نمک صورت صدف آورده

مغز در زان بدست ناوردی — که بگرد صدف همی گردی

زین صدفهای تیره دست بدار

در صافی ز قعر بحر بر آر

[illegible]

گهر بی صدف درون دل است	صدف بی گهر برون گل است
قیمت دُر نه از صدف باشد	تیر را قیمت از هدف باشد
آنکه داند بدید قعر از قعر	بشناسد ز دُرّ دریا بقعر
وانکه بر شطر شط این دریاست	نه سزاوار لؤلؤی لالاست
شطر قرآن چو شطر ایمان است	که از او راحت دل و جان است
صفت لطف و عزت قرآن	هست بحر محیط عالم جان
قعر او پر ز دُرّ و پر ز گهر	ساحلش پر ز عود و از عنبر

[illegible]

و جان مانند عالمی است چنانکه بحر عالم را محیط است لطف و عزت جان را محیط باشد و آن جان جان مؤمن است که در گرفته لطف و عزت قرآنی است و صفت دریای محیط مذکور است [illegible]

زو ستّ از بهر باطن و ظاهر
منشعب علم اوّل و آخر

پاک شو تا معانی مکنون — آید از پردهٔ حروف برون
تا برون ناید از حدث انسان — کی برون آید از حروف قرآن
تا تو باشی ز نقش خود محجوب — با تو و عقل تو چه زشت چه خوب
نشود دل ز حرف قرآن به — نشود بز به پیچ پیچی فربه
نکند خیره زودی و دیری — آب در خواب تشنه را سیری
تو که در بند کلک نقاسی — چهره را از نقاب نشناسی
نبود خاصه در جهان سخن — رنگ و بوی سخن چو جان سخن

چون قدم در نهی دران اقلیم | کندت ابجد وفا تعلیم
چون بخوانی تو ابجد دین را | اب وجدان تو شمس و پروین را
سیرت صادقان چنین باشد | ابجد عاشقان همین باشد
پرده روی روز تاریکیست | نظم این نکته سخت باریکست
گر همی گنج دولت باید و جان | آیتی زو بجان و دل برخوان
تا در و گوهر یقین یابی | تا در و کیمیای دین یابی
تا بیابی تو درج در یتیم | تا بدانی تو زر ناب از سیم
درجها چیست سر ربانی | در میان چیست رمز روحانی
تا نماید بتو چو مهر و چو ماه | روی خوب خود از نقاب سیاه
چون عروسی که از نقاب تنگ | بدر آید لطیف روح و سبک

فی هدایت القرآن

رهبر است او و عاشقان راهی | رسن او و خلق فلان چاهی
تو درین چاه جانت را وطنست | نور قرآن بسوی آن رسنست
خیز و خود را رسن بچنگ آور | تا بیابی نجات خویش نگر
ورنه گشتی بقعر چاه هلاک | آب و بادت دهد بآتش و خاک

تو چو یوسف بچاهی از شیطان	غره بشری و رسن قرآن
گر همی یوسفیت باید و جاه	چنگ در وی زن و برآ ز چاه
راد مردان رسن بدان دانند	تا بدان آب جان بدست آرند
تو رسن راهمی بدان سازی	تا کنی بهر نان رسن بازی
کس نداند دو حرف از قرآن	با چنین دیده در هزار قران
دست عقلت چو چرخ گردانست	پای بند دلت تن و جانست
گر ترا تخت و تاج باید و جاه	چه نشینی مقیم در بن چاه
یوسف تو بچاه درماندست	دل تو سوره سقه خوانداست
رسن از ورد ساز و دلو از آه	یوسف خویش را برآر ز چاه

في عزة القرآن انها لبيت با الاعشار والاخماس

بهر کمیت کودک از وسواس	نامش اعشار کرده و اخماس
کرده منسوخ حکم هر ناسخ	نه شده در علوم آن راسخ
متشابه تراشده محکم	کرده بر محکمش مؤول کم
توره کرده نور قرآن را	وز پی عمامه صورت آن را
ساخته دست موزه سالوس	بهر تکین جو دو کاسه سبوس

۱٦۸

گه سرودش کنی وگاه مثل		گاه سازی ازو سلاح جدل
گه زنی در رهش به بی ادبی		گه شمارش کنی به بو العجبی
گه کنی بر قیاس خود تاویل		گه کنی حکم را بران تحویل
گه ز پایانش سر بسوی بخیال		گه درونش کنی برون بمحال
گه برای خودش کنی تفسیر		گه بعلم خودش کنی تقریر
می نگردی مگر به بیغاره	ق	گرد صندوقهای سیاره

[illegible]

گاه گوئی رفیق جاهل را
یا نه کرباس باف کاهل را

که نویسم ترا یکی تعویذ — پاک دارای جوان مدار پلید
لیک هدیه پگاه می باید — خون مرغ سیاه می باید
اینهمه حیله بهر یکدو درم — شام تا چاشتی ز بهر شکم
عمر بر داده بخیره بباد — من چه گویم برو که شرمت باد
در یکی مسجدی خری بهوس — حلق پر باد همچو نای جرس
زین هوس شرم شرع و دینت باد — با خرد یا اجل قرینت باد
با چنین خوی و فضل و فرهنگت — شرم بادت که نیست خود ننگت

فی حجة الکلام

باش تا روز عرض بر یزدان — گله جان تو کند قرآن
گوید این ناحل مصدق تو — چند باطل کشید از حق تو
گوید ای کردگار رسید انی — آشکارا چنانکه پنهانی
شب و روزم بخواند با فریاد — داد یک حرف من بصدق نداد
حق نحو و معانی و اعراب — زو ندیدم بصدق در محراب

چهره در پیش سرو نیک آید	گه	جامهٔ غم کبود نیک آید
چند گوی لاف زد بدعوی ما	گوئی	پس ندانست قدر معنی ما
بهر آن گفت گوی در مدمه		نیست گوی نصیب این رمه
سوی میدان خاص پس بتاخت		روی ما از نقاب ما نشناخت
بر سر کوی ما بزشت و نکو		سگی آمد کسی نیامد او
عقل و جان مدالقبول من بسپرد		سوی رای و هوای خویشم برد
گه به تیغ هوا بخست مرا		گاه بر دام نفس بست مرا
گه بسوی شراب راند مرا		گه براه سرود خواند مرا

[illegible]

انما الخمر والمیسر ... رجس من عمل الشیطان [illegible]

[illegible]

نقلی ... سلمه الله تعالی

[illegible]

گه بخواندی مرا براه مجاز | خیره بگشاد چون خران آواز
گه شکستی چو چوب را سکته | سر و روی حروفم از شکنه
گه چو قوال کرده از نغمه | متفرق حروفم از زخمه
ای مدبر ز مدبری چنین | خواهم انصاف تو بیوم الدین
در سرای مجاز از سر ناز | گه ببازارگاه و گه بنماز
جلوه کردی برای اعجازی | گه بحرفی و گه باوازی

فی حلاوة القرآن

کی چشی طعم و لذت قرآن | چون زبان بردمی ببردی جان
از در تن بمنظر جان آیی | بتماشای باغ قرآن آیی
تا بجان تو جمله بنماید | آنچه بود آنچه هست آنچه آید
تر و خشک جهان درون و برون | آنچه موجود شد بکن فیکون
حکمهای که گشت اندر حکوم | همه گردد ترا از و معلوم
بشنوانند ترا صفات خدای | گشته بیتت بصدق قصه سرای
مستمع چون کند سماع کلام | گیرد و ش نطق موی براندام
تا به بینی بدیدهٔ اخلاص | ق | چون بخوانی تو سورهٔ اخلاص

صورتی همچو سرو غاتفری | نظم او چون نغمهٔ طبری

نصب رفعش چو عرش و چون کرسی | گر تو از مرشدی خبر پرسی

جرّ و جزمش وی از طریق قدم | لوح محفوظ و شیرین قلم

حرفها بال روح و پردهٔ نور | نقطه‌ها خال مشک بر رخ حور

اینچنین در نگر بصورت او | تا بدانی تو ستر صورت او

تا الف را در دین رای آرد | باد تا را بزیر پای آرد

تا فرو شد بجای جان و خرد | یوسف خویش را بهرزه بد

[illegible]

زانکه در کوی عشق وحدت و ننگ	بیش زین قیمتی نیارد رنگ
بوته شهوت امتحانش کند	پس از آن همچو زر کانش کند
پس دگر بار بوته سازد	تا در و غل و غش بگدازد
پس چو زر مش کند فرو ساید	پس بدو تاج او بیارآید
هر کرا عدل و دین باشد	افسر و تاج او چنین باشد
سخنی کز تو گشت آلوده	گر چه نیکوست هست بیهوده
باد گر چه خوش آید و دلکش	بر حدث بگذرد نیاید خوش

في ذكر كشف القرآن

مر جنب را بامر یزدانش	پس نه مهجور کرد قرآنش

[illegible]

[illegible]

پیش زانوی چیرتش بنشاند	لا یُمَسُّه چو بر دو دستش خواند
مقرئی زاهد از پی یکدانگ	همچو قمری دو مغز دارد بانگ
قول باری شنو هم از باری	که حجابست صنعتِ قاری
مرد عارف سخن ز حق شنود	لاجرم ز اشتیاق کم غنود
طبعِ قوّال راز بون باشد	عشق را مطرب از درون باشد
در دلِ نفس نه بر رخِ خال	که خیالات نشان دهد از حال

[illegible]

باخیال لطیف گوید راز | شکن و پیچ و نغمه در آواز

هرچه آواز نقش و آوازه است
خانه شان از برون دروازه است

افرودی و شنیدیم که بایع را هنوز منتی دناز شیئی بر جا بودی مگر روزی باشد که ما هم این نوا نیم را بدیک پیسه خریدار شویم و کجا باشد که سقف ایوان خویش قرارگاه قفسش گردانیم باید دانست که بلبل دو قسم است یکی عندلیب که با قمری برابر باشد و بر سر سنبل سراید و رنگ او خاکستری است و جمع آن برخلاف قیاس نزد عرب عنادل است و این اینرد یعنی چون یافت نشود چه هوای گرم خوشش نیاید و او بر سر نیلاب و سنبل ترجیدان می سراید که خویش را گم کند بلکه بسا وقت جان بازد و قسم دوم بلبل است که دستان نگارش گویند و این کوچک است مانند عصفور و این دو قسم است یکی فقره گوئی و دگر سلسله بند و بهترین اقسام آنست که شب گوید و تمام شبانکه از شام بر نشیند و تا بامداد سراید نه آنکه از شطر لیل گوید داننده این کار نیکو داند زیاده ازین چه گوئیم که ما راهم گاهی در دنیا جای بود پس مراد حکیم آنست که بلبل جز از صوتی دگر ندارد چه بانگ بلبل را معانی و اسرار ازینجاست که بهایش دو دانگ باشد بیت آینده مؤید این معنی است مصر

هیچ معنیستی اگر در بانگ
بلبلی بنده نیستی بدو دانگ

[illegible]

دل ز معنی طلب ز حرف مجوی / که نیابی ز نقش عنبر بوی

عندلیبی دان درین سرای مجاز / چشم را زنگ و گوش را آواز

مجلس روح جای بی گوشی است / وندر انجا سماع خاموشی است

کی سوی عشق دیدنی باشد / لذتی کان چشیدنی باشد

طبع را از غنا مگردان شاد / کز غنا جز غنا نیارد یاد

یار گر بر سر پل آمد یار / ق / تو مر او را ز آب دور مدار

یا باتش فرو بر از سر کین / یا بخاکش سپار و خوش بنشین

هر چه در عشق نیک و هر چه بدست / بار حکمش کشیدن از خردست

[illegible]

[illegible]

هرچه صورت دهد بآتش ده | ناله زاید ز درد دل خوش نه
چون برون ناله آید از دل خوش | پای او گیر و سوی دوزخ کش
می نداری خبر نوای شناس | که بصد بند و حیلت و ریو اس
آن همه دیو نفس در تو دمد | تا ز تو عقل و هوش تو برمد
ای درین بادیه براز بیداد | عمر را عمر خوانده شرمت باد
راه دین صنعت و عبارت نیست | نحو و تصریف و استعارت نیست
این صفات از کلام حق دورست | ضمن قرآن چو در منثورست

[illegible]

تا گهی باشد ای مسلمانان	گر شود سوی آسمان قرآن
گرچه مانده است نزد ما نامش	نیست مانده شروع و احکامش

فی استماع القرآن مجازاً

٢ در طریقی که شرط جان سیر است	نعرهٔ بیهده خری و تریست
٣ مرد دانا بجان سماع کند	حرف و صوتش همه وداع کند
٤ جان از و حظ خویش برگیرد	کارها جملگی ز سر گیرد
٥ با مرید جوان سرود و شفق	همچنان دان که مرد عاشق و دق

حال کان از مجال و زرق بود — همچو فرعون بانگ غرق بود

بانگ او حال غرق سود نکرد — آتش آتشینش دود نکرد

هر که در مجلسی سه بانگ کند — دانک زاندیشهٔ دود انگ کند

ورنه آه مرید عشق الفنج — همچو ماریست خفته بر سر گنج

اژدها گر ز گنج برخیزد — مهرهٔ کامش آتش انگیزد

گنج اندر فقیر چیست حزی — پکپک اندر چراغ چیست تری

آب و روغن چو در هم آمیزد

نور در صفو روغن آویزد

[illegible]

۱۸۴

تن چو روغن زنیش برگیرد	نم بیگانه بانگ درگیرد
آه رعنای طبیعت نشست	راه بینایی شریعت نشست
آینه روشن است راه شما	پرده آینه است آه شما

التمثیل فی خلقة آدم و عیسی ابن مریم علیه السلام

پدر آدم اندرین عالم	هست زان دم که زاده مریم
تن که تن شد ز رنگ آدم شد	جان که جان شد ز بوی آدم شد

[illegible]

۱۸۱ ق

هر کرا آن دم آدم اوست — وآنکه را نیست نقش عالم اوست

آدم آن دم که از قدر رفت — دل خبر یافت سوی جان بشتافت

که ازین دم خبر چگونه دهی — گفت هستم ز جام و جامه تهی

جامه و جام ما تهی ز الست — کین گرانمایه سخت ارزانست

همه خواهی که باشی او را باش — بر او سوی خویش هیچ مباش

بر پریده ز دام ناسوتی — در خزیده بدار لاهوتی

دیده خطهای خطهٔ ملکوت — همچو عیسی بدیدهٔ لاهوت

واگر یر داخته باشد گوییم که مسمار بر دهنش دوخته باشند مصر ۵۵ و این مرتبه فناست و منتهای نظر و تمامی مقصود او بقاست و این حیثیت باشد که ما بیش ازین دفتر دفتر گفته آمدیم ـ چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب سروش عالم غیبم چه مژده‌ها دادست ـ که ای بلند نظر شاهباز سدره‌نشین ـ نشیمن تو نه این کنج محنت آبادست ـ ترا ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر ـ ندانمت که درین دامگه چه افتاده است ـ غم جهان مخور و پند من مبر از یاد ـ که این لطیفهٔ نغزم ز رهروی یادست رضا بداده بده واز جبین گره بگشای ـ که بر من و تو در اختیار نگشادست مصر ۵۴ دام ناسوتی یا عالم آب و گل مرادست و یا تن خاکی که خود عالم صغرست و دار لاهوتی خودشناسی نشانست چه دهیم که سه این جرس را کاروانی دیگرست ـ و دیدهٔ لاهوت همان دیدهٔ باطن است که خبر به بلند طالع چو عیسی روحی فداه بغیر میسر نشود و چه نظارهٔ خطهای خطهٔ ملکوتی را بدیدهٔ لاهوتی سپرده اند نه بدیدهٔ ناسوتی چو لاهوت جهانیست که ساریست در اشیا و ناسوت محل آن و ذلک هو الروح شعر ـ روح شمع جامع اوست جهانست خانه روشن ازو و او از ذات ـ اما مرتبه اسما ملکوت است محمد و آدم

[illegible]

آنکه در بند این جهان آویخت — شو ز کردار زلشکرش بگریخت

کاین جهان نیست مایهٔ غم و رنج — خوانده عاقل ورا سرای سپنج

رهبرت باد بهر صورت و جان — اینجهان عقل و آنجهان ایمان

خنک آنکس که عقل رهبر اوست — هر دو عالم بطوع چاکر اوست

خنک آنکس که نقش خویش نشست — نه کس او را نه او کسی را جست

خویشتن را یکی مخوان در ده — کان یکی که هیچ از آن یک به

هیچ نقش زیاد بهر بسیچ — بسوی خود یکی و آن یک هیچ

[illegible]

تو یکی و لیک هم ز اعداد | نام داری ولیکن چو نقش زباد
چون در آمد وصال را حاله | سر و شد گفت و گوی دلاله
گرچه دلاله مبنی کار است | گاه خلوت ترا گرانبار است
زانکه باشد ز روی عقل و نظر | دو هزیمت بوقت خوشه ظفر
پس نوای بو الفضول بلغاری | چون درین رود بربل غاری

ذکر الانبیاء علیهم السلام خیر من حدیث الجهلاء و فی ایام الفترة الجاهلیة و بعث الانبیاء و الرسل صلوة الله علیهم اجمعین وهؤلاء شفعاءنا علیهم السلام

انبیا راستان دین بودند | خلق را راه راست بنمودند
چون بغرب فنا فرو رفتند | باز خود کافرگان برآشفتند
پرده بابست ظلمت از شب شرک | بوسها داد کفر بر لب شرک
این چلیپا چو شاخ گل در دست | وان چو نیلوفر آفتاب پرست
این صنم کرده سال و مه معبود | وان جدا مانده از همه مقصود
این شمرده ز جهل بی برهان | بدی از دیو و نیکی از یزدان
خاک پاشان آتش آشامان | آب گویان و باد آرامان

این چو باده ز مغز عقل زدای | وان چو بنگیا ز سر عمامه ربای

این وثن را خدا خود خوانده | وآن ثمن وار دین بر افشانده

این یکی سحر و آن دگر تنجیم | این یکی در امید و آن در بیم

همه ناخوب سیرتان بودند | همه اعمی بصیرتان بودند

عام قانع شده بر یمین دین | خاص مشغول در نشیمن دین

دین حق روی خود نهان کرده | هر یکی دین بدعیان کرده

بدعت و شرک بر بر آورده | زندقه جمله سر بر آورده

این بتلقین هرزه در بند | وان بتخییل بیهده خرسند

گوش سرشان هوس شنوده ز ریو | هدیانشان هدی نموده ز دیو

شده نزدیک عام و دانشمند | سفه و غلبت و فضولی پند

این و آن از روی ترصیع و تقابل اشارات است بدو گروه های باطله از روی تقسیم نعوذ بالله من الشیطان الرجیم باده گیا با دستور آیاتی که آنرا در هندی شوریا خوانند اگر بصراحت چو برد و بورقهای پیشینه که دفتر گفته آمده ایم از مغز عقل زدودن باده دانسته باشی اگر تنهایت نفس باده را تا لب ساقدن توانسته باشی وثن بت هندی صورت ثمن خادم بتکده که آنرا هندیان پوجاری و بنده خوانند و ایشان از اولاد برهما باشند و برهما پایه اصل برهم است. و برهم اصل مایه است و آن ذات بحت است دگر از برهمن پرس سحر و تنجیم مراد از سحر اهل نیرنگ و طلسم اند و از اهل تنجیم مراد اجرام پرستان اند در مصرع

خاص در بند شهوت و لذّات | عام در بند هزل و ترّاهات

مندرس[1] گشته علم دین خدای | همگنان ژاژخای و هرزه درای

غرض خود جسته در بهانهٔ علم | عقل[2] پوشیده در میانهٔ علم

رستها ز بیم بند و طلسم[3] | روی پوشیده چون الف در بسم

خاصگان چون بخانه باز شدند | عامه هم با سرِ مجاز[4] شدند

آن یکی رفته بر رهِ موسی[5] | وان دگر مقتدای او عیسی

کیش زرتشتی آشکاره شد | پردهٔ رحم پاره پاره شد

ملک توران و مملکتِ ایران | شده از جور یکدگر ویران

حبشه تاخته سوی یثرب | فیل با ابرهه ز مرغ هرب

خانهٔ کعبه گشته تنها نه | بگرفته بغصب بیگانه

له مندرس فرسوده شدن اندراس فرسودن و کهنه شدن و نابود شدن

ژاژ جز از جز جز هیچ نیست معه ۲ و این علم ظاهر است که عقل و آن عقل سلیم است و آن عقل حقیقت جوی در میان علم اصلی پوشیده شده معه ۳ بند و طلسم سحر و نیرنجات که در زمانه فترت شایع بود الف در بسم نگفته الیت از فن حرف چه در اسم الفی که هست وصلی است چون حرفی بر سر آن آرند الف از میان افتد که پیدا نماند و چون الف راستین هست نسبت راستی با الف خوش باشد معه ۴ مجاز کلمه که مستعمل شود در غیر معنی حقیقت و هم جای عبور گویند و معنی شعر نیکو دانی معه ۵ ره موسی یهود است و آنست تفضیل و اقتدا عیسی نصرانیت و آن است

[illegible]

عتبه و شیبه و لعین بوجهل | یکجهان پر زناکس و نااهل
عالمی پر سباع و دیو و ستور | صد هزاران ره وچه و همه کور
بر چپ و راست غول و پیر نهنگ | راهبر گشته کور و همه لنگ
خسته جهل را زبر خوابی | کژ و هم خوی کرده ذئابی
پر جهالت جهان پر نیرنگ | برخرد بند راه دین شده تنگ
بانگ برداشته سحرگاهان | سگ و خر در جهان گمراهان
ای سنائی چو برگرفتی کلک | دُر معنی کشیدی اندر سلک
چون بگفتی ثنای حق اول | پس بگو نعت احمد مرسل
چون ز توحید گفته شد طرفی | گفته خواهم ز انبیا شرفی
خاصه نعت رسول بازپسین | آن ز پیغمبران بهین و گزین

احمد مرسل آن چراغ جهان
رحمت عالم آشکار و نهان

تمت

خاتمه طریقه از شارح حدیقه

احمد الله ربی الاعلی | اشکر الله حسبی المولی

مولنا علائی سلمه

گفته شد سر و نکتهٔ توحید — نطق و جان یافت دولت تحمید

خامه از سجده ریختن پرداخت — در ره نعت قامتش خم ساخت

از احد تا به احمد ای نادان — نیست راهی دراز تر چندان

چهل پایه بشوق بشتابی — اندر احمد احد همی یابی

گر ببالا شوی بدین پایه — احمدت بخشد از احد مایه

فخر آدم صفی امام بشر — اول اندر شرف بخلق آخر

قد لی سری ز رتبت او — قاب قوسین دمی ز قربت او

ای علائی چو از احد گفتی — در معنی بشرح در سفتی

گفته آید کنون ز نعت نبی — سرور انبیا خلیل و صفی

جان و عالم فدای نامش باد
صرف وقتم به اهتمامش باد

الحمد لله على الاختتام - والشكر لله على ختم الكلام و قد فرغنا من شرح المقصد الاول بالتشريح والتحرير فنشرح في مقصد الثاني في التبيين والتفسير انشاء الله المستعان وهو حسبي وعليه التكلان والسلام على جميع الانبياء وخاصة على نبينا خير المرسلين وآخر دعونا

ان الحمد للّٰہ رب العالمین ـ تمام شد شرح باب نخستین
از توضیحات علائی بر حدیقہ حکیم سنائی کہ موسوم گشت
بہ طریقہ حدیقہ و ملقب شد بہ نمیقہ انیقہ
والسلام وہو خیر ختام

وکاتبہ رمیم فی التراب		یلوح الخط فی القرطاس دھرا

بقلم فقیر حقیر نجم الدین پنجابی سکنہ موضع نونیکی سندہو
ضلع سیالکوٹ


بقیہ تقریظ

بسم الله الرحمن الرحیم

تقریظ طریقه چکیده خامهٔ عنبرین شمامه المعی ولوذعی
ثانی نظامی و فخر فیضی فیاضی اکمل الکملا افضل الشعرا مولوی
خواجه محمد یوسف علی صاحب صاحب آگره اخبار سلمه الله تعالی

الحمد لبارئ البرایا / والشکر لواهب العطایا
اعطانا العلم بالمعانی / اهدانا العقل بالبیان
فالنعت لخاتم النبیین / فرض و لآله المبایین
در دم بفراز نه فلک رفت / جائیکه نه آدم و ملک رفت
ما اسرعه که طرفة العین / حتی قد کان قاب قوسین
نهدی صلواتنا الیه / دم دم رب مصلیا علیه

این

این شرح حدیقهٔ سنائی | مفتاح کنوز دلگشائی
زین شرح شگفت روح باتن | گلگشت قلوب اهل باطن
این شرح صدور اهل دل کرد | بهر دلهاست نسخهٔ درد
گلدستهٔ گلشن حقایق | جانبخش نسیم این شقایق
مصباح ره سلوک و عرفان | مشکوة سراج دین و ایمان
زین سحر حلال و عیسوی قُم | مرگ دلها شد از جهان گم
وحشت بدلت زند چو ناخن | خیلی گلگشت این چمن کن
آشفتگی از دماغ کن دور | میساز علاج قلب رنجور
گلریز بهار حرف حرفش | معنی رنگین و لفظ دلکش
هادی طریقهٔ خدائی | نوریست ز لمعهٔ علائی
معمار خرابهٔ قلوبست | آتش زن خرمن عیوبست
بند خاطر شکستگیها | بخیه گر دل گسستگیها
گردی که بدل نشست برداشت | بنشاند غبار هر که افراشت
دل گرمی اهل دل فزون کرد | غشهای دل تبه برون کرد
روشنگر شمع دل فروزی | صیقل گر زنگ کینه توزی

علائی
تخلص شارح یعنی ابو الحسن [illegible]
علاء الدین [illegible]
[illegible]

اندازهٔ وصف او محال است ‌ ‌ در حاشیهٔ خرد کلال است

قدر وصفش حد قلم نیست ‌ ‌ این مرحله طاقت قدم نیست

راه صفت عظیم جاهیست ‌ ‌ بس مشکل و دوردست راهیست

هیهات ارادهٔ تو هیهات ‌ ‌ نادان بگذار شطح و طامات

از هوش خود ای خرد کجائی ‌ ‌ یک لحظه ز بیخودی برای

پیمائیش آسمان بموئی ‌ ‌ گنجائیش بحر در سبوئی

بس بیخردیست این فضولی ‌ ‌ ناید ز مسیلمه رسولی

توصیف علاء دین ز پستی ‌ ‌ تعبیر قیام از نشستی

ناقص چه زند بوصف او دم ‌ ‌ کامل بصفات نوع آدم

شبدیز قلم شگافته سم ‌ ‌ ترسید و عقب فتاد بردم

ای یوسف مصر حسن عادات ‌ ‌ اعرض عن هذه المقالات

این نغمه نه حد بربط کس ‌ ‌ این به که باین دعا کنی بس

ابقاه الله فی لو صاره

مادام اللیل والنهار

تمام شد